

SEI väljaanne nr. 2
Säästva Eesti Instituut

Kohalik AGENDA 21

1997. aastal algas ÜRO Arenguprogrammi, Eesti Keskkonnaministeeriumi ja SEI-Tallinna koostööprojekt “Eesti 21 – Võimaluste loomine 21. sajandi tegevuskava (Agenda 21) elluviimiseks Eestis”. Projektil oli kolm põhikomponenti: aidata välja töötada Eesti Agenda 21 ehk Säästev Eesti 21, toetada Agenda 21 kohalike kavade loomist ja kasvatada ühiskonna säästva arengu alast teadlikkust. Käesolev juhendmaterjal on valminud projekti teise osa raames.

Millest sündis raamatu idee? Elulisest vajadusest endast. SEI-Tallinn avaldas 1996. aastal ÜRO Arenguprogrammi toel raamatu “Säästev areng ja kohalik omavalitsus. Kohalik Agenda 21”, mida jagati kõikidele Eesti omavalitsustele ja otsas ta oligi. 1997. aastal viidi omavalitsuste seas läbi küsitlus, kuidas raamatu esimest trükki on kasutatud, kas on vaja teist trükki, millist infot ja mis kujul vajatakse ning kui kaugel on kohalik agendatöö. Küsitluse põhjal valmis 1999. aastal Tartu Ülikoolis magistratöö (vt kasutatud kirjanduse loetelu).

Teie mõtted, kommentaarid ja täiendustepanekud käesoleva raamatu kohta on teretulnud SEI-Tallinna aadressil agenda21@seit.ee, Ahto Oja, Piret Kuldna või Keskkonnaministeeriumi aadressil Ylle.Vaht@ekm.envir.ee, Ülle Vaht.

Koostajad: Ülle Vaht, Piret Kuldna, Ahto Oja

Illustratsioonid: Heiki Ernits

Kujundus: Katrin Leismann

Sarja kujundus: Irina Tammis

Keeletoimetaja: Helju Jüssi

Trükk: OÜ Greif

<http://www.agenda21.ee>

ISBN: 9985-9282-2-9

ISSN: 1406-6637

Käesoleva raamatu tekst ei ole autorikaitse subjekt ning seda võib kasutada ilma väljaandja eelneva loata. Kasutamise puhul tuleks käesolevale raamatule kui allikale viidata.

Sisukord

SISSEJUHATUS	5
Esimene peatükk	
EESTI ARENGUVÕIMALUSTEST	7
Riskipiir, keskkonnamaksud või ökoloogiline bilanss	7
Infotehnoloogia	9
Maakasutus	9
Energeetika	9
Puhta vee taastootmine	10
Hajaasumid	10
Eeestlaste globaalsed võimalused	11
Teine peatükk	
AGENDA 21 ERINEVATEL TASANDITEL	12
Ülemaailmne tasand	12
Euroopa tasand	14
Regionaalne tasand	16
Eesti tasand	17
Kohalik tasand	10
Kolmas peatükk	
SÄÄSTVAT ARENGUT REGULEERIVAD SEADUSED EESTIS	21
Neljas peatükk	
KOHALIKU AGENDA 21 TEGEVUSKAVA KOOSTAMINE	23
Mida peaks tegema kohalik omavalitsus?	23
4.1. Taustinformatsiooni kogumine. Probleemide esiletoomine	26
Tunne oma kodukohta	29
Kohalik elanikkond ja tema probleemid	30
Hinda ressursse ja nende kasutusvõimalusi	34
Kuidas me majandame?	36
4.2. Arutelud ja vaidlused. Visiooni loomine. Prioriteetide seadmine	45
Tegevuste läbiviijad	45
Jagame oma teadmisi teistega	46
Ergutame kõiki kaasa mõtlema ja lahendusi leidma	47
Kaasame erinevaid ühendusi	48
Vaidleme asjad selgeks	49
4.3. Tegevuse kavandamine. Ülesannete jagamine	50
Otsuste langetamine	50
Kas järgime vajalikke põhimõtteid?	51
Mis peaks kavas sisalduma?	51
4.4. Elluviimine. Uute võimaluste loomine	52
4.5. Tegevuse jälgimine. Hinnangud	53
4.6. Tagasiside. Tegevuse korrigeerimine	55

Viies peatükk	
NÄITED	57
Kuressaare	57
Tartu	60
Pärnu	63
Valga	65
Muhu vald	67
Pühalepa vald	69
Kabli küla	70
Saaremaa Ühisgümnaasium	76
KOKKUVÕTE	79
KIRJANDUS	80
KONTAKTISIKUD JA AADRESSID	81
LISA 1. INTERNETIVIIDAD KOHALIKE AGENDADE KOHTA MUJAL MAAILMAS	82
LISA 2. “SÄÄSTEV EESTI 21” KOOSTAMISPÕHIMÕTTED	84
LISA 3. SAIL-PROJEKTI INFOKILED	
1. Nelja põhivaramu mudel	88
2. Säästva arengu eesmärkide püstitamise kunst	89
3. Igäihel on võimalik midagi teha	90
4. Mure ja hool	91
5. Planeerimissüsteemi elementaariosakesed	92
6. Erinevate sihtrühmade ootused ja panused (näiteid)	93
7. Bioloogilise mitmekesisuse turvamise tasemeid ja aspekte	94

Sissejuhatus

ARMAS LUGEJA, KOHALIKU ELU EDENDAJA, SÄDEINIMENE!

Olete just kätte võtnud raamatu, mis annab nõu kohaliku Agenda 21 tegemiseks ja kirjeldab Eesti esimesi kogemusi säästva arengu põhimõtete rakendamise kohalikul tasandil. See on teine, täiendatud trükk 1996. aastal ilmunud raamatust “Säästev areng ja kohalik omavalitsus. Kohalik Agenda 21”.

Agenda 21 pole midagi muud kui 21. sajandi tegevuskava toimetulekuks olukorras, kus kasvavad keskkonna- ja sotsiaalprobleemid on muutunud küsitavaks inimese kui liigi (*Homo sapiens*) ellujäämise planeedil Maa.

Senine laialt levinud asjadekeskne, raha ja kasumit ülistav maailmavaade ei ole oma olemuselt mõistlik, see on ebaloomulik ja lootusetult vananenud. Tõuke sellisele, juba paarisaja aasta vanusele maailmavaatele andis fossiilsete kütuste ja mitmesuguste maakide kasutuselevõtt. Inimene oli kõige mõõt ja väärtuste alus. Niisuguse maailmavaate aeg on nüüd lihtsalt ümber. Planeet Maa, mis ressursside lõplikkuse ja eluprotsesside vastastikuse sõltuvuse poolest on võrreldav kosmoselaevaga, ei kannata inimese survet enam välja. “Kosmoselaevale” tuleb kogu aeg juurde reisijaid, kes söövad rohkem, kui varud lubavad, jäätmed ning väljaheited aga aina kogunevad ega kao kuhugi. On saabunud aeg korrigeerida maailmavaadet säästvama ja tasakaalukesksema suunas ning lisaks inimõigustele hakata kandma kohustuslikus korras inimvastutust oma tegude tagajärgede eest ümbritsevale keskkonnale.

Globaalselt hakkasid esimesed mõrad inimese kõikvõimsuse müüri tekkima 1970. aastatel. Keskkonna suhtes vastutustundetud käitumise hukatuslikule mõjule juhtisid maailma edumeelsemad mõtlejad tähelepanu Rooma Klubi aruandes “Kasvu piirid” (1972). Selles hoiatatakse, et seniste väärtushinnangute ja maailmavaate järgimisel lõpevad kõigepealt ressursid ja siis ka inimese eksistents planeedil Maa.

ÜRO tasandil oli esimeseks vastusammuks globaalsele ohule 1972. aastal toimunud “Inimkeskkonna konverents” Stockholmis. 1992. aastal, kui ÜRO keskkonna- ja arengukonverentsiga Rio de Janeiro tähistati 20 aasta möödumist Stockholmi konverentsist, võeti vastu ka ülemaailmne säästva arengu tegevuskava aastani 2030 – Agenda 21. Viis aastat kestnud tegevuse vahekokkuvõtteid tehti 1997. aastal Rio+5 foorumil, 2002. aastal kogunetakse Rio+10 nõupidamisele Lõuna Aafrika Vabariiki.

Meie praktilised, igapäevast elu mõjutavad otsused sünnivad aga palju lähemal kui Brasiilia või Lõuna-Aafrika Vabariik. Need sünnivad kodus, poes, tööl, koolis või kohalikus kogukonnas, veelgi sagedamini mõnda ühistegevust harrastavate inimeste grupis, seltsis, ühingus. Kui inimesed tunnevad vastutust ja muret oma laste tuleviku pärast, siis tihtilugu soovivad nad osaleda oma koduümbruse tulevikku puudutavate otsuste ettevalmistamises ja vastuvõtmises. Kui need tulevikku puudutavad plaanid on keskkonnaga tasakaalus, omavahel läbi arutatud ja paberile pandud, siis ongi teil oma küla, linna, valla, kooli, klubi, seltsi, raamatukogu või rannapargi Agenda 21 tegevuskava valmis.

Nii lihtne see ongi. Kas ikka on? Tihti on küsitud, milleks on vaja kohalikku Agenda 21, kui linnal või vallal on juba niikuinii seadusejärgne kohustus välja töötada arengukava ja üldplaneering. Kõik on õige, aga arengukava koostatakse tavaliselt 3–5 aastaks ja see on enamasti poliitiline – ametisoleva omavalitsuse tööplaan. Järgmine omavalitsus teeb oma plaani, kuidas eelarvet täita, puudujääke katta või ülejääke kasutada. Nii arengukava kui planeeringud tehakse tavaliselt kitsalt erialaspetsialistide poolt. Planeerimis- ja ehitusseadusest lähtuv planeeringute avalikustamise kohustus annab küll kohalikele elanikele võimaluse oma arvamus välja öelda, aga seda, kas inimeste ootusi oma kodukoha tuleviku suhtes arvesse on võetud, planeering ei kajasta.

Meie arvates on kõik kolm kava (kohalik Agenda 21, arengukava ja üldplaneering) vajalikud ja igapäev neist on oma ülesanne. Kohalik Agenda 21 on apoliitiline, 10–25 aastaks planeeritud säästva ühiskonna põhimõtteid järgiv arenguvision, strateegia ning tegevuskava säästva arengu tagamiseks. Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse järgi tehtav arengukava koosneb ideaalis konkreetsetest tegevustest 3–5 aastaks, mis viivad ellu Agenda 21 kohalikus programmis püstitatud strateegilisi eesmärgi. Maakasutuse planeerimisel tuleb arvestada kohalikus Agenda 21-s ja arengukavas kirja pandud tegevustega. Eesti praktikas ei ole piirid nii selged ja on olnud juhtumeid, kus kohalik Agenda 21 ja arengukava ühendatakse, see sisaldab visiooni ja strateegilisi eesmärgi ning vastab säästva ühiskonna põhimõtetele.

Käesolev raamat püüab teid aidata oma kodukoha Agenda 21 väljatöötamisel. Oleme koondanud siia teoreetilist säästva elukorralduse alast juhendmaterjali, praktilisi õppematerjale ja kogemusi, samuti taustinformatsiooni mujalt maailmast. Näited Eesti elust on kogutud nn ringanalüüsi käigus – küsitleja, kes ise tegeles arendustööga oma kogukonnas, külastas teist linna või valda ja intervjueris sealseid inimesi. Lisaks protsessikirjeldustele saime palju väärtuslikke, järeleproovitud soovitusi ja näpunäiteid, mis on välja toodud eraldi kastikeses IV peatükis.

Raamatusse on kogutud ka projekti “Eesti 21” raames korraldatud seminaride kogemusi. Nimelt toetati Agenda 21 tugigruppe seminaridega enamasti nendes kohtades, kus agendatöö juba käis. Sinna juurde kutsuti alati ka neid, kes alles soovisid alustada. Nõnda kasvas kohaliku Agenda 21 koostöövõrk juba peaaegu saja inimeseni. Seminaril kõnelesid praktikud ning toimus kogemuste vahetamine “tegijalt-tegijale”, iga kord koos võõrustava kogukonna kogemuste analüüsiga. Oma seminaridega jõudsim Pühajärvele (vaatluse all oli Tartu Agenda 21), Kablisse, Metskülla, Nelijärvele ja Vormsile. Seminaridest tegime kokkuvõttes, mis on koos muu säästvat arengut puudutava infoga kättesaadavad projekti “Eesti 21” raames loodud interneti koduleheküljel (<http://www.agenda21.ee>).

Siinkohal tahame tänada kõiki, kes on raamatu ilmumisele kaasa aidanud. Täname ÜRO Arenguprogrammi, Eesti Keskkonnaministeeriumi, ringanalüüsi läbiviijaid Elina Kivinukki, Kaja Lotmani, Birgit Maasingut, Ene Solomit, Heik Pasti ja Arvi Põldaasi, kohaliku Agenda 21 koostöövõrgu liikmeid, SEI-Tallinna kolleegi ning SAIL-projekti toimkonda teabematerjalide eest (vt lk 62).

Hääd lugemist, arenguprioriteetide üle mõtlemist ja otsuste langetamist, et oma kohaliku arengu suunamise eest ka vastutada ja vastutus vormida kohalikuks säästva arengu tegevuskavaks – kohalikuks Agenda 21-ks! Sest maailm muutub nii globaalsel, regionaalsel, riiklikul kui kodukoha tasandil ainult niipalju, kui palju muutume meie.

KOOSTAJAD

Eesti arenguvõimalustest

Marek Strandberg

Eesti on võrreldes Kesk-Euroopa riikidega hõredalt asustatud riik: iga elaniku kohta on praegu Eestis ligi 3 hektarit maad. Selline olukord loob märgatavaid eeliseid ökosüsteemsete tehnoloogiate kasutamiseks. Me võime öelda, et meie eelseks on puutumata loodus, lootes meelitada sellega Eestisse turisti-rahatoojat. Aga samas võime ka öelda, et meie võimalus on kasutada looduslikke ökosüsteeme sümbiootiliselt ja mittehäirivalt ning teha seda viisil, mis võiks olla eeskujuks ökoloogilise ja jätkusuutliku tsivilisatsiooni tekitamisele.

Eri aegadel on eestlased ikka endilt küsinud: “Kui kauaks jätkub meie keelt, kui kauaks jätkub meie kultuuri?” Siinkohal pole ilmselt küsimus keele kaitsmisest seaduste ja korraldustega. Väidan, et keelt jätkub seni, kuni selles keeles õnnestub asju ajada: õpetada, rääkida ja kirjutada loodusest ja tehiskeskkonnast, luua uusi seoseid olemasoleva vahel ja kirjeldada uut, ajada äri. Keele ja kultuuri säilimine on teatud aspektis sõltuv inimeste seotusest maaga. Ma ei pea siin silmas lihtsalt toidutootmisele orienteeritud põllumajandustraditsiooni säilitamist, mis on Eesti tänapäevasele maamajandusele paljuski omane, vaid eelkõige mitmekesise maamajanduse käivitamist. Nii nagu ökosüsteemis tekitab dünaamilise tasakaalu liigiline mitmekesisus, on majandussüsteemis oluline tegevuslik mitmekesisus.

Olulisemaid muutusi on inimkapitali osatähtsuse kasv mis tahes majandusprotsessis. Ettevõtete edu ega ebaedu ei sõltu mitte niivõrd erinevast oskusest hinnata turgude ja finantskapitali omavahelisi suhteid ja dünaamikat, kuivõrd võimest kontsentreerida inimlikku tähelepanu ja aega ning hallata inimloovust. Uue majanduse ja kultuurikeskkonna üheks võtmesõnaks ongi tähelepanu. Inimlik tähelepanu ja tähelepanuvõime. Inimese tegutsemisvõime ja heaolu sõltuvad eelkõige tema tasakaalust looduskeskkonnaga. Isegi siis, kui tema peamiseks tegutsemispiirkonnaks on tehiskeskkond (linn), on seosmehhanismid muu biosfääriga küllaltki tugevad. Need seosed ei olene nende teadvustamisest ega ka ignoreerimisest: ärilise tegevuse partnerite – aktsionäride, klientide, töötajate, meedia – hulka on astunud ka looduskeskkond. Loodusel on partnerina omapära: looduskeskkond eksisteerib edasi, sõltumata sellest, kas inimene kasumit teenib või mitte. Enamgi veel: looduskeskkond eksisteeriks edasi ka juhul, kui inimest kui liiki enam üldse poleks.

RISKIPIIR, KESKKONNAMAKSUD VÕI ÖKOLOOGILINE BILANSS

Tarbides piiramatut kasvu tingimustes mis tahes akumuleerunud ressursse (fossiilseid kütuseid, kasulikke mineraale jm) muutub elu lääne tsivilisatsiooni kaanonite järgi igal järgmisel ajahetkel kallimaks. Ressursside piiratus loob taseme, kus tehnoloogiad muutmata saabub olukord, mil järgmisel ajaperioodil on igapäise ja sisseharjunud

mugavuse ostmine lõpmatult kallis. Mitte et mugavuse ostmiseks puuduks vajaminev raha, puudub hoopis selle loomiseks kättesaadav ressurss.

On saanud tavapäraseks, et keskkonnasuhetes reguleerivad ettevõtete tegevust mitmesugused maksud ja subsideerimised. Näiteks liigselt põletatud fossiilse energia kandja eest tuleb tasuda saastetasu, vee tarbimise eest ressursimaksu. Maksude ja subsideerimiste kehtestamine on pidev poliitiline protsess oma teatavate riskidega: mis tahes keskkonnamaksu initsiatiivi tekkel vallandub intensiivne vastu-lobby. See teebki maksumehhanismid aeglaseks ja inertseks ning sageli on nende rakendumisel olud muutunud. On ka teine võimalik tee: hakata koostama ettevõtete ökoloogilist bilanssi.

Ettevõtted koostavad pidevalt rahaliselt mõõdetud bilansse, milles seatakse vastavusse ettevõtte varad ja kohustused. Peetakse loomulikuks, et ettevõtte varad ja kohustused peavad olema tasakaalus ning kui varade ja kohustuste struktuuris toimub riskantseid muutusi, püütakse dünaamilist tasakaalu taastada. Kui ettevõtte omakapital langeb alla teatavat kriitilist piiri ning ettevõtte varade ja kohustuste näitajaid ei õnnestu uuesti korrastada, tuleb ettevõtte likvideerida või pankrotti lasta. Majanduslike näitajate alusel bilansi koostamine lähtub tõsiasjast, et ettevõtte toimib raha ja kapitalivoogude poolt määratud ruumis. On ka üks teine ruum – keskkonnamuudatus. See on ruum, kus tegutseb kogu inimkond ja tema loodud ettevõtted. Ettevõtlus on ka peamiseks mehhanismiks, millega inimkond suudab muuta keskkonna tasakaalu.

Keskkonnamuudatuse tinglikeks telgedeks võiksid olla näiteks süsihappegaasi emissioon, materjalide taaskasutuse määr, süsihappegaasi sidumisvõime, puhta vee kasutuse määr jne. Kokkuvõtlikult: kõik need indikaatorid, mida oleme harjunud seostama keskkonnatasakaaludega. Inimkonnal on tänaseks olemas teadmine, milline peaks olema tasakaalustatud käitumine keskkonna suhtes: millises ulatuses on teatud geograafilisel piirkonnal olemas süsihappegaasi sidumise võime, millisel määral ning millise tihedusastmega läbiviidavad kaevandustööd ei ohusta põhjavett. Me saame teha lihtsa mudeli ja öelda: keskkonnamuudatuse tasakaalu säilitamine on iga ettevõtte ja sellega seotud isiku seaduslikuks kohustuseks, mis langeb sellele ettevõttele proportsionaalselt (kas näiteks kõigi ettevõtete kogukäibest, kogukapitalist või muust arvutatult). Ettevõtte ökoloogiliseks aktsiakapitaliks olekski sel juhul looduse seisundist lähtuv lubatud toimingute hulk või ulatus. Ettevõtte juhtide asi oleks sellise seadusandluse tekkimisel jälgida, et ettevõtte tegevus ei vähendaks tema ökoloogilist kapitali.

Ettevõtte võib ka oma ökoloogilisi toiminguid laiemalt korraldada ning tekkiva tingliku ökoloogilise kasumi lihtsalt maha müüa. Kui ettevõtte toimib sellises mõtteskeemis keskkonnamuudatuse kahandavalt, on tal võimalus mingi aja jooksul oma kahjud korvata. Kasvõi puude istutamise või ametiautode asendamisega ametijalgratastega – kui see ei õnnestu, ootab ettevõtet ökoloogiline pankrot. Selline seadusandlik mudel looks eeldused pideva, ettevõtluse kaudu toimiva keskkonnajuhtimise tekkimisele ning erakapitali huvitatuse suurenemisele keskkonnamuudatuse toimimisreeglite väljaselgitamise suhtes.

Mõisted ökonoomika ja ökoloogia on samatüüpi. Viimased paarsada aastat on inimkonna pruugitud tehnoloogiad märgatavalt suurendanud lõhet nende mõistete vahel. Ökoloogilise bilansi mehhanism – eelduste tekkimine keskkonnatasakaalu pidevaks jälgimiseks ning hoidmiseks ettevõtete tasandil – võiks luua olukorra, kus ökonoomne oleks ökoloogiline ja ökoloogiline oleks ökonoomne.

INFOTEHNOLOOGIA

Majandusliku arengu võtmeküsimus Eesti jaoks on see, kas lähiaastatel õnnestub märgatav tööstruktuuri muutmine. Distantstöö ja globaliseerumine ning piisava kiirusega andmevõrgu kättesaadavus kõikjal Eestis loob tegeliku eelduse majanduslikult ning kultuuriliselt ühetaolisele Eestile. Ühetaoliselt heale Eestile. Digitaalseks muutuv tööstruktuur maailmas tekitab paratamatult vastava nõudluse ka Eestis. Regionaalpoliitika (kui sellest saab Eesti puhul üldse rääkida) sisuks võiks olla sisemigratsiooniliste mehhanismide muutmine. Regionaalse arengu võtmeks ei ole linnarände peatamine, vaid hoopis maalerände käivitamine. Seda toetavad igasugused tehnoloogilised lahendused, mis nihutavad kaubavahetustoiminguid linnast maale. Loova ja globaalse mõtlemisviisiga ning piisava tulubaasi loomise võimega inimene asub kuhu iganes Eestis elama eeldusel, et seal on küllaldase kiirusega infovõrk.

MAAKASUTUS

Maakasutus Eestis on valdavalt seotud toidu suurtootmisele orienteeritud lähtematerjali kasvatamisele. Toiduturu peamine omapära on absoluutne konkurents – reeglina pole toidutoorme tootja suuteline maa killustatuse ning muude probleemide tõttu osalema toidu hinnakujunduses ning see on peamiseks poliitiliste pingete allikaks.

Suurtootmise üks alternatiive on mahepõllumajandus – ökoloogilise toidu tootmine. Mahetingimustes kasvanuna on selline toit liigsetest väetiskomponentidest ja taimekaitsekemikaalidest prii ega kurna pinnast ja veekogusid. Võimalikult vähe töödeldud toiduainete pruukimine tagab süsivesikute ja valkude mitmekesisuse näol inimorganismile oluliselt parema toe kui töödeldud toit. Parema kvaliteet väikesemas koguses on tegur, mis korvaks põllumajandusliku suurtootmisega võrreldes ka mahetootmise madalama saagikuse. Kus on aga sellise kauba turg? Parim turustamiseeldus oleks mõistagi see, kui linnast maale asunud hajaasunikud muutuksid mahetoidu tarbijaiks.

Maakasutuse mitmekesisus – mitte üksnes toidutootmisega seotud tegevuste edendamine – on Eesti maamajanduse üks pääseteid. Huvipakkuvateks valdkondadeks oleksid energeetika ja puhta keskkonna taastootmine.

ENERGEETIKA

Eesti elektri- ja soojusenergiavajadusest oleks kuni kolmandik lihtsal moel saada biomassi põletamisest. Biomassi põletamine on protsess, mis ei häiri looduslikku süsinikuringet ja seetõttu on eelkõige arenenud riigid asunud biomassi kasutust energeetikas igati toetama. Tänapäevased energiatootmistehnoloogiad (biomassi efektiivne põletamine, kombineeritud mikroturbiinide ja stirlingmootorite kasutamisega) on tänu uutele materjalidele ja integreeritud juhtimisele lihtsustunud ning 3–100 kW võimsusega mikrojuhaamad muutuvad peagi struktuurielementideks, millega toodetakse märgatav osa kodutarbijatele mõeldud energiast. Sellisel hajutatud tootmisel on selge julgeolekulise eelise kõrval ka kõrgem kasutegur, sest kulutused energia ülekandmisele on paiksuse tõttu vähendatud miinimumini. Eesti oludes on biomassi tootmine igati põhjendatud, sest looduslike märgalakoosluste rohkus loob häid eeldusi energeetilise biomassi tootmiseks umbes 300 000 hektaril. Neil aladel võiks kuivainetoodang olla 30–60 tonni igalt hektarilt.

PUHTA VEE TAASTOOTMINE

Veekasutus on muutunud intensiivseks ja mahukaks. Nii toidutootmisele suunatud põllumajandus kui linnaasumid tarvitavad suurtes kogustes vett ning muudavad vee omadusi nõnda, et see vajab puhastamist. Puhas joogikõlblik vesi muutub rahvusvaheliselt kaubeldavaks ning globaalse hinnaga kaubaks nagu seda on tänapäeval ka puit, nafta, üleilmse kaubamärgiga karastusjoogid või globaalsetes kettides müüdav kiirtoit.

Levinud veepuhastustehnoloogiad on kontsentreeritud ja intensiivsed: hajali asetsevatest allikatest kogumissüsteemiga sette- ja õhutuspaakidesse kogutud jääkaineterohke saastevesi põletatakse mikroorganismide abil ja elektri jõul puhtaks ning suunatakse tagasi looduslikku ringlusse. See on ajas sedavõrd kallinev tegevus, mida rohkem kallinevad ka energiakandjate hinnad. Säästlikkus keskkonna suhtes on sellise konventsionaalse veepuhastuse puhul vaid tinglik: puhta vee saamiseks põletatakse süsihappegaasiks nii orgaanilised jäätmed, mis on kogunenud jääkvette, kui ka kütteained, millest tuleb energia kogu kanalisatsiooni, pumbasüsteemi ja õhutamissüsteemi ülalpidamiseks.

Eesti väheasustet territoorium, samuti vettpidavate settemineraalide (savide) rohkus on põhjuseks, miks sootuks teistsugune veepuhastustehnoloogia oleks meile sobilikum – nimelt märgalapuhastid. Ei midagi uut: seda on teatud juba ammu, et solgikraavi pervedel vohab hundinui, roog või paju ning kraavi alumises otsas on vesi märgatavalt puhtam.

Õige konstruktsiooniga ja õigesti valitud taimekooslustega “solgikraav” on sama hea tehnoloogiline rajatis nagu viljapõld või konventsionaalne veepuhasti. See on kontrollitav, tulemuslik ja iseenast suhteliselt väikeste kulutustega säilitav süsteem. Geoloogiliselt sobivates piirkondades on puhastusmärgalade ökonoomia märkimisväärne: rajamis- ning hooldekulude erinevus konventsionaalsete puhastite omast märgalapuhastite kasuks on (sõltuvalt geoloogilistest eeldustest) kolme- kuni kümnekordne.

HAJAASUMID

Hajaasum on inimese asuala tüüp, mis on kavandatud viisil, et see oleks tasakaalus ökosüsteemiga ning looks eeldused võimalikult mitmekülgseks maakasutuseks. Hajaasustusliku struktuurina seoksid hajaasumid inimese maaga ning teisalt looksid kiirete kommunikatsioonivõrkude tõttu eelduse kõikvõimalikuks globaalseks tegetsemiseks. Hajaasumi ülesehituse kesketeks osadeks oleksid ökoloogilistel tehnoloogiatel põhinevad üksused: biodünaamilise toidu tootmiseks, energeetilise ning ehituslikult ja muu materjalina kasutatava biomassi kasvatamiseks, puhta keskkonna taastootmiseks.

Hajaasumis on võimalik välja kujundada väga selge tööjaotus: hajaasunik saab olla globaalse töö tegija, kes kommunikatsioonivõrgu võimalusi kasutades toimib laiemalt – juhib projekte jne, kusjuures tööandja võib asuda hoopis mujal. Samas paigutab selline hajaasunik kapitali ökoloogilistesse tehnoloogiatesse, eelistades ökoloogilistest materjalidest ja ökoloogilistel põhimõtetel ehitatud elamuid muudele ning tarbides ka biodünaamilist toitu, mida toodab tema lähim naaber. Biodünaamilise toidu tootja – ökotalunik on aga samas rahul, sest kommunikatsioonivõrk ja sellega seonduv logistikasüsteem võimaldab tal globaaltöötajatele ning ka muudele tarbijatele otstarbekal moel kaupa müüa. Võib hinnata, et kuni 80% vajalikust toidust õnnestub hajaasunikul osta ökotalunikult.

Rahvamajanduse tervikprotsessi mõjustab selline väikese vahendajaringiga müük igati soodsalt: üleinvesteeritud toidutootmistehnoloogiad lakkavad mõjutamast tarbijahinnaindeksi kasvu. Füüsilise transpordi vajadus hajaasumite vahel väheneb seda enam, mida rohkem arenevad distantstöö vahendid ning mida enam saab inimene oma toidu põhiosa ökotalunike toodangust. Hajaasumite soosimine on üks viise, kuidas taastada Eesti väikeasulate ja linnade elujõud – koos asunikega siirdub suurlinnadest maapiirkonda ka maksuraha. Ühetaolisemaks muutuv asustus-tihedus oleks aga mis tahes julgeolekulist mõõdet tugevdav mõjur.

Eelnenu põhjal võiks arvata, et inimlike kontaktide arv võib hakata hajaasumis vähenema. Kui peetakse silmas kontakte, mis sünnivad ühistranspordis rüselde või tööle sõitvate autojuhtide pilguvahetustes ning pärast tööpäeva ülipoodides (supermarketites) ostes – siis selliste kontaktide arv väheneb tõepoolest.

Hajaasumi distantstöötajal on eelkirjeldatud toimetamiste puudumise arvelt kolm tundi lisaäga päevas – saab kauem magada, rahulikult tõusta ning jõuab sõprade-tuttavatega leppida meeldiva õhtuveetmise, näiteks kõigist sobival kaugusel asuvas mõisas, kus on korraldatud mingi kontsert või on külla kutsutud näitetrupp. Kui hajaasunikud juhtuvad ka ägedamalt pidutsema, saavad nad siiski järgmisel hommikul puhununa ja värskena koju naasta – tänu mõisakompleksi juurde loodud hotellile-pansionaadile.

Laste arengu jaoks oluline keskkond – kool – saaks hajaasumiga seotult uue, paindliku ja arenemisvõimelise sisu ning lisaks muidki arengueeldusi. Kiired võrguvõimalused loovad eeldused tunduvalt täiuslikumateks õppevahenditeks. Samal moel toetab haridusedendust ka koos hajaasunikega maale liikuv maksuraha. Hariduskorralduse muutmine ei pruugi siiski osutada lihtsaks ja eeldab lisaks ka koolihalduse korralduspõhimõtete muutmist – kas hariduspiirkondade moodustamist või omavalitsuste jõulist liitmist.

EESTLASTE GLOBAALSED VÕIMALUSED

20. sajandi algul oli Eesti riik inimõiguste ja rahvuste enesemääramise vallas rahvusvaheliselt innovaatiline. Tänapäeval on maailma arenguskeemides inimõigustele lisandunud ökosüsteem oma seoste ja tasakaaluga. Me ei saa olla kaasarákijad nafta hinna kujunemisele maailmas. Oma riigi üldise nõrkuse tõttu ei saa me tõenäoliselt mõjutada inimõigustega seotud küsimusi maailmas sedavõrd, kui tahaksime. Siiski on meil võimalus olla teerajajaks ökosüsteemselt tasakaalustatud ühiskonda. Ökosüsteemse planeerimise ning seadusandluse ja ökosüsteemsete tehnoloogiate rakendamine võiks olla Eesti üheks arengueduks 21. sajandil.

Agenda 21 erinevatel tasanditel

Säästev ühiskond arvestab igasuguse tegevuse kavandamisel ja elluviimisel süsteemselt ja tasakaalustatult inimest, tema materiaalseid ja vaimseid vajadusi, majandustegevust nende vajaduste rahuldamiseks ning keskkonda ja selle taluvusvõime pii-re. Seetõttu ei ole eetilise suhtumisest lähtudes ülima väärtusega mitte ainult inimene, vaid ka elu ja elukeskkond, sealhulgas kõik elus- ja elutud olendid ning ökosüsteemid – planeet Maa tervikuna.

Säästva ühiskonnakorralduse vahenditeks on eri tasanditel (riik, kohalik omavalitsus) selliste otsuste vastuvõtmine ja järgimine, mis tagavad ühiskonnas eesmärgistatud ja pikaajalised muutused investeeringutes, ressursikasutuses, inimeste tarbimisharjumustes, uute tehnoloogiate ja sotsiaalsete garantiide pakkumisel. Tänapäevased poliitilised otsused ning majanduskasv ei tohi tulevikus põhjustada lahendamatuid keskkonna-, majandus- ja sotsiaalprobleeme. Säästev areng ei tähenda majandustegevuse piiramist keskkonna säilitamise nimel, vaid ühiskonna arengut, kus majanduskasvu ja sotsiaalse kindlustatuse tagamisel arvestatakse ressursside säilitamise vajadusega.

Vt ka SAIL-projekti infokiled (nr 1–4).

Ülemaailmne tasand

ÜRO keskkonna- ja arengukonverentsil 1992. aastal Rio de Janeiro võeti vastu ülemaailmne säästva arengu tegevusprogramm aastani 2030 – **Agenda 21**,* mis esitab säästva arengu põhiprintsiibid ja globaalsed strateegilised lähtekohad neljas alajaotuses:

- sotsiaalne ja majanduslik mõõde;
- ressursside kaitse ja majandamine;
- peamiste sotsiaalsete gruppide rolli tugevdamine;
- programmi rakendamise vahendid.

Iga riik langetab olemasolevatele lähtetingimustele tuginedes ja säästva arengu põhimõtteid arvestades pikaajalist arengut suunavad poliitilised ja majanduslikud otsused. See tähendab, et iga riigi kontekstis mõtestatakse lahti globaalses mastaabis esitatud strateegilised eesmärgid:

* <http://www.un.org/esa/sustdev/agenda21text.htm>

- majandusliku kasvu ergutamine ja selle sisu muutumine;
- inimeste elukvaliteedi paranemine põhiliste eluvajaduste rahuldamise kaudu (tööhõive ja tervishoiu võimaluste tagamine toidu, energia, joogiveega varustamine);
- rahvastiku arvukuse stabiilsus, inimeste hoiakute ja harjumuste muutumine;
- ressursibaasi kindlustamine ja säilimine, arvestades keskkonna taluvuspiire;
- jäätmete ja saasteainete hulga vähenemine.

Ühiskonna arengut suunavad poliitilised otsused lähtuvad siinjuures riigi rahvastikust, tarbimisharjumustest ja kasutatavatest tehnoloogiatest. Kogu protsessi edukust määravateks teguriteks on inimeste teadlikkus, tehnoloogiate tase ja tarbimise maht.

ÜRO Peaassamblee eristungil (*UNGASS, Earth Summit+5*) 1997. aasta juunis tehti vahekokkuvõtteid esimese viie aasta jooksul toimunud ning tõdeti, et riikide säästva arengu alases tegevuses ei saavutatud ootuspärast kiiret edasiminekut ja käegakatsutavaid tulemusi. Edaspidise tegevuse konkretiseerimiseks rõhutati samal foorumil vajadust **luua 2002. aastaks** (Rio +10 kokkuvõtete tegemise ajaks) kõigi huvitatud ja vastutavate osapoolte koostöös **riikide säästva arengu strateegiad**.*

INSTITUTSIOON:

ÜRO SÄÄSTVA ARENGU KOMISJON

Säästva arengu toetamiseks loodi 1992. aastal ÜRO säästva arengu komisjon (*UN Commission on Sustainable Development – UN CSD*).** Komisjon moodustati ÜRO majandus- ja sotsiaalnõukogu baasil ning sinna valitakse kolmeks aastaks eri riikidest 53 liiget.

Komisjoni töö on korraldatud iga-aastaste 2–3-nädalaste tööperioodidena, mis keskenduvad erinevatele keskkonna- ja arenguprobleeme käsitlevatele teemadele ning valdkondadevahelistele küsimustele.

2000. aasta, järjekorras kaheksanda töökoosoleku (CSD-8), teemad olid:

- põllumajandus koos metsandusega;
- maaressursside kompleksne planeerimine ja korraldus;
- kaubandus ja investeeringud / majanduskasv;
- rahalised vahendid.

ÜRO säästva arengu komisjoni ülesandeks on:

- toetada ja jälgida Agenda 21 põhimõtete rakendamist erinevatel tasanditel;
- välja töötada säästva arengu alased poliitilised põhisuunad;
- toetada säästva arengu alast koostööd eri riikide ja ühenduste ning Agenda 21-s esitatud võtmerolli omavate osapoolte vahel.

Komisjoni töös osalevate valitsusdelegatsioonide, ekspertgruppide ja valitsusväliste organisatsioonide tegevuse eesmärgiks on muuta säästva arengu alane tegevus läbipaistvaks ja ühendada erinevaid valdkondi.

* <http://www.ecouncil.ac.cr/rio5/forum>

** <http://www.un.org/esa/sustdev/csd.htm>

ÜRO Majandus ja Sotsiaalosakonna (*UN DESA*) ning Maa Nõukogu (*Earth Council*) korraldusel toimus 2000. aasta kevadel esimene rahvusvaheline säästva arengu komisjonide foorum, mille eesmärgiks oli vahendada kogemusi ja informatsiooni maailma enam kui 70 säästva arengu komisjoni töö kohta, kavandada komisjonide osa riikide säästva arengu poliitika kujundamisel ja tulemuste hindamisel, kavandada 2002. aastal toimuva Rio+10 konverentsi eelset tegevust ning töötada välja rahvuslike komisjonide soovitusel CSD-9 töökoosoleku ettevalmistamiseks.

Foorumil osalesid regioonidena Aafrika, Aasia ja Vaikne ookean, Ladina-Ameerika ja Kariibi, Kesk- ja Ida-Euroopa, Põhja-Ameerika ja Lääne-Euroopa ning erinevad organisatsioonid nagu Maailmapank, ÜRO Arenguprogramm (*UNDP*), Maailma Keskonnafond (*GEF*), Calvert Foundation jt.

Euroopa tasand

Säästva arengu seisukohalt võib oluliseks teetähiseks pidada 1998. aastat, kui alguse sai nn **Cardiffi protsess**. 1998. aasta juunis toimus Cardiffis Euroopa Liidu (EL) tippkohtumine, kus esitati “Strateegia keskkonnaaspektide integreerimiseks Euroopa Liidu tegevuspõhimõtetesse” (*A Strategy for Integrating Environmental Aspects into European Union Policies*). Nimetatud strateegia eesmärgiks on **keskkonna ja säästva arengu aspektide integreerimine võtmevaldkondade** (energeetika, põllumajandus, transport, tööstus, siseturg ja areng) tegevuspõhimõtetesse ning kõigisse loodavatesse strateegiatesse.

Euroopa Liidu **Helsingi tippkohtumisel 1999. aasta detsembris*** kinnitati 1997. aastal Euroopa Liidu Lepingu ja Kyoto protokolliga raames algatatud mõtet koostada **2002. aastaks “Euroopa Liidu säästva arengu strateegia”**, mis hõlmab eelolevat kolmekümmend aastat. Esimesed säästva arengu põhimõtetest lähtuvad majandus-, sotsiaal- ja keskkonnavaldkonna integreeritud arengu tulemused esitatakse 2001. aastal Euroopa Liidu Göteborgi tippkohtumisel.

Helsingi tippkohtumisel anti hinnang EL tegevusele energeetika, põllumajanduse, siseturu ja arengu, transpordi ning tööstuse alal. Kuna tulemused olid väga ebaühtlased, otsustati, et:

- enam tähelepanu tuleb pöörata probleemide tekkepõhjuste kõrvaldamisele, mitte niivõrd tagajärgede likvideerimisele;
- pikaajalised ja keskpikad keskkonnaga seotud eesmärgid eri sektorite tegevuses, mida mõnedes riikides juba arvestatakse, peavad etendama olulisemat rolli kogu EL tasemel;
- EL struktuurifondid peavad toetama säästvat arengut eriti energia efektiivse kasutamise, ühistranspordi ja suutlikkuse (*capacity building*) vallas;
- transpordisektori esitatud tähtaegu strateegiliste eesmärkide rakendamiseks aastatel 2000–2004 tuleks järgida ka teistel sektoritel;
- mõnedes riikides saadud positiivseid kogemusi keskkonnanõuete integreerimises administratiivsel ja poliitilisel tasandil ning indikaatorite väljatöötamisel tuleb jagada teiste riikidega;
- Rio+10 ettevalmistamisel teeb Euroopa Komisjon ülevaate säästva arengu alasest tegevusest ja saavutatust 2001. aasta juuniks.

* http://europa.eu.int/council/off/conclu/dec99/dec99_en.htm

Helsingi tippkohtumisel 1999. aasta detsembris anti ka hinnang 1993. aastal käivitud Euroopa Liidu V keskkonnategevuskavale ning otsustati, et 2000. aasta lõpuks teeb Euroopa Komisjon ettepanekud järgmise, st Euroopa Liidu VI keskkonnategevuskava koostamiseks. Nende ettepanekute alusel töötatakse välja EL säästva arengu strateegia keskkonnaosa.

LEPINGUD:

EUROOPA LIIDU MAASTRICHTI JA AMSTERDAMI LEPINGUD

Euroopa Liidu (EL) Maastrichti ja Amsterdami lepingutes (artiklid 2, 3, 6) on sätestatud säästva arengu prioriteetsus, mis muudab säästva arengu printsiipide arvestamise ning rakendamise erinevate eluvaldkondade strateegiates ja arengukavades kohustuslikuks:

ARTIKKEL 2

Euroopa Liidu ülesanne on ühisturu ning majandus- ja rahaliidu rajamise ning artiklites 3 ja 3a märgitud ühiste tegevuspõhimõtete või meetmete kaudu edendada EL kõigis osades majandustegevuse harmoonilist, tasakaalustatud ja säästvat arengut, saavutada tööhõive ja sotsiaalkaitse kõrge tase, meeste ja naiste võrdõiguslikkus, tagada püsiv ja inflatsioonivaba majanduskasv, konkurentsivõime ja majandusliku suutlikkuse vastastikune lähenemine, keskkonna kaitse ja kvaliteedi parandamine, elatustaseme ja elu kvaliteedi parandamine ning liikmesriikide majanduslik ja sotsiaalne ühtekuuluvus ning solidaarsus.

ARTIKKEL 3C

Artiklis 3 osutatud EL poliitika ja tegevuse määratlemisse ja rakendamisse peab integreerima keskkonnakaitsenõuded, pidades eelkõige silmas säästva arengu edendamist.

KESKKONNAPOLIITIKA ARTIKKEL 130R

1. Euroopa Liidu keskkonnapoliitika aitab kaasa järgmiste eesmärkide taotlemisele:
 - keskkonna säilitamine, kaitsmine ja selle kvaliteedi parandamine;
 - inimese tervise kaitsmine;
 - loodusressursside kaalutletud ja mõistlik kasutamine;
 - koostöö edendamine rahvusvahelisel tasandil – tegelemiseks piirkondlike ja ülemaailmsete keskkonnaprobleemidega.
2. Võttes arvesse Euroopa Liidu eri piirkondade olukorra mitmekesisust, seab liidu keskkonnapoliitika eesmärgiks kõrgetasemelise keskkonnakaitsese. See rajaneb ettevaatusprintsipiil ja põhimõtetel, mille järgi tuleb võtta ennetusmeetmeid ja heastada keskkonnakahjustus eeskätt selle tekitamise kohas, kulud peab kandma saastaja.
3. Oma keskkonnapoliitikat ette valmistades võtab ühendus arvesse:
 - kättesaadavaid teaduslikke ja tehnilisi andmeid;
 - liidu eri piirkondade keskkonnatingimusi;
 - meetme võtmise või võtmata jätmise potentsiaalseid tulusid ja kulusid;
 - liidu kui terviku majanduslikku ja sotsiaalset arengut ning erinevate piirkondade tasakaalustatud arengut.

INSTITUTSIOONID:

EUROOPA KOMISJONI KESKKONNA JA SÄÄSTVA ARENGU KONSULTATIIVFOORUM

Säästva arengu toetamiseks Euroopa Liidu tasemel loodi Euroopa Komisjoni otsusega 1993. aastal Euroopa Komisjoni Keskkonna ja Säästva Arengu Konsultatiivfoorum (*European Consultative Forum on the Environment and Sustainable Development*).^{*} Foorumi tegevusvaldkonda laiendati 1997. aastal ning üldistele keskkonnaküsimustele lisati säästva arengu temaatika.

Konsultatiivfoorumisse valitakse neljaks aastaks 32 liiget mitmesugustest valdkondadest – äriühingud, erinevad valitsustasandid, keskkonnakaitse, tarbijate jm. ühendused ning valitsusvälised organisatsioonid. Foorumi esimees ja kaks aseesimeest valitakse kaheks aastaks. Töö korraldamiseks on Foorumi büroo, kes valmistab ette materjale, tehniline korraldus on sekretariaadi ülesanne. Vajadusel moodustatakse töögrupe ja kaasatakse eksperte.

EUROOPA KESKKONNA NÕUANDEKOMISJONIDE KESKUS

Euroopa riikide keskkonna- ja säästva arengu alase tegevuse koordineerimiseks loodi 1993. aastal Euroopa Keskkonna Nõuandekomisjonide Keskus (*Focal Point for European Environmental Advisory Councils*).^{**}

Samast aastast peetakse ka aastakonverentse, mille eesmärgiks on kindlaks määrata strateegilised tegevusvaldkonnad, arendada ning tõhustada keskkonnapoliitikat ja -uuringuid riiklikul ning Euroopa tasandil, toetada eri riikide komisjonide koostööd ja infovahetust.

Regionaalne tasand

LÄÄNEMERE AGENDA 21

Läänemere-äärsete riikide regionaalse säästva arengu alase koostöö algatamise otsus tehti 1996. aastal Visbys Läänemeremaade Nõukogu (CBSS) tippkohtumisel. Läänemere-äärsete riikide juhid ja välisministrid ning kohtumisel osalenud Euroopa Komisjoni esindajad otsustasid käivitada regionaalse Agenda 21 loomise. Läänemeremaade Nõukogu mandaadi alusel võtsid piirkonna keskkonnaministrid 1996. a oktoobris Saltsjöbadenis vastu Saltsjöbadeni Deklaratsiooni, millega määrati kindlaks Läänemere Agenda 21 ülesehitus ja protsessi lähtetingimused. Vastutajateks kinnitati keskkonnaministrid ning teised asjaomased ministrid. VASAB 2010 (*Vision and Strategies around the Baltic Sea 2010*) protsessi kaudu osalevad tegevuses Läänemere piirkonna riikide ruumilise planeerimise eest vastutavad ministrid. Protsessi toetab HELCOM-i (*Helsinki Commission*) raames juba toimiv riikidevaheline koostöö.

Läänemere Agenda 21 eesmärgiks seati välja kujundada ning ellu rakendada regiooni säästva arengu printsiipidele põhinev arengumudel, kindlustada elanikele kõrge elatustase, ressursside efektiivne kasutamine ning tagada keskkonna säilimine.

* <http://www.europa.eu.int/comm/environment/forum>

** <http://www.eeac-network.org>

Konsensuslikult välja töötatud regiooni ning võtmesektorite säästva arengu printsiipidel põhinevad arengusuunad esitati 1998. aastal vastu võetud poliitilises dokumendis.*

Läänemere Agenda 21 dokumendi põhiosa moodustavad tegevusprogramm, esitatud finantseerimisvõimalused ning tegevuste ellurakendamise jälgimise struktuur. Tegevuskava koosneb kolmest osast ning hõlmab ligi 30 tegevust, mis jaotuvad järgmiselt:

- mitmeid sektoreid hõlmavad ühistegevused;
- sektorite spetsiifilised tegevused;
- ruumilise planeerimise tegevused.

Eesti osaleb regionaalses Agenda 21 protsessis selle käivitumisest alates. Energeetika, kalanduse, metsanduse, põllumajanduse, transpordi, turismi ja tööstussektor viivad kokkulepitud tegevuskavasid ellu ning Eesti osaleb kõikide sektorite töös, samuti mitmeid sektoreid hõlmavas ühises tegevuses. Tegevuse aruanne ja tulemused esitatakse ministritele iga 2–3 aasta järel ning peaministritele iga 5 aasta järel.

Eesti on rahvusvahelises ulatuses seotud veel paljude organisatsioonidega, kellega koos töötades on võimalik saada kogemusi nii regionaalsel kui kohalikul tasandil. Siinkohal mõned näited:

- Kohalike Keskkonnaalgatuste Rahvusvaheline Nõukogu (*International Council for Local Environmental Initiatives – ICLEI*, <http://www.iclei.org>)
- Euroopa Säästvate Linnade ja Muude Omaavalitsusüksuste Kampania (*The European Sustainable Cities and Towns Campaign*, <http://www.sustainable-cities.org>)
- Läänemere Linnade Liit (*Union of the Baltic Cities – UBC*, <http://www.ubc.net>)
- Läänemere Tervislike Linnade Liikumine (*Baltic Region Healthy Cities*, <http://www.healthy-cities-baltic.org>)
- Läänemere Kohalike Agenda 21-de Foorum (*Baltic Local Agenda 21 Forum – BLA21F*, <http://baltic-la21-forum.org>)

Eesti tasand

Eesti säästva arengu alasest tegevusest võib esile tuua mõned ajalised tähised:

- 1992 Eesti esindajad ÜRO keskkonna- ja arengukonverentsil Rio de Janeiros
- 1995 Säästva arengu seadus
- 1996 Säästva arengu komisjon
- 1997 Eesti Keskkonnastrateegia
- 1997 Kuressaare Agenda 21
- 1997 Projekt "Eesti 21"
- 1998 Eesti Keskkonnategevuskava
- 1998 Tartu Agenda 21
- 1999 "Eesti 21. sajandil. Arengustrateegiad. Visioonid. Valikud"
- 2000 "Säästev Eesti 21" – lähteülesande kavand

1992. aastal Rio de Janeiros ÜRO keskkonna- ja arengukonverentsil allkirjastas Eesti koos teiste osalenud riikidega Agenda 21 põhimõtted ja võttis sellega kohustuse välja töötada riigi säästev pikaajaline arengustrateegia 21. sajandiks. Säästva arengu seadus võeti Riigikogus vastu 22. veebruaril 1995 (vt 3. peatükk).

* <http://www.ee/baltic21>

Säästva arengu aluseks on majandus-, sotsiaal- ja keskkonnavaldkonna sidus arendamine. Eelduseks on säästva arengu sisuline mõtestamine iga nimetatud valdkonna jaoks ning siinjuures on keskkonnavaldkond senini liidripositsioonil. 1997. aastal valmis säästva arengu põhimõtetele toetuv Eesti keskkonnanstrateegia, 1998. aastal järgnes strateegias esitatud põhimõtete elluviimiseks riiklik keskkonnategevuskava. 2001. aasta kevadeks valmib kaasajastatud tegevuskava konkreetsete tegevustega aastani 2003.

1997. aastal käivitati Eesti arengu suunamiseks säästva arengu teele Keskkonnaministeeriumi ja Majandusministeeriumi taotlusel ning ÜRO Arenguprogrammi rahastamisel koostööprojekt "Eesti 21 – Võimaluste loomine 21. sajandi tegevuskava (Agenda 21) elluviimiseks Eestis", mille täitjaks on Säästva Eesti Instituut, SEI-Tallinn.

1999. aastal valmis projekti raames Eesti Agenda 21 nn rahvaversioon "Eesti 21. sajandil. Arengustrateegiad. Visioonid. Valikud", mille koostamises osalesid erinevate valdkondade, teadusasutuste, ministeeriumide ja huvigruppide eksperdid. Samuti on loodud internetil põhinev säästva arengu koostöövõrk ning ulatuslik andmebaas.*

2000. aastal võttis Vabariigi Valitsus vastu otsuse algatada Eesti säästva arengu riikliku strateegia – "Säästev Eesti 21" – koostamine.

INSTITUTSIOON:

EESTI SÄÄSTVA ARENGU KOMISJON

Vabariigi Valitsuse korraldusega 12. novembrist 1996 loodi säästva arengu programmi üksikküsimuste läbitöötamiseks komisjon (edaspidi säästva arengu komisjon).

Säästva arengu komisjoni juhib peaminister, aseesimeesteks on keskkonnaminister ja majandusminister. Komisjoni ülesandeks on (RT I 1996, 82, 1463):

1. kuulata ära säästva arengu programmi erinevate töörühmade informatsioonid riigi säästva arengu poliitika ellurakendamise olukorrast ning anda nende kohta hinnang;
2. analüüsida riigi säästva arengu poliitikat ning anda hinnang energia, põllumajanduse, loodusvarade kasutuse, Eesti punase raamatu, kalanduse, territoriaalmeri ja majandusvööndi, taime- ja loomastiku, veekasutuse ja -kaitse, samuti põhja-, pinna-, mineraal- ning merevee kasutuse kohta;
3. esitada Vabariigi Valitsusele ning riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustele säästva arengu alaste küsimuste lahendamise ettepanekuid;
4. esitada säästva arengu alaste õigusaktide väljatöötamise ning metsandus- ja transpordialaste uuringute korraldamise ettepanekuid.

Komisjon koosneb 23 liikmest, kes on valitud tegevusvaldkondade alusel. Seni on komisjoni töökoosolekutel käsitletud järgmisi teemasid:

Rio+5 protsess; säästev areng ja Eesti regionaalpoliitika; Eesti keskkonnanstrateegia eesmärgid; riikliku seisukoha kujundamine ÜRO kliimamuutuste raamkonventsiooni Kyoto leppe küsimuses; kütuse- ja energiamajanduse pikaajaline riiklik arengukava; Läänemere Agenda 21 protsess; Eesti säästva arengu strateegia rahvaversiooni "Eesti 21. sajandil. Arengustrateegiad. Visioonid. Valikud" koostamine.

* <http://www.agenda21.ee>

NÄITEID MAAKONNALEHTEDES 1999.–2000. AASTAL AVALDATUD ARENDUSTÖÖALASTEST ARTIKLITEST

Kohalik tasand

Säästva arenguga seotud teadmised, informatsiooni levitamine ja kasutamine ning tegevuse üldine aktiivsus on Eestis kohalikul tasandil erinev. Agendatööd on alustatud paljudes linnades ja valdades (Pärnus, Valgas, Narvas, Rakveres, Viljandis, Sillamäel, Jõgeval, Paldiskis, Hiiumaal, Saaremaal, Muhus, Pärnumaal Kablis jm). Esimesed säästva arengu kontseptsioonilised tegevuskavad ja üldprogrammid (Agenda 21 kohalikud kavad) on vastu võetud Kuressaares ja Tartus. Agendatöö algatajaks ja eestvedajaks on olnud valdavalt kohalik omavalitsus, mõnel juhul ka kohalik mittetulundusühing.

Kohaliku tasandi arendustööle keskenduvaid ettevõtmisi toimub ka mitmel pool mujal. Näiteks Mustvees ja Kallastel käivitas Piiriülese Koostöö Keskus 1997. aastal ÜRO Arenguprogrammi toetusel projekti “Kohaliku säästva arengu projektid Mustvees ja Kallastel” – eesmärgiga edendada kohalikku arengut ja suurendada elanike omaalgatust kodukoha arengut puudutavate otsuste tegemisel. Üks selle projekti tulemusi on “Peipsi Järve Agenda” tegevuse algatamine 1999. aastal Kallastel tegutseva Peipsi Järve Turismiühenduse poolt.

Narvas sai 1999. aastal alguse samuti Piiriülese Koostöö Keskuse koordineeritav projekt “Kohalik Agenda 21 Narvas”, kus tähelepanu suunatakse mittetulundusühingute osalusele kohalikus Agenda 21-s ja piiriülesele koostööle. Selle raames on korraldatud mitmeid haridusliku eesmärgiga ja koostöövõimalusi vaagivaid seminare (“Kohalik Agenda 21”, “Mittetulundusühingute ja kohalike omavalitsuste koostöö”, Narva noorte keskkonnaseminar).

Näiteid kohalike protsesside kohta vt ka raamatu 5. peatükist.

Säästvat arengut reguleerivad seadused Eestis

Riigi võimalus muuta majanduslik ja sotsiaalne areng säästvaks sõltub suurel määral inimeste ja institutsioonide võimest mõista keskkonna ning arengu omavahelisi seoseid, oskusest teha arengu jätkamiseks põhjendatud valikuid. Sealjuures on keskkonna arengupotentsiaali ja taluvuspiiride määramiseks ning otsuste langetamiseks vajalik teaduslike, tehnoloogiliste, organisatsiooniliste ning institutsiooniliste oskuste ja kogemuste olemasolu. Riigi valitsus peab arvestama piirkonna eripäraga ning sellest lähtuvalt otsustama, millist konkreetset abi vajatakse seal Agenda 21 põhimõtete tutvustamiseks ning ellurakendamiseks.

Alljärgnevalt on toodud lühike ülevaade seadustest, mis annavad kohalikule omavalitsusele aluse tegevuse kavandamiseks.

EESTI VABARIIGI PÕHISEADUS (RT I 1992, 26, 349).

Eesti Vabariigi Põhiseaduse I peatüki § 5 järgi on Eesti loodusvarad ja loodusressursid rahvuslik rikkus, mida tuleb kasutada säästlikult. II peatüki § 53 järgi on igäüks kohustatud säästma elu- ja looduskeskkonda ning hüvitama kahju, mis ta on keskkonnale tekitanud.

Põhiseaduse XIV peatüki § 154 järgi otsustavad ja korraldavad kõiki kohaliku elu küsimusi kohalikud omavalitsused, kes tegutsevad seaduste alusel iseseisvalt ning § 159 järgi on kohalikul omavalitsusel õigus moodustada teiste kohalike omavalitsustega liite ja ühisasutusi.

Seega on kohalikul omavalitsusel põhiseaduslik alus oma territooriumil säästva arengu tegevuskava loomiseks, selle rakendamiseks ja säästva arengu jälgimiseks, kogemuste vahetamiseks ja ühistööks teiste kohalike omavalitsustega.

SÄÄSTVA ARENGU SEADUS (RT I 1995, 31, 384; 1997, 48, 772).

Seaduse paragrahvi 12 muudeti 1997. aastal ning sellega määratleti tasakaalustatud arengu kavandamise ja arengukavade koostamise kord eri majandusharudes ja piirkondades.

Seadus sätestab §-s 1 säästva arengu riikliku strateegia alused ning tugineb ÜRO keskkonna- ja arengukonverentsi (Rio de Janeiro, 1992) otsustes toodud põhimõtetele. §-s 2 tuuakse välja looduskeskkonna ja loodusvarade säästva kasutamise eesmärk – tagada inimesi rahuldav elukeskkond ja majanduse arenguks vajalikud ressursid looduskeskkonda oluliselt kahjustamata ning looduslikku mitmekesisust säilitades. Omandi käsutamise ja ettevõtlusega tegelemise vabadust kitsendatakse, kui tekib vajadus kaitsta loodust kui inimkonna ühisvara ja rahvuslikku rikkust.

Majandustegevuse põhinõuetena tuuakse §-s 3 välja looduskeskkonna saastamise minimeerimine ja loodusvarade kasutamine looduslikku tasakaalu säilitavates kogustes. § 5 puudutab taastuva loodusvara varu jagunemist kriitiliseks varuks ja kasutatavaks varuks, kusjuures majandustegevuse kavandamisel ei tohi ületada kasutatava varu kehtestatud suurust. Taastumatut loodusvara ning selle kasutuse kavandamise põhimõtteid käsitleb seaduse § 6. §-s 9 tuuakse välja bioloogilise mitmekesisuse säilitamise põhialused.

ASJAÕIGUSSEADUS

(RT I 1993, 39, 590; terviktekst muudatustega kuni 17.02.99 RT I 1999, 44, 509)

JÄÄTMESEADUS

(RT I 1998, 57, 861; 1999, 23, 353)

KAITSTAVATE LOODUSOBJEKTIDE SEADUS

(RT I 1994, 46, 773; terviktekst RT I 1998, 36/37, 555)

KESKKONNASEIRESEADUS

(RT I 1999, 10, 154)

KOHALIKU OMAVALITSUSE KORRALDUSE SEADUS

(RT I 1993, 37, 558; terviktekst muudatustega kuni 30.09.99 RT I 1999, 82, 755; 2000, 51, 322)

LOODUSVARA KASUTUSÕIGUSE SEADUS

(RT I 1994, 1, 3)

MAAKORRALDUSSEADUS

(RT I 1995, 14, 169; 1999, 54, 580)

MAAPÕUESEADUS

(RT I 1994, 86/87, 1488; 1995, 75, 1321; 1997, 93, 1562)

MAHEPÕLLUMAJANDUSE SEADUS

(RT I 1997, 51, 823)

METSASEADUS

(RT I 1998, 113/114, 1872; 1999, 54, 583; 82, 750; 95, 843; 2000, 51, 319; 102, 670)

PAKENDISEADUS

(RT I 1995, 47, 739; 1997, 53, 836)

PLANEERIMIS- JA EHITUSSEADUS

(RT I 1995, 59, 1006; 1996, 36, 738; 49, 953; 1999, 27, 380; 29, 398; 1999, 29, 399)

RAHVATERVISE SEADUS

(RT I 1995, 57, 978; 1996, 3, 56; 49, 953; 1997, 37/38, 569; 1999, 30, 415; 88, 804)

RANNA- JA KALDAKAITSE SEADUS

(RT I 1995, 31, 382)

SAASTETASU SEADUS

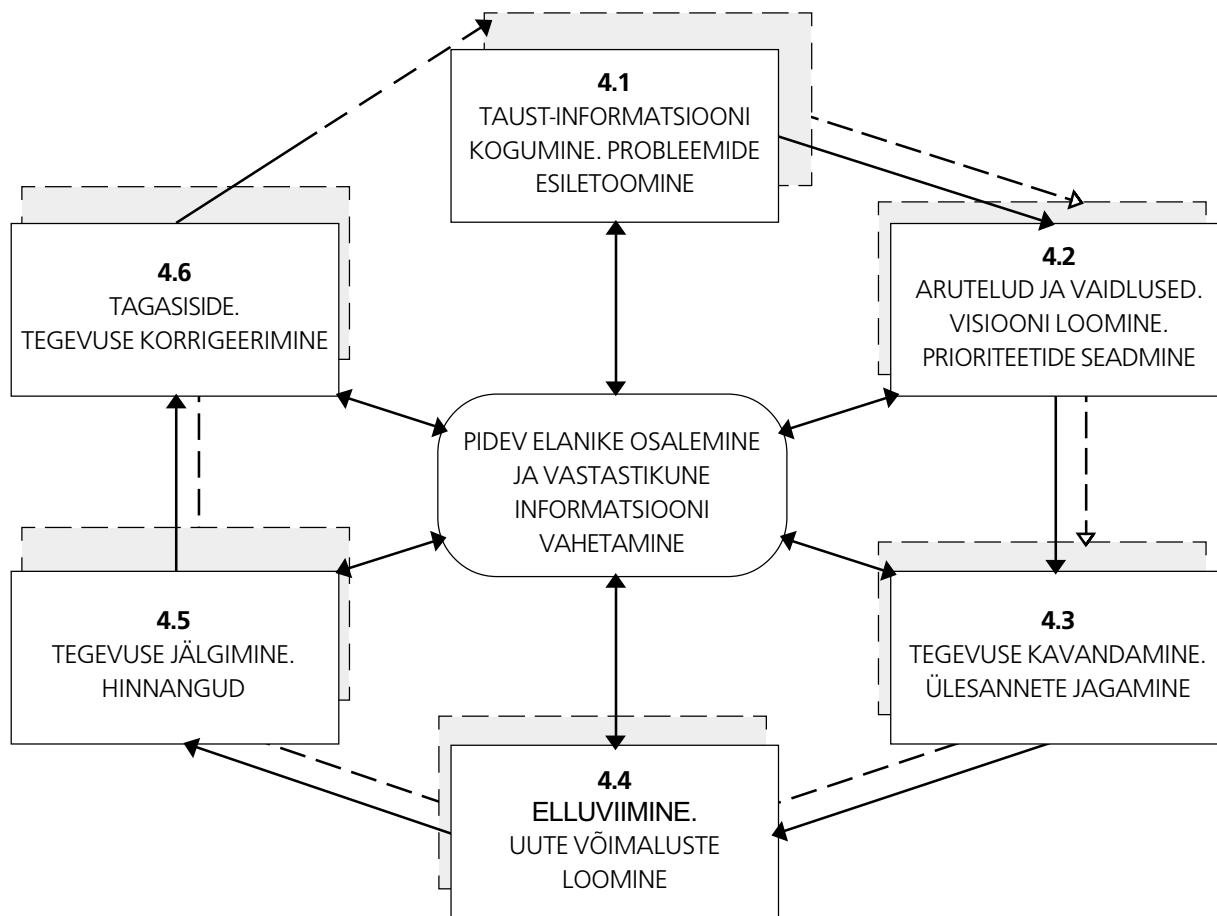
(RT I 1999, 24, 361)

VEESEADUS

(RT I 1994, 40, 655; 1996, 13, 241; 1998, 2, 47; 61, 987)

Erinevate tasandite õigusaktide ja lepete seoseid kohaliku tasandi planeerimistegevusega on toodud SAIL-projekti infokilel (nr 5).

Kohaliku Agenda 21 tegevuskava koostamine

SÄÄSTVA ARENGU PÕHIMÕTETE RAKENDAMINE KOHALIKUS OMAVALITSUSES

MIDA PEAKS TEGEMA KOHALIK OMAVALITSUS?

Arvestades kohaliku tasandi määravat rolli säästva arengu protsessis, delegeeritakse globaalse Agenda 21 28. peatükis kohalikele omavalitsustele ülesanne alustada koostöös elanike, organisatsioonide ja ettevõtetega säästva arengu põhimõtete rakendamist, jälgida selle kulgu ja analüüsida saavutatut. Kohalikult omavalitsuselt nõuab see eelkõige initsiatiivi ilmutamist ja head tahet, et selgitada inimestele säästva arengu põhimõtteid ning näidata nende järgimise positiivseid tulemusi kohalikus elus.

Eestis muudab kohalike omavalitsuste rolli säästva arengu rakendamisel keeruliseks asjaolu, et erinevad majandussektorid on omavahel nõrgalt integreeritud ja puudub selge ülevaade nende koosmõjudest. Tihti tähtsustatakse hetkeprobleeme, suutmata näha üldisemat ja perspektiivsemat. Selle põhjuseks võib olla planeerimiskoste puudumine, nn ülalt-alla planeerimistraditsiooni jätkamine, kohalike omavalitsuste rolli ja võimaluste üldine alahindamine.

Sageli raskendab tegutsemist ka see, et kohalikel inimestel puudub probleemide väljatoomiseks, lahendamiseks ja otsuste vastuvõtmiseks algatus- ning osalemis-traditsioon. Teiselt poolt – ka omavalitsuse administratsioonis ja volikogus vahetuvad inimesed suhteliselt kiiresti, seega on vaja pidevalt teha selgitustööd.

Aktiivne tegevus sõltub otseselt eestvedajate ning huvigruppide olemasolust, kohalike omavalitsuse juhtide uuendusmeelsusest ja suutlikkusest.

Raskustele vaatamata on kohalikul omavalitsusel otsene võimalus ja ainulaadsed tingimused olla ühistegevuses elanikega konsultandi ja partneri rollis, seda soodustavad järgmised tegurid:

- **LÄHEDUS PROBLEEMIDELE**
Kohalik omavalitsus näeb ning saab analüüsida probleeme konkreetses kontekstis. Ta on lähedal inimestele, kelle seniseid harjumusi ja elustiili soovitakse säästva arengu põhimõtetest lähtuvalt üheskoos kujundama ja muutma hakata. Ta on kontaktis selle keskkonnaga, mida tegevus otseselt mõjutab.
- **LÄHEDUS TEGEVUSKOHALE**
Tegevuskoha lähedus vähendab geograafilisest või organisatsioonilisest distant-sist tekkivat ohtu, et teoreetiliselt ilus mõte kohapeal realselt ei rakendu.
- **VÕIMALUS OLUKORRAST LÄHTUVATEKS VALIKUTEKS**
Kohalik omavalitsus saab teha konkreetsest olukorrast lähtuvaid ja säästva arengu põhimõtteid järgivaid valikuid ning samal ajal aidata elanikel neid hinnata ja väärtustada.
- **KIIRE REAGEERIMISVÕIMALUS**
Kui tingimused muutuvad, suudab kohalik omavalitsus olukorda objektiivselt hinnata ja vajaduse korral protsessi suunata.
- **ÜLDSUSE AKTIIVSE KAASAMISE VÕIMALUS**
Kuna eesmärgiks on inimeste suhtumise ja käitumisharjumuste muutumine, siis on esmatähtis nende aktiivne kaasalöömine tegevuses, mis on võimalik ainult kohalikul tasandil. Passiivsest nõustumisest põhimõtetega jääb väheks.
- **KOHAPEALSE OLUKORRA HINDAMINE**
Ühe majandussektori piire ületavaid mõjusid oskavad kõige paremini hinnata kohalikud asutused, mis on protsesside toimumise ja tulemustega vahetult seotud.
- **TULEVIKKU SUUNATUD EESMÄRGID**
Kohaliku omavalitsuse tegevuse eesmärgid on laiaulatuslikud ja tulevikku suunatud.
- **KOOSTÖÖ NAABRITEGA**
Kohalike võimude mõjuraadiuse määratlevad omavalitsusüksuse piirid, kuid kasulik ja tulutoov on koostöö ning kogemustevahetus naabritega.

Kohaliku elu säästvamaks muutmise eelduseks on omavalitsuse dialoog ja probleemide arutelu elanikega, kelle elukeskkonda ja tingimusi pikaajalised kavad vahe- tult kujundama hakkavad ning keda vastuvõetavad otsused otseselt puudutavad.

Kohalik initsiatiiv ja kogemused on kasulik ühendada spetsialistide uuringutega. Samuti on vaja komplekselt hinnata piirkonna majanduslikku, sotsiaalset ja kesk- konnakaitseelist seisundit. Seejärel saab asuda säästvate põhimõtete rakendamisele ning tasakaalustatud arengu tegevuskava loomisele kõikides valdkondades.

Seega on kohaliku omavalitsuse tulemusliku tegevuse põhiprintsiipideks:

- sidus lähenemine majandusele, keskkonnale ja ühiskonnale;
- kohaliku elanikkonna ja spetsialistide informeerimine ning aktiivne kaasamine;
- erinevate tegevuste tähtsuse selgitamine;
- kõigile osalemises võrdsete võimaluste tagamine;
- regionaalsete eripärade väljatoomine ning nendega arvestamine.

Lisas 2 on toodud riikliku tasandi strateegia ja tegevuskava “Säästev Eesti 21” koostamise põhimõtetest üks võimalikke variante.

Kuna säästva arengu strateegia vastuvõtmine ning otsuste elluviimine nõuab pikaaja- list ja sihikindlat tegutsemist ning esimesed praktilised tulemused annavad end sage- li oodata, on kohaliku omavalitsuse juhtide ülesandeks näidata elanikele säästva arengu printsiipide rakendamise praktilist kasu kohaliku elu edendamisel ning selgitada tegutsemise erinevaid võimalusi ja valdkondi. Samuti leida inimesi, kes oleksid val- mis algusest peale nõu ja jõuga tegevuses osalema.

SOOVITUSED KOHALIKULE OMAVALITSUSELE:

- Teha ühele ametnikule otseseks tööülesandeks säästva arengu põhimõtetega arvestamise jälgimine kohaliku omavalitsuse eri sektorite arengukavades, samuti elanikkonna sellekohane teavitamine.
- Säästva arengu põhimõtete rakendamise aruannete koostamine peab olema regulaarne ja avalikkusele kättesaadav.
- Planeerida tegevustele vastavad eelarvelised vahendid.
- Kohaliku Agenda 21 kavandamiseks tuleb luua töörühm. Et töö õnnestuks, peab valima sellele juhi ja jagama liikmetele ülesanded.
- Säästva arengu alast koolitust tuleks korraldada omavalitsuse iga tasandi töötajatele eraldi. Kasutegur jääb väikeseks, kui koolituseks esitatakse üldine kutse ja kokku tulevad omavalitsuste erinevate astmete ametnikud.
- Koolitamist alustada omavalitsuse juhtimis- ja otsustamistasandilt.

Erinevate sihtrühmade võimalikud ootused ja panused kohaliku omavalitsuse tegevusse on toodud SAIL-projekti infokilel (nr 6).

4.1. Taustinformatsiooni kogumine. Probleemide esiletoomine

Enne igasuguse tegevuse kavandamist on kasulik uurida, mis on antud ala kohta juba olemas ja kes veel samasuguse asjaga tegeleb. Seega tuleks esimese tööna käsile võtta taustinformatsiooni kogumine, et saada ülevaade valitsevast olukorrast. Hõlmata on vaja kõiki valdkondi alates paikkonna ajaloost kuni praeguse majandustegevuse ja sotsiaalsete küsimusteni.

Kõigepealt tuleks kindlaks teha, kas mõned kohaliku omavalitsuse, maakonna või riiklikud plaanid ja otsused võivad mingil moel mõjutada tegevuse kavandamist või otsuste langetamist kohalikul tasandil. Üle tuleb vaadata kohaliku omavalitsuse põhimäärus ja struktuuriüksuste põhimäärused, kas need võimaldavad kohalikus omavalitsuses säästva arengu küsimustega tegeleda. Kui need ei kajasta riigi arenguprioriteete, siis tuleb teha ettepanekud põhimääruse täiendamiseks.

Kindlasti tuleb üle vaadata arenguplaanid, mis:

- riiklikus ulatuses määravad tööstusettevõtete, lennujaamade, raudteede, maanteede ja elektrijaamade paiknemise;
- kohaliku omavalitsuse piires määratlevad infrastruktuuri arengu, liiklusüsteemi ülesehituse ja haljasalade paiknemise;
- korraldavad maakasutust;

- strateegilises plaanis puudutavad energia-, vee- ja jäätmemajandust, liiklus-süsteemi arengut, ettevõtete paigutust, haridus-, tervishoiu- ja sotsiaalsüsteemi (koolid, lasteaiad, vanurite päevakeskused vm) ülesehitust, elamuehituspiirkondade kindlaksmääramist, spordi- ja kultuuriobjektide rajamist.

Hetkel toimivad arengukavad, otsused ja varem väljatöötatud strateegiad osutuvad töös vajalikuks abimaterjaliks, kuid neid tuleb eelnevalt vaagida säästva arengu põhimõtete seisukohalt ning analüüsida varemtehtud otsuste võimalikku mõju pikaajalises plaanis.

VALDKONDADE STRATEEGIAD JA ARENGUKAVAD

Riiklik arengukava 2000–2002
(<http://www.fin.ee/majandus>)

ENERGEETIKA

Kütuse- ja energiamajanduse pikaajaline riiklik arengukava
(RT I 1998, 19, 295, <http://www.eeri.ee/aktid/arengukava.html>)

HARIDUS

Eesti hariduskontseptsioon ja hariduse arengukava aastani 2005
(<http://www.hm.ee/hariduskontseptsioon>)

KALANDUS

Eesti kalanduse arengustrateegia
(http://www.server.ee/~mai/e_9/9_4_e.htm)

KESKKOND

Eesti keskkonnastrateegia
(RT I 1997, 26, 390, <http://www.envir.ee>)

Eesti keskkonnategevuskava
(<http://www.envir.ee/tegevuskava.html>)

MAJANDUS

Eesti majanduse arengukava aastateks 1999–2003
(http://www.fin.ee/majandus/Arengukava_1999_2003.rtf)

METSANDUS

Eesti metsapoliitika
(RT 1997, 47, 768, <http://www.riigimets.ee/metsa>)

Eesti metsanduse arengukava
(<http://home.delfi.ee/~ilaas/arengukava>)

PÕLLUMAJANDUS

Riikliku arengukava põllumajanduse osa
(<http://www.agri.ee/frames.html>)

Eesti põllumajanduse säästva arengu pikaajaline strateegia
(<http://www.server.ee/mai>)

REGIONAALARENG

Eesti regionaalarengu strateegia
(http://www.erd.ee/pdf/Eesti_Regionaalarengu_Strateegia.pdf)

Eesti maaelu arengukava aastatel 2000–2006 SAPARD programmi rakendamise aluseks (http://www.agri.ee/mak/beuro_6_sisu.html)

TRANSPORT

Eesti transpordi ja side arengukava aastateks 1999–2006
(<http://www.tsm.ee/transareng.html>)

TURISM

Riiklik turismi arengukava aastateks 2000–2004
(<http://www.tourism.ee/turismiamet/rta.htm>)

Lõuna-Eesti turismi arengustrateegia aastani 2010
(<http://www.tourism.ee/south/est/strateegia.htm>)

MAAKONDADE JA LINNADE

STRATEEGIAD NING ARENGUKAVAD INTERNETIS

HIIUMAA arenguvision aastaks 2010

(http://www.hiiumaa.ee/mv/planeering/mk_pl_kokkuvote.html)

IDA-VIRUMAA arengukava 1998–2003

(<http://www.ida-virumaa.ee/arengukava>)

JÄRVAMAA arengustrateegia

(<http://www.ee/jarvamv/materjal/arengud/strateegia.html>)

PÕLVAMAA arengukava

(http://www.polvamaa.ee/raamat/arengukava/arengukava_ava.htm)

PÄRNU MAAKONNA arengustrateegia

(<http://www.mv.parnu.ee/planeering/arengustrateegia.htm>)

RAPLAMAA 2010

(<http://www.raplamv.ee/mv/arhiiv/dokumendid/Rapla2010.pdf>)

TARTUMAA arengustrateegia

(<http://www.tartumaa.ee/t2000plus/strateegia.html>)

VALGAMAA 2010

(<http://www.uninet.ee/~popinfo/valgamaa/arengukava/arengukava.htm>)

VÕRUMAA 2010

(<http://www.werro.ee/mv/vorumaa2010.zip>)

ELVA linna arengukava 2000–2005

(<http://www.elva.ee/m22rused/ak1.html>)

HAAPSALU linna arengukava 2001–2001 (projekt)

(http://www.haapsalu.ee/download/ametlik/Haapsalu_arengukava_2001-2003.rtf)

JÕGEVA linna arengukava 2000–2003

(Riigi Teataja, KO 2000, 100, 1423)

KEILA linna strateegiad ja arengukava aastaks 2010

(Riigi Teataja, KO 2000, 35, 536)

KOHTLA-JÄRVE linna arengukava 1999–2001

(<http://www.virumaa.ee/kohtla-jarve/omavalitsus/seadused/ak.htm>)

KUNDA linna arengukava

(<http://www.kunda.ee/oigusaktid/arengukava.htm>)

KURESSAARE linna arengukava 2001–2005

(<http://kuressaare.tt.ee/teated/arengukava>)

MÕISAKÜLA linna arengukava 2000–2010
(http://www.moisakyla.ee/lkd/seadus/akt_fra.html)

NARVA linna strateegia 2001–2012 ja arengukava 2001–2004
(<http://www.narva.ee/arengukava/index.htm>)

PAIDE linna arengukava aastaiks 1998–2000 ja suunad aastani 2002
(<http://www.paide.ee/valitsus/arengukava.html>)

PÕLTSAMAA linna arengukava
(http://www.poltsamaa.ee/areng/ae_areng.html)

PÕLVA linna arengukava aastani 2003
(<http://pinus.polvamaa.ee/polvalinn/oigus/arenguka.htm>)

PÄRNU linna arengukava aastani 2005
(http://www.parnu.ee/linna_juhtimine/arengukava)

RAKVERE linna arengukava
(<http://www.rakvere.ee/volikogu/maarused.html>)

RÄPINA linna ja valla ühisarengukava aastani 2010
(<http://www.polvamaa.ee/rapina/varia/arengukava.htm>)

TALLINNA arengukava 2001–2005
(<http://www2.tallinn.ee/seminar/index.html>)

TARTU linna arengukava 2000–2003
(http://www.tartu.ee/kohalik_index.html)

TÜRI linna arengukava 2001–2003
(<http://www.tyri.ee/oigusaktid/arengukavailma.html>)

VALGA linna arengukava 2000–2005
(<http://www.valga.ee/arengukava.html>)

VILJANDI linna arengukava 2000–2007
(<http://www.viljandi.ee/arengukava/>)

VÕRU linna arengukava 1998–2001
(<http://www.vorulinn.ee/arengukava.htm>)

Arvesse tuleb võtta ka maa-, omandi- ja haldusreformi kavandatavaid tulemusi. Näiteks, kui kohalik Agenda 21 valmib pärast omandireformi teostamist, võib juhtuda, et Agendast lähtuvalt linnale või vallale oluline puhke- või haljasala on saanud juba eraomandiks.

TUNNE OMA KODUKOHTA

Kodukoha arengu kavandamisel ja pikemas perspektiivis oluliste otsuste langetamisel tuleb kindlasti arvestada paikkonnale omaste ajalooliste traditsioonidega. Selleks on kõige kasulikum anda piirkonna ajalooline ülevaade, milles valgustatakse paikkonna arengut ja olulisemaid sündmusi, soovitavalt esmamainimisest kuni tänaseeni. Selline tagasivaade võimaldab leida omavalitsusüksusele ajalooliselt omaseid tegevusvaldkondi, mille uuesti käimalükkamine aitab värskendada inimeste mälu, viib neid tagasi oma juurteni ja mõjutab positiivselt edasist arengut.

Väga heaks võimaluseks ajaloolise tausta uurimisel ning materjali kogumisel on kodu-uurimuslikud tööd, millest võtavad heameelega osa ka koolilapsed, kellele uurimine, andmete kogumine ja ise millegi olulise tegelemine on enamasti meeltemööda.

Ajalooline ülevaade ongi laiaulatuslikuks taustaks, mis aitab mõista seni toimunut ja avab tulevikusuunad.

Tänapäevast seisu kajastav informatsioon saadakse piirkonna üldise ülevaate koostamisel. Sel juhul kirjeldatakse ja analüüsitakse vaadeldava ala probleeme, lähtudes konkreetsest hetkesituatsioonist. Samas tuuakse välja perspektiivsed võimalused piirkonna arenguks. Üldise ülevaate koostamisel tuleks vaatluse alla võtta:

- **MAAKASUTUS**,
kus iseloomustatakse olemasolevaid keskuseid, ühiskondlikku teenindust, elupiirkondi ja tööstusterritooriume;
- **OMANDISUHETE KIRJELDUS**,
kus käsitletakse riigi-, munitsipaal- ja eraomandi suhteid;
- **OMAAVALITSUSÜKSUSE SUHTED**,
kus iseloomustatakse antud piirkonna külade või linnade omavahelisi suhteid, seotust naaberladega, organisatsioonilisi suhteid;
- **INFRASTRUKTUUR**,
mis iseloomustab raudteede, tähtsamate maanteed, ühistranspordi, küttesüsteemide, vee- ja elektrivarustuse ning jäätmete ladustamise seisukorda ja kuuluvust;
- **ÜLEVAATE AJALOOLISE JA ARHITEKTUURILISE VÄÄRTUSEGA ALADEST**,
kus võetakse vaatluse alla vanad külad, paikkonna ajaloo seotud ehitised, muinsuskaitse all olevad objektid;
- **PUHKEVÄÄRTUSEGA ALADE ISELOOMUSTUS**,
mis hõlmab pargid, metsad, spordiväljakud, rannad, avalikud supluskohad;
- **TURISMIOBJEKTID**.

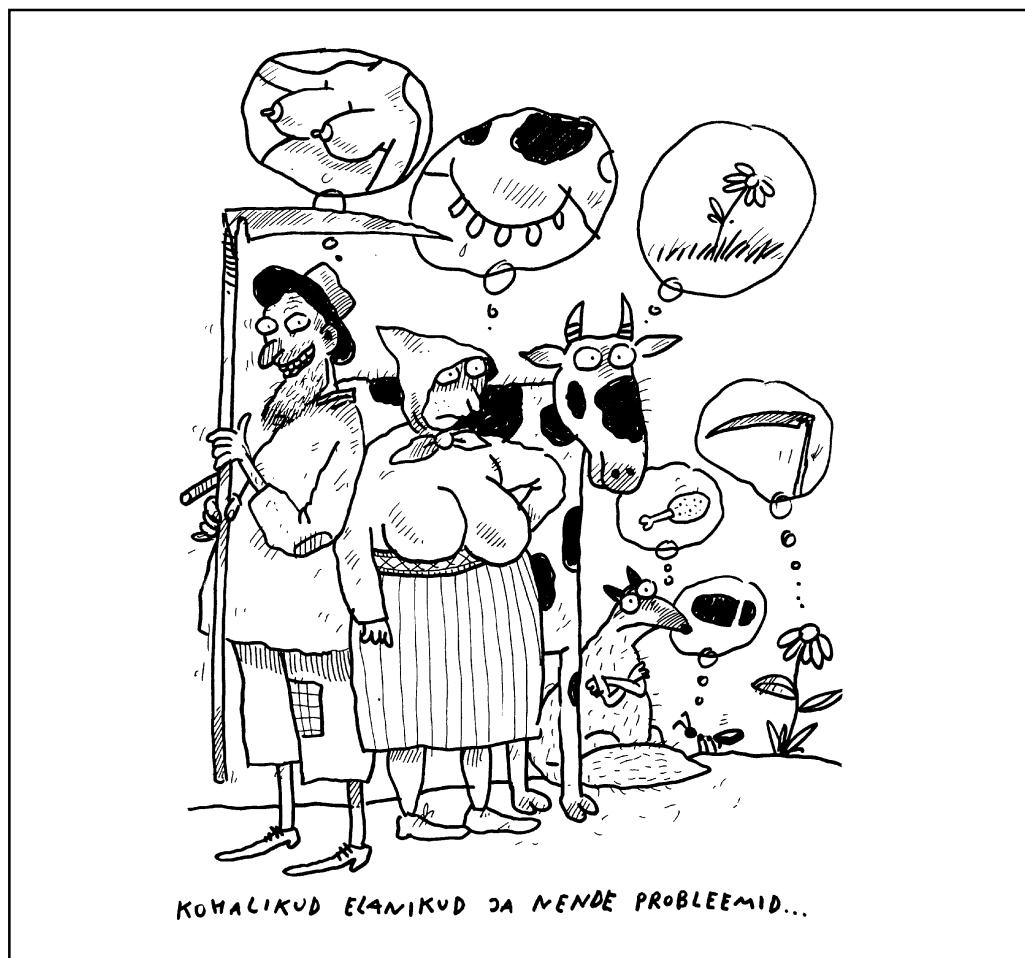
Ülevaade oleks sobiv esitada kaartidel, võimalusel digitaalselt. See muudab informatsiooni paremini haaratavaks ja lihtsustab erinevate valdkondade omavahelist sidumist. Geoinfosüsteemi (GIS) kasutamine võimaldab hoida ja analüüsida informatsiooni ühtse andmebaasina. Ülevaate saamiseks võib viidata ka kehtestatud üldplaneeringu kaardile.

KOHALIK ELANIKKOND JA TEMA PROBLEEMID

Nii arengukava kui kohaliku Agenda 21 koostamise puhul on lisaks kodukoha territooriumiga seotud andmetele suure praktilise tähtsusega otseselt inimesi ning nende võimalikke probleeme puudutav informatsioon. Seepärast on vajalik uurida ja analüüsida kohaliku omavalitsusüksuse sotsiaalseid tingimusi ning iseloomustada hetkeolukorda hariduse, tervishoiu ja sotsiaalhoolekande vallas, samuti määrata kindlaks ja kirjeldada spetsiifiliste probleemidega elanikegrupe ja piirkondi ning erinevate valdkondade tõenäolisi ja soovitavaid arengusuundi.

RAHVASTIKU STRUKTUUR

Demograafilise situatsiooni uurimine taustinformatsiooni kogumisel on äärmiselt oluline, kuna sellest sõltub rõhkude asetuse edasise tegevuse kavandamisel. Vaatluse alla peaks kuuluma piirkonna elanike vanuseline ja sooline jagunemine, mis toob välja valdavalt nooremate või vanemate inimestega asustatud alad. Seeläbi muutub nähtavaks erinevate valikute vajadus, sest iga ea sotsiaalprobleemid nõuavad isesugust lahendamist.

Elanike tervise ja tervishoiuga seotud näitajatest tuleks kirjeldada iivet, suremust, haigla voodikohtade arvu ja täituvust jne. Saadud andmed aitavad leida tervishoiu ning sotsiaalhoolekandega seotud probleemidele optimaalseid lahendusi ja näha perspektiive.

Oluliseks informatsiooniks piirkonna arenguteede kindlaksmääramisel on tööhõivet ja inimeste sissetulekuid iseloomustavad näitajad nagu töökohtade arv ja selle muutumine, tööpuuduse tase, töötute arv, sissetulekute jaotumine piirkonniti. Oluline on saada ülevaade inimeste vaba aja veetmise võimalustest, kuna sellega on tihedalt seotud kuritegevuse ja turvalisuse probleemid.

Sellised andmed peaksid olema eelkõige kohaliku omavalitsuse ja maakonna sotsiaaltöötajatel, tervisekeskustel, koolidel, spordiklubidel, ühiskondlikel organisatsioonidel, politseil ning ka vastavates temaatilistes arengukavades ja uurimustes.

HARIDUS

Hariduse kaudu kujunevad säästva arengu põhimõtete järgimiseks vajalikud väärtushinnangud, oskused ja keskkonnahoidlikud eetilised tõekspidamised.

Kõikvõimalikke muutusi ja uusi ettevõtmisi on kergem ellu viia eelnevalt informeeritud ja loova mõtlemisega inimestega. Üldiste loodusseaduste tundmine moodustab aluse, millele toetudes on võimalik kujundada hoiakuid ja suhtumisi. Tundes

looduses toimivaid üldisi seaduspärasusi, osatakse analüüsida enda tegevust ning selle võimalikke tagajärgi. Kui nähakse otsuste ja tegevuse kaugemat eesmärki ning kogu protsessi omavahelisi seoseid, suudetakse kaasa minna ka esmapilgul harjumata näivate mõtetega.

Keskkonnaharidus ja säästva ühiskonnakorralduse põhimõtted peavad olema kättesaadavad kõigile inimestele, sõltumata vanusest. Keskkonnaalne üldharidus on kõigepealt suunatud avalikkuse teavitamisele sellest, kuidas iga elanik saab säästvale elulaadile kaasa aidata oma igapäevaste valikutega (nt keskkonnasõbralike toodete ostmine, korduvkasutamine, jäätmete sorteerimine, kompostimine, auto või jalgratta kasutamine jne).

Kohalik omavalitsus ja kolmas sektor saavad haridusel osaleda keskkonnahariduse osatähtsuse suurendamisega koolivälises tegevuses, näiteks keskkonnaalaste projektide käivitamisega, hariva eesmärgiga seminaride, ühisürituste, laagrite või perepäevade korraldamisega jne.

Edu saavutamiseks tuleb kaasata ärksa mõttega ja aktiivseid õpetajaid, tunnustada ja toetada nendepoolseid algatusi. Õpetajate abil on lihtsam kaasata ka lapsi, kelle kaudu jõuavad algatused ja mõtted kodudesse, mis peaksid olema säästva suhtumise kujunemise lähtepaigaks.

SUHTUMINE JA TARBIMISHARJUMUSED

Säästev areng ei ole asi iseeneses, vaid protsess ühiskonna elukorralduse kujundamiseks. Kogu küsimusteriing taandub inimesele, tema suhtumisele, keskkonnasõbralikkusele, väljakujunenud hoiakutele ja igapäevastele tarbimisharjumustele. Kuna säästev areng pole võimalik ilma kohalike elanike osaluseta, siis mängivad ettevõtmise edukuses peamist rolli inimeste suhtumine ja tarbimisharjumused.

Nii nagu majandustegevuse kavandamiseks ning prognooside tegemiseks on vaja algandmeid, ei saa ka inimeste suhtumise muutmisel hakkama ilma eelinfota. Üks enamkasutatavaid võimalusi inimeste arvamuse teadasaamiseks on küsitluse korraldamine. Küsimustik ei tarvitse olla pikk, kuid see peaks sisaldama küsimusi, millele kõik vastata suudavad ja milles käsitletakse igapäevaelus ette tulevaid olukordi.

Kui ettekujutus valitsevast olukorrast on olemas, tuleb edaspidises tegevuses arvestada, et inimeste suhtumisi mõjutavad kõige enam teadmised. Järelikult on suhtumise muutmiseks vaja suurendada informatsiooni hulka ja seeläbi anda inimestele uusi teadmisi.

Inimeste arusaamad on erinevad ja väga üldistada neid ei saa. Tavaliselt eristuvad teatud grupid, kelle eluvaated ja -stiil on sarnased. Igale sihtgrupile on vaja pakku- da informatsiooni sobival kujul, kuna inimesed võtavad kergemini vastu just neid huvitavat teavet. Piltlikult öeldes, kui Marile jalgpall huvi ei paku, siis ta võistlusi lihtsalt ei vaata, ükskõik, mida talle selle mängu põnevusest ka räägitaks.

Ainult faktiliste teadmiste edasiandmine ei ole siiski eriti efektiivne viis suhtumise muutmiseks. Informatsiooni peavad kindlasti toetama näited ja kordaminekute tutvustamine, mis innustab kaasa mõtlema ning tegutsema.

Inimeste tarbimisharjumusi mõjutavad oma toodete kaudu tootjad. Tarbekaupade disaini ja kasutusomaduste muutmise võimaldab samade toodetega rahuldada ini-

meste vajadusi tunduvalt keskkonnahoidlikumalt. Samal ajal on vajalik tarbija teavitamine ja kasvatamine, sest ainult teadlik tarbija oskab eelistada ja nõuda keskkonnasõbralikke tooteid. Teavitamise üheks võimaluseks on keskkonnamärkide väljatöötamine ja rakendamine. Eestis on välja töötatud näiteks mahemärk, mida vastavalt mahepõllumajanduse seadusele (RT I 1997, 51, 823) kasutatakse mahepõllumajandusliku toidu eristamiseks muust samaliigilisest toidust. Ökomärgisega tähistatakse pakendiseadusest (RT I 1995, 47, 739; 1997, 53, 836) tulenevalt keskkonnahoidlikke kaupu ja pakendeid. Hiiumaal antakse säästvalt majandavale majutus- või söögikohale Roheline Märk.

EHE – ehtne ja huvitav Eesti – on turismitoodete märgistamise süsteem, millega turismiettevõtteid võivad vabatahtlikult liituda. Kui turismiettevõtte taotleb oma tootele EHE-märki, kohustub ta ökoturismi põhimõtteid järgima ja tootele esitatavaid nõudeid täitma. EHE-märgistamise eesmärgiks on ökoturismi põhimõtete levitamine. Turismi-ettevõtetele annab süsteemiga liitumine konkurentide ees eelise. EHE-märgistamist koordineerib Eesti Ökoturismi Ühendus.

ELUSTIIL

Elustiil ühendab endas inimese alateadliku ja teadliku käitumise erinevates olukordades. Elustiili kujundavad kõige rohkem informatsioon, teadmised ja ligipääsetavad võimalused vastavalt käituda. Keskkonnasõbraliku elustiili tutvustamine võiks alguse saada positiivsetest näidetest mõnes konkreetses koduses majapidamises. See annab inimestele julgust ka ise midagi uut moodi proovida.

Üsna sageli sõltuvad inimese käitumisharjumused konkreetsetest tingimustest, see tähendab, et ollakse mugandunud just nii käituma. Tingimuste muutudes on võimalik küllaltki lihtsalt muuta ka käitumist. Näiteks paberi- ja klaasikogumiskonteinerite paigaldamine elumajade juurde teeb inimestele jäätmeteprobleemi lahendamise lihtsamaks ja seega on uuendust kergem omaks võtta.

Keskkonnahoidliku elustiili kujunemisel on määrav roll inimese eetilistel tõekspidamistel. Erinevates situatsioonides võib inimese käitumine olla:

- kohustuslik – seadus nõuab sellisel kombel tegutsemist;
- sotsiaalne – teised tegutsevad samamoodi ja ühiskond aktsepteerib seda;
- psühholoogiline – lähtub tundest, et nii on õige;
- ratsionaalne – arvestab kõige otstarbekama lahendiga;
- eetiline – hindab väärtusi inimese seisukohalt (antropotsentristlik);
- keskkonnaeetiline – omistab keskkonnale iseenesliku, inimesest sõltumatu väärtuse (ökotsentristlik).

Erinevaid käitumisviise analüüsides ning üldist õhkkonda muutes võib inimeste käitumist prognoosida ning soovitavas suunas mõjutada. Eelnevast lähtudes oleks kohalikul omavalitsusel kasulik püüda mõjutada sotsiaalset käitumist ning muuta üldisi hinnanguid keskkonnasõbralikumaks. Seeläbi jõutakse järk-järgult elanike sotsiaalse käitumise muutuseni, mis ongi säästva ühiskonna saavutamise eeltingimuseks.

ÜHISTEGEVUSE KASULIKKUS

Inimene on osa oma kodukohast ja see tähendab, et paikkondlikke muutusi ei saa kavandada ainult tehniliste protsessidena. Tegevus laieneb alati ka sotsiaalsfääri, kus tuleb arvestada elanike väärtushinnanguid ja kogemusi.

Kohalikus omavalitsuses on muutuste kavandamisel oluline arvestada, et elustiili kujundamisel on suure tähtsusega inimgrupi ühise tegevuse potentsiaal ja kavandavate muutuste sotsiaalne mõõde. See tähendab, et tegevusse rakendatud inimestele on oluline tunnetada koos tegutsemist.

Ühistegevuses liigutakse probleemidelt lahenduste suunas praktiliste ettevõtmete kaudu, elanike teadmised ja arusaamine probleemidest avarduvad, avalikkus on muutuste protsessi kaasa haaratud ning igale inimesele on antud osalemisvõimalus. Inimene saab leida lahendusi keskkonnaprobleemidele, mis puudutavad otseselt tema lähikonda ning seeläbi tunnetab ta paremini ka vastutust otsuste täitmise ja arengu jätkumise eest soovitud suunas.

HINDA RESSURSE JA NENDE KASUTUSVÕIMALUSI

Lisaks inimesi puudutavatele andmetele on oluline saada ülevaade loodusressurssidest. Objektivselt tuleb hinnata kohaliku omavalitsusüksuse maa-, vee- ja metsavarusid, taimestiku, loomastiku ja maastike seisundit – sellest kõigest oleneb arengupotentsiaal. Olemasolevate kasutusvõimaluste hindamisel on vaja silmas pidada säästva arengu põhimõtteid, see tähendab, et inimesi rahuldava elukeskkonna tagamiseks ja majanduse arenguks vajalikke loodusressursse kasutades ei kahjustataks looduskonda ning säiliks looduslik mitmekesisus.

MAA, MAAKASUTUS

Maa on ressurss, mille kvaliteet, kuuluvus ja kasutusintensiivsus on säästva arengu jaoks olulise tähtsusega. Seega peaks kohalikus omavalitsuses olema ülevaade hetkeseisust maakasutuses, kusjuures tuleb arvesse võtta kõik maakasutustüübid ja maaomandivormid. Säästva arengu põhimõtted peavad olema integreeritud juba kohaliku omavalitsuse üldplaneeringusse, mis sätestab muuhulgas ka maakasutuse alused. Maakasutuse kavandamisel on oluline keskkonnasõbralike tehnoloogiate rakendamine, looduslike tingimuste ja kohalike elanike huvide arvestamine.

Globaalselt tuuakse Agenda 21-s üldise eesmärgina välja vajadus muuta maakasutus säästvaks, arvestades nii keskkonnaaspekte kui sotsiaalseid ja majanduslikke aspekte. Konkreetselt on välja toodud järgmised tegevused:

- parima võimaliku maakasutus- ja maakorralduspoliitika loomine;
- võimaluste loomine elanike kaasamiseks maakasutust puudutavate otsuste tegemisse kohalikus omavalitsuses;
- maakasutuse ja maaressursi hindamissüsteemide ülevaatamine ja vajaduse korral nende täiendamine.

VEEVARUD

Piirkonna veevarude hulka loetakse pinna- ja põhjavesi. On vaja ülevaadet veekogude, valgalade ja kaldakaitsealade seisundist, kaitsevajadustest ja kasutamisest, vee üld-, tarbe- ja reservvarudest. Riigi veekatastris sisalduvad andmed Eesti veevarude suuruse, kvaliteedi, kasutamise, kasutajate jms kohta. Vee kasutamist oma haldusalas korraldab kohalik omavalitsus.

Globaalne veevarude majandamine, kasutamine ja kaitse leiavad käsitlemist Agenda 21 II osa 18. peatükis. Üldiseks eesmärgiks on kindlaks määrata joogivee varu suurus ning säilitada selle hulka ja kvaliteeti.

MAAVARAD

Riiklikus registris peetakse maavarade arvestust maardlate kaupa. Andmed maardlate kohta on olemas maakondade keskkonnateenistustes. Kohalikus omavalitsuses peaks olema ülevaade maavarade ja maa-ainese (kivim või setend, mis ei ole maavarana arvele võetud) üldvarudest, kasutatavatest aktiivvarudest ning ka oma piirkonna reservvarudest. Eraldi arvestust tuleks pidada taastumatute ja taastuvate loodusvarade varude suuruse ning nende kasutamise kohta.

Maavarade kasutamise poliitika peab lähtuma sellest, et taastumatuid loodusvarasid on piiratud kogustes. Nende aastased kasutusmäärad kehtestab Vabariigi Valitsus. Taastuva loodusvara varu jagatakse kriitiliseks ja kasutatavaks varuks. Kriitiline varu on väikseim suurus, mis tagab loodusliku tasakaalu ja taastootmise, kaitseeržiimide täitmise ning bioloogilise ja maastikulise mitmekesisuse säilimise. Taastuva loodusvara majandamise kavandamisel ei tohi ületada selle kasutatava varu suurust. Nii kriitilise kui kasutatava varu aastase suuruse kehtestab Vabariigi Valitsus.

Maavarade kasutamisel tuleb silmas pidada nende ratsionaalset majandamist ning taastumatute loodusvarade asendamist taastuvatega või teisese toormega.

METS

Metsa säästvaks kasutamiseks peab kohalikul omavalitsusel olema ülevaade riigi- ja eravalduses oleva metsaressursi seisundist, vanuselisest jaotusest ja varude suurusest. Andmeid hoitakse maakatastrites.

Ökosüsteemide kaitseks ja metsade bioloogilise mitmekesisuse säilitamiseks tõstatatakse Eestis rangelt kaitstavate metsamaade pindala praeguselt 3%-lt järk-järgult 4%-ni. Selleks on käivitatud metsakaitsealade võrgustiku projekt. Kaitstavate metsade osakaal jääb 15% piiridesse kogu metsapindalast.

Samuti on alustatud vääriselupaikade (kohtade, kus saavad elada ja paljuneda metsale põliselt omased, kuid elutingimuste muutuste suhtes tundlikud, kergesti häiritavad liigid – loomad, seened, samblikud ja taimed) väljaselgitamist tulundusmetsades ja kaitsemetsades. Erametsaomanikul on võimalik vääriselupaikade kaitse ja säilitamise korraldamiseks sõlmida riigiga leping ja saada ka vastavate hooldustööde tegemise eest tasu.

Metsaressursse puudutab globaalse Agenda 21 II osa 11. peatükk.

LOODUSKAITSE

Looduse kestmise, inimestele tervisliku elukeskkonna tagamise ning tulevaste põlvete elamisvõimaluste seisukohalt on oluline bioloogilise ja maastikulise mitmekesisuse säilitamine nii haja- kui tiheasustusosalal ning liikide vääriselupaikade määratlemine ja kaitsmine. Et kaitstavate loodusobjektide seadusega on looduskaitse ja liigikaitse riigi haldusalas, siis on kohalike omavalitsuste tegutsemisvõimalused tagasihoidlikud. Kuna puuduvad seadusandlikud hoovad ja vastav rahastamine, sõltub objektide säilimine otseselt riigi haldussuutlikkusest.

Siiski ei suuda looduskaitset korraldada ainuüksi riigitasandi või kaitsealade töötajad, vähemalt samavõrra oluline on kohalike elanike valmidus kaasa lüüa. Kohalikus omavalitsuses peaks olema välja selgitatud kaitstavate loodusobjektide asukohad ja seisukord ning esile toodud kohest lahendamist nõudvad probleemid. Kui

kohaliku omavalitsuse territooriumile jääb näiteks biosfäärikaitseala, võib see olla säästva arengu nn mudelala, kus läbivaks tegevuspõhimõtteks on keskkonna ja inimese tasakaalustatud kooseksisteerimine.

Riikliku programmi Eesti Natura 2000 põhieesmärk on Euroopa Liidu linnudirektiivi ja loodusdirektiivi nõuetele vastava Natura 2000 kaitsealade võrgustiku loomine Eestis. Enamik sellesse võrgustikku lülitatavatest Natura-aladest hakkab paiknema praegustel kaitsealadel, kuid osa kindlasti ka väljaspool praeguseid kaitsealasid. Kui mõni üleeuroopalist huvi pakkuv loodustüüp paikneb eraomaniku maal, peavad maakonna keskkonnateenistuse töötajad maaomanikuga läbirääkimisi ja kokkuleppel maaomanikega sõlmitakse loodushoiuleping.

Ka globaalne Agenda 21 osutab liikide bioloogilise mitmekesisuse säilitamise vajadustele, kuna inimtegevuse tulemusena süvenev liigilise vaesestumise protsess looduses võib peatselt ohtu seada inimese enese. Bioloogiline mitmekesisus on ökoloogilise tasakaalu säilitamise eelduseks ja alustalaks, see toetab protsesse, mis reguleerivad kliimat, vee ja mulla säilimist.

Bioloogilise mitmekesisuse kaitse tasemeid ja aspekte vt SAIL-projekti infokilel (nr 7).

KUIDAS ME MAJANDAME?

Kuna säästev areng eeldab majandusliku heaolu, keskkonnakvaliteedi ja sotsiaalse õigluse tagamist, siis tuleb ettevõtjatel arvestada lisaks majanduslikule kasumile ka keskkonnast lähtuvate ja sotsiaalsete vajadustega.

Inimese majanduslik tegevus avaldub mitmetes eri vormides ning keskkonda mõjutab nii suuremahuline tööstuslik tootmine, väikeettevõtte kui igapäevane kodune majapidamine.

Oma tegevuse, toodete või teenuste võimalike keskkonnamõtjude hindamiseks saavad ettevõtted, asutused ja organisatsioonid, sh kohalikud omavalitsused ja õppeasutused, korraldada keskkonnanülevaateid ja -auditeid ning rakendada teisi keskkonnajuhtimise meetodeid.

Keskkonnamõtju hindamise eesmärgiks on selgitada ja kirjeldada kavandatava tegevuse eeldatavat mõju keskkonnale, analüüsida selle mõju vältimise või leevendamise võimalusi ning teha ettepanek sobivaima lahendusvariandi valikuks.

Keskkonnaauditeerimise eesmärgiks on auditikliendi määratud kriteeriumide alusel perioodiliselt hinnata toimunud või toimuva tegevuse vastavust õigusaktide nõuetele, keskkonnapoliitikas, keskkonnajuhtimissüsteemis ja keskkonnakavas planeeritud tegevusele või standardites ja lepingutes sätestatud nõuetele.

Auditiit võib pidada keskkonnamõtjude hindamise üheks võimalikuks järelprotseduuriks. Kui keskkonnamõtjude hindamine piirdub planeeritava tegevusega kaasnevate võimalike keskkonnamõtjude prognoosimisega, siis auditi objektiks on juba praktiline tegevus või sellega seotud asjaolud.

Keskkonnajuhtimissüsteem on osa üldisest juhtimissüsteemist, mis sisaldab organisatsioonilist struktuuri, kavandamistoiminguid, kohustusi, tavasid, protseduure, protsesse ja ressursse, mis on vajalikud keskkonnapoliitika väljatöötamiseks, elluviimiseks, tulemuslikkuse saavutamiseks, taastlõbivaatamiseks ja järgimiseks. Keskkonnajuhtimissüsteemi rakendamine aitab ettevõttel või organisatsioonil pidevalt täiustada oma keskkonnavalast ning majanduslikku tegevust ning vähendada keskkonna, tervishoiu ja tööohutusega seotud riske ja kulusid. Väiksemad ettevõtted võivad rakendada lihtsamaid keskkonnajuhtimissüsteeme, mis rahuldavad ettevõtte konkreetsemad vajadused (jäätmekäitluse korraldamine, suhtlus ametkondadega, keskkonnalubadega seonduv vms).

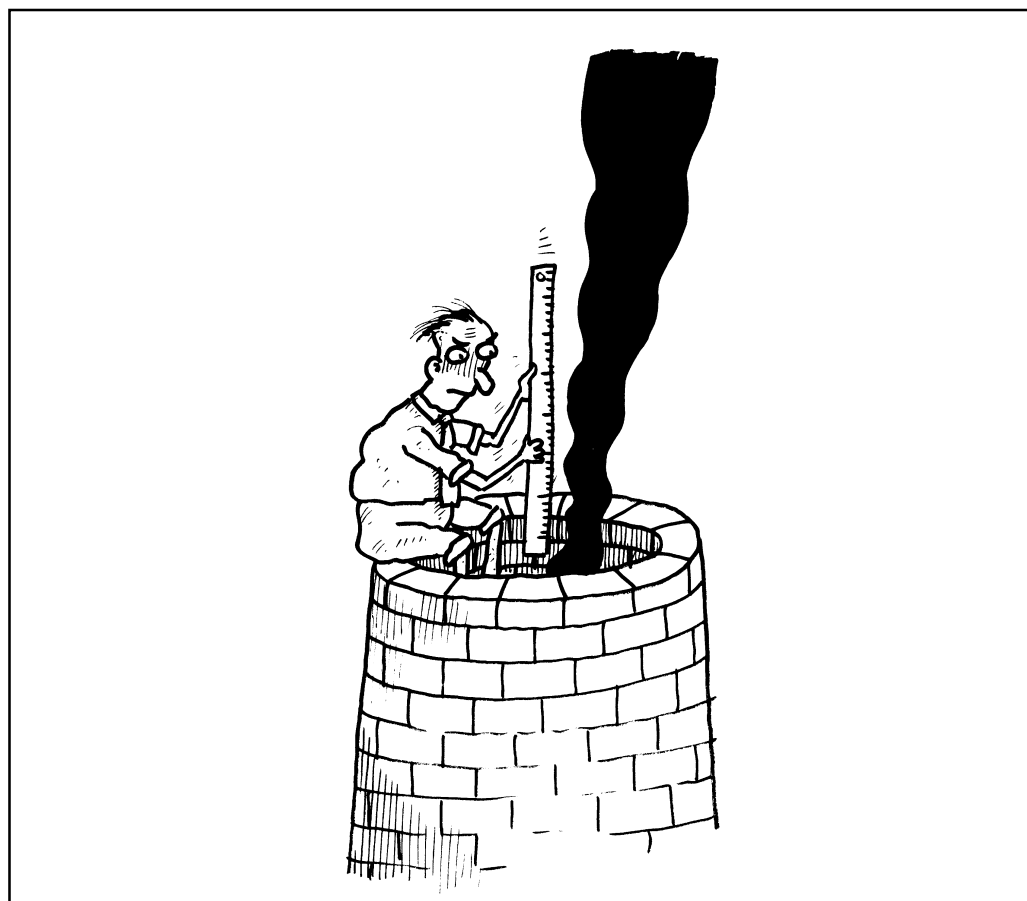
Peale traditsiooniliste majandusnäitajate välja toomise ettevõtete aastaaruannetes on maailmas suund kolmesele aruandlusele, mis seob ühes aruandes ettevõtte majandus-, keskkonna- ja sotsiaalnäitajad.

TÖÖSTUS

Säästvat arengut toetava majandusstrateegia eesmärkideks on materjali- ja energiakasutuse ning sellega seotud negatiivse keskkonnamõtju vähenemine, tootes samal ajal konkurentsivõimelist, tarbijate elukvaliteeti tõstvat toodangut.

Tööstustegevusele hinnangu andmisel on oluline saada ülevaade ettevõttesiseselt tekkivate jäätmete hulgast, nende iseloomust ja keskkonnohtlikkusest ning materjalide taaskasutusest samas ettevõttes. Vaja on kindlaks teha puhastusseadmete olemasolu või puudumine ettevõttes, välja selgitada tööstusreostusega kaasnevad võimalikud keskkonnariskid (näiteks võimalus reostuse sattumiseks põhjavele), välja arvestada elu- ja tööstuspiirkondades tekkivad reoveekogused ning kontrollida kanalisatsioonisüsteemide seisukorda.

Säästva keskkonnapoliitika aluseks on **ennetav printsiip**, mis tähendab negatiivsete keskkonnamõtjude ennetamist. Keskkonnaprobleeme aitab ennetada puhtam

tootmine ja keskkonnasõbralike tehnoloogiate kasutamine, mis hõlmab toomaterjalide ja energia säästmist, toksiliste materjalide asendamist ning tootmisprotsessi käigus tekkivate jäätmete hulga ning toksilisuse vähendamist.

Üha enam ettevõtteid on hakanud tähelepanu pöörama tootest tulenevate keskkonnamõjude vähendamisele. Kiirenevas tempos toimub ka jäätmevabade ning jäätmevähete tehnoloogiate arendamine.

Ennetavat printsiipi toetav keskkonnajuhtimise vahend on toote elutsükli analüüs, mis põhineb toodete ja tegevuste keskkonnamõju väljaselgitamisel – alates tooraine kaevandamisest kuni toote lõpptarbimiseni ning jäätmete käitlemiseni. Elutsükli analüüs annab lähteinformatsiooni toodete keskkonnasõbralikumaks muutmiseks, erinevate toodete ja tehnoloogiliste lahenduste keskkonnamõju võrdlemiseks, reostusallikate väljaselgitamiseks jne.

Tööstusreostust saab ohjata, rakendades põhimõtet “saastaja maksab”, mille kohaselt saastaja kannab keskkonnaseisundi halvenemisega seotud kahjud. Reostuse tekitaja vastutab tema poolt keskkonnale tekitatud kahju eest majanduslikult. Seadusliku aluse ülaltoodud printsiibi rakendamiseks annab Eesti saasteastatu seadus (RT I 1999, 24, 361).

Globaalne Agenda 21 annab tootmistegevuse korraldamiseks järgmisi soovitusi:

- suletud tootmistsükli rakendamine – tootmise efektiivsemaks muutmiseks vähendatakse ressursikasutust ning materjalide taaskasutus vähendab jäätmekoguseid;

- taastumatud loodusressursid asendatakse taastuva või teise toormega;
- kasutatakse kvaliteetsemaid materjale – pikeneb toodete eluiga, mis annab võimaluse neid parandada ja korduvalt kasutada;
- vähendatakse keskkonnaohtlike ainete kasutamist ning kehtestatakse nende üle kontroll.

JÄÄTMEKKE VÄLTIMINE JA VÄHENDAMINE

Jäätmed on inimtegevuse tagajärjel tekkinud ained ja materjalid, mis nende valdaja on kasutuselt kõrvaldanud. Jäätmeid võib jagada:

- toime järgi – ohtlikud ja tavajäätmed;
- tekke järgi – tootmisjäätmed ja olmejäätmed;
- kasutatavuse järgi – teise toormena kasutatavad ja kasutamiskõlbamatud jäätmed.

Jäätmetekke vältimist ja vähendamist on võimalik saavutada:

- elanike teadlikkuse kasvuga;
- tarbimiharjumuste muutumisega;
- toodete keskkonnasõbralikumaks muutumisega (materjalikulu vähendamisega ja toodete ning jäätmete taaskasutamisega).

Tooteid ja jäätmeid saab taaskasutada järgmisel viisil:

- 1) toodete korduvkasutus ehk ringlus, näiteks klaastaara;
- 2) materjali taaskasutus, näiteks klaasi ümbersulatamine, vanapaberi ümbertöötlemine;
- 3) energia tootmine, näiteks jäätmete põletamine energia saamiseks;
- 4) bioloogiline taaskasutus ehk kompostimine.

Jäätmekäitluseks loetakse jäätmete kogumist, sortimist, vedu, töötlemist ja ladustamist. Puhta ja elukõlbliku keskkonna säilitamiseks vajalike kitsenduste tegemisel olme-, majandus- või tootmistegevuses annab aluse jäätmeseadus (RT I 1998, 57, 861; 1999, 23, 353; 1999, 95, 843). Seadusest tulenevalt on kohaliku omavalitsusele tehtud ülesandeks koostada oma haldusterritooriumi jäätmekava, mis peab sätestama omavalitsuse jäätmemajanduses säästva arengu põhimõtetele toetuvad tegevused (jäätmete tekke vältimine, jäätmete hulga ja ohtlikkuse vähendamine, jäätmete taaskasutamise laiendamine ning jäätmete keskkonnanahutu ladestamine).

PÖLLUMAJANDUS

Säästev põllumajandus arvestab looduses kehtivate seaduspärasustega ning selle põhiprintsiipideks on:

- mulla füüsikaliste ja keemiliste omaduste parandamine (maaharimisvõtted);
- bioloogilise mullaviljakuse säilitamine ja tõstmine (väetamine);
- taimedele vajalike toitainete ringluse säilitamine (toitainete põhjavette leostumise ja atmosfääri aurustumise vältimine);
- kasvatatavate kultuuride külvikordade arvestamine (liblikõieliste kasvatamine vaheldumisi teiste kultuuridega);
- keemiliste taimekaitsevahendite (pestitsiidid, herbitsiidid) kasutamise vähendamine (asendamine bioloogilise tõrjega);
- koduloomade ja -lindude heaolu tagamine.

Mahetootmine on looduslikul toitaineringlusel ja looduslikul tasakaalul põhinev tootmine, kus kõige olulisem on õige külvikorra sisseseadmine ning loobumine mineraalväetistest ja pestitsiididest. Mahepõllunduse arenemiseks on vaja luua sobivad tingimused ka toodangu töötlemiseks ja turustamiseks. Eestis on praegu mahetootmise all ligikaudu 1% põllumajandusmaast. Euroopas on nõudlus mahetoodangu järele juba suurem kui pakkumine.

Põllumajanduse säästvat arengut käsitleb Agenda 21 II osa 14. peatükk. Prioriteedina tuuakse välja kõrge viljakusega muldade säilitamise ja maaharimisvõtete parandamise vajadus. Sealjuures peetakse oluliseks säilitada põllukultuuride liigiline mitmekesisus.

METSAMAJANDUS

Metsa kasutamise osatähtsus kohaliku omavalitsuse territooriumil toimivas majandustegevuses sõltub metsamaa pindalast, metsa seisukorrast ning kvaliteedist. Metsa väärtust võib arvestada majanduslikult mõõdetavates ühikutes, st tulu järgi, mida saadakse puidust, metsasaadustest või jahipidamisest. Kuid metsal on ka väärtusi, mida rahaga ei saa mõõta, näiteks puhkamisvõimalused metsas.

Kohalik omavalitsus peab leidma oma territooriumil asuva metsa kasutamiseks sobivaima ja säästvaima viisi. Tulundusmetsades on eesmärgiks võimalikult mitmekülgne metsakasutus, kusjuures üks kasutusviis ei välista teisi. Kaitse- ja hoiu metsades, kus kasutusviisiks võib olla loodus- ja keskkonnakaitse, teadus- ning õppetöö, võivad muud metsakasutusviisid olla piiratud või keelatud.

Seda, et metsa on majandatud säästvalt, tõendab vastava sertifikaadi ehk tunnistuse andmine metsaomanikule. Tuntumad rahvusvahelised standardid on FSC (*Forest Standardship Council – Metsahooldusnõukogu*) ja PEFC (*Pan-European Forest Certification Scheme – üleeuroopaline metsasertifitseerimise raamistik*). Mõnel riigil on olemas oma rahvuslik säästva metsanduse standard. Eestis alustati säästva metsanduse standardi väljatöötamist 1998. aastal koostöös riigi- ja erametsaomanike, valitsusväliste organisatsioonide esindajate, metsatöösturite ja metsanõustajatega. Standard valmis 2000. aastal.* Dokument asub SEI-Tallinnas ning on avatud allakirjutamiseks.

TRANSPORT

Transpordisüsteem on infrastruktuuri ja majanduse oluline osa ning sellesse kuuluvad maantee-, raudtee-, jõe-, mere- ja lennutransport. Transpordi eesmärgiks ei ole üksnes reisijate ja kaupade vedamine ühest kohast teise, võimalikult kiiresti või võimalikult kaugele, vaid ka efektiivne juurdepääs elulistele toimingutele, kaupadele ja teenustele. Juurdepääsule orienteeritud transpordikorraldus tähendab seega maakasutuse ja transpordisüsteemi planeerimise mitmekülgset omavahelist integreerimist nii, et juurdepääs igapäevastele toimingutele oleks võimalikult efektiivne ja kulutaks võimalikult vähe ühiskondlikke ja looduslikke ressursse.

Säästva transpordistrateegia põhieesmärgid on:

- kohalikul, regionaalsel ja riiklikul tasemel läbimõeldud maakasutus, mis vähendab inimeste ja kaupade transportimise vajadust ning võimaldab

* <http://www.agenda21.ee>

efektiivselt kasutada ühistransporti ja kergliiklust (mittemotoriseeritud transporti);

- transporditeenuste ja infrastruktuuri parem planeerimine, korraldamine ja kasutamine ning infrastruktuuri- ja keskkonnakulutuste arvestamine otsuste tegemisel;
- ühistranspordi ja kergliikluse eelisarendamine ja selle konkurentsivõime paranemine;
- liikluse rahustamine elamurajoonides ja koolimajade läheduses;
- liiklusvahendite ja kütuste tehniliste omaduste paranemine, vähemreostavate kütuste kasutamisele kaasaaitamine.

Kohaliku omavalitsuse transpordisüsteemi analüüs annab informatsiooni nii infrastruktuuri kui keskkonnaseisundi hindamiseks, valupunktide väljatoomiseks ja perspektiivide nägemiseks. Ülevaate koostamise juures peaks lähtuma keskkonna- ja liiklusohutusest ning inimeste tervisekaitsest.

Kohalikus omavalitsuses tuleb kindlaks määrata:

- sõidu-, kõnni- ja jalgrattateede hulk, kuuluvus ja seisukord;
- kohaliku omavalitsuse territooriumi läbivad riikliku tähtsusega teed;
- peamised liiklusvood – transpordivahendite koguarv, keskmine liiklustihedus, sõiduautode, ühistranspordi ja kergliikluse vaheline tööjaotus, lähemas ja kaugemas tulevikus prognoositav liiklustihedus;
- ühistransporditeenuste tase;

- inimeste peamised liikumissuunad ja reise eesmärgid ning võimalused liikumisvajadust ja isikliku auto kasutamist vähendada;
- elanikkonna arvamus kodukoha liikluse ohutusest ja peamistest probleemidest; transpordivahendi valikut mõjutavatest põhjustest;
- õhu, pinnase ja vee saastatuse tase ning selle võimalik suurenemine või vähenemine eri piirkondades, mürarikaste piirkondade asukohad;
- parkimisprobleemidega, liiklusõnnetuste suurema sagedusega ja halva nähtavusega alad.

Kogutud ja analüüsitud andmed oleks kõige sobivam esitada kaardil, mis tooks ülevaatlilikult välja transpordisüsteemi positiivsed ja negatiivsed küljed ja visuaalseeriks probleemide lahendamise alternatiivvariante.

TURISM

Turismi arendamine on kohalikus omavalitsuses üks majandustegevuse ja regionaalarengu tõhustamise võimalusi. Eesti peamised turismiressursid on suhteliselt puhas ning liigirikas looduskeskkond, ajaloomälestised ja arhitektuuripärand ning traditsioonirikas kohalik kultuurielu, mis loob head eeldused turismi arengule Eestis.

Säästva turismi all mõistetakse kogu turismimajanduse kohandumist säästva arengu nõuetele. Nii bussi-, lennu-, laeva- kui ka reisifirmadel, hotellidel ja restoranidel tuleb muuta oma tegevus võimalikult keskkonnasõbralikuks.

Säästva turismimajanduse korraldamisel on avaliku sektori kohalikul tasandil mitmeid vahendeid, näiteks maakasutuse korraldamine, ehitustegevuse reguleerimine, infrastruktuuri arendamine ja haldamine. Keskkonnasõbralikkust saab toetada ka investeringu- ja finantspoliitika abil, samuti nõudluse mõjutamisega hinnapoliitika, litsenseerimise-atesteerimise ning turunduse kaudu.

Erasektori ja kolmanda sektori vahendid säästva arengu põhimõtete rakendamisel turismis on personali koolitus, sihipärane tootearendus ja turundus ning nõudluse mõjutamine hinnakujundusega. Kohaliku omavalitsuse toetusest ja huvist sõltub suurel määral see, kas tärganud initsiatiiv areneb või hääbub. Mõnikord on moraalne tugi ning tunnustus rahast tähtsamgi.

Turistide arvu kasv võib põhjustada siiski ka mitmeid keskkonnaprobleeme, mis väljenduvad näiteks jäätmete ja heitvete koguste suurenemises turismipiirkondades, surves looduse taluvusvõimele (tallamine). Kasvab turismirajatiste alla jääva maa pindala, rajatiste endi osa kogu hoonestuses ning oht, et kohalik elu võib muutuda turistide lõbustavaks vaatamänguks.

Et turismi arendamine kohalikus omavalitsuses ei tekitaks uusi probleeme, oleks kasulik keskkonna ja turismi vahelisi seoseid reguleerida kolmes põhisuunas:

- turismi liigendamine, erinevate turismitoodete toetamine ning nende koordineeritud tegevus ehk terviklik strateegia – kes mida pakub, kus ja kuidas liikuda, et näha palju, aga kahjustada võimalikult vähe;
- turismiteenuste ja nende kohta jagatava informatsiooni kvaliteedi parandamine;
- turistide käitumise mõjutamine – ühelt poolt reeglite või juhiste abil, teiselt poolt kaudselt, näiteks prügimajanduse korraldamisega (et oleks koht, kuhu prügi panna).

MUNITSIPAALTEENUSED

Omavalitsusüksuse ülesandeks on korraldada antud vallas või linnas sotsiaalabi ja -teenuseid, vanurite hoolekannet, noorsootööd, elamu- ja kommunaalmajandust, ühisveevarustust ja -kanalisatsiooni, heakorda, territoriaalplaneerimist, ühistransporti ning valla teede ja linnatänavate korrashoidu, juhul kui need ülesanded ei ole seadusega antud kellegi teise täita. Munitsipaalteenuste pakkumise ja kasutamise säästvamaks muutmine annab tuntavat kokkuhoidu ning otsest majanduslikku tulu.

Elektri ja eriti soojusenergia tootmises tuleb taastumatute loodusressursside kasutamist järk-järgult vähendada ja asendada kohalike taastuvate energiaallikatega – puidujäätmed (sealhulgas ka saepuru, puukoor jms), hakkpuit, põhk, märgaladel kasvatatav biomass (roog, hundinui, paju), samuti ka prügilates tekkiv metaanigaas.

Kasutades energeetilise toormena biomassi, vähendatakse vajadust fossiilsete kütuste järele, samal ajal seovad märgalataimede juured ja muld ka mujal tekitatud süsihappegaasi. Biomassi kasvatamise kõrval sobivad märgalad ka olme- ja tööstuslike heitvete puhastamiseks.

Suurte energiajaamade asemel üle Eesti hajutatult ehitatud soojuse ja elektri koostootmisjaamad loovad eeldused investeeringute tegemiseks kohapeal. Näiteks kasvuhooned, kalakasvatused või keemiatööstus, mis tarbivad elektri- ja soojusenergiat, loovad lisaallika põllumajanduslikule toodangule ning annavad tööd kohalikele elanikele.

Veemajanduses on esmase tähtsusega veevarude otstarbekas ja säästev kasutamine ning nende kvaliteedi säilitamine ja kaitse. Säästva veekasutuse rakendamiseks tuleb tähelepanu pöörata järgmistele printsiipidele:

- kaitsta veekogusid;
- piirata põhjavee ammutamist määrani, mis tagaks varude taastumise;
- kasutada tootmisprotsessides valdavalt pinnavett ja leida võimalusi tööstusliku veekasutusega tehnoloogiate säästvamaks muutmiseks;
- teha kindlaks suuremad reostajad ja rakendada nende puhul põhimõtet – saastaja maksab;
- põldude ja aedade kastmiseks kasutada pinnavett.

Veekogude reostumises kahjulike ainetega on kõige enam süüdi inimtegevus. Selle tagajärjel rikutakse ökoloogilist tasakaalu ja vee kvaliteeti, väheneb veekogude kasutusväärtus. Veekogude tööstuslikku reostust tuleb vältida ennetamisprintsiipi rakendades, st reostuskoormust tuleb vähendada tehnoloogia muutmise kaudu.

KODUMAJAPIDAMISED

Kuigi koduse majapidamise mõju keskkonnale on võrreldes suuremahulise tööstusliku tootmisega väike, on tema tähtsus ometi märkimisväärne. Nimelt saavad kodust alguse inimese suhtumine, käitumisharjumused ning keskkonnaalased väärtushinnangud, mis on edaspidises elus otsuste langetamisel määrava tähtsusega. Seega algab säästva elulaadi ja säästva tarbimise põhimõtete kujunemine just kodust. Tähelepanu tuleb pöörata lastele, kes on uue suhtes vastuvõtlikud. Neile on vaja konkreetsete näidete abil seletada, miks üht või teist asja on kasulikum teha teisiti kui seni.

Mõned kodus majapidamises hõlpsasti rakendatavad säästvad võtted ei nõua muud kui veidi tähelepanu ja meelespidamist ning lastele pakub kindlasti huvi näiteks kõige säästlikuma pereliikme väljaselgitamine.

Peale säästvuse põhimõtete teadvustamise annab allpool esitatud põhimõtetest kinnipidamine igale perele ka otsest majanduslikku tulu.

SOOJUSENERGIA SÄÄSTMISEKS PIISAB, KUI TEAD, ET:

- akende tihendamine on tõhusaim ja odavam viis vältida hoone soojakadusid. See võimaldab kokku hoida kuni 1 MWh energiat akna iga m² kohta aastas ja aitab tõsta ruumi temperatuuri ligikaudu 2°C võrra;
- aknale kolmanda klaasi lisamisega saab vähendada ligikaudu kolmandiku akna soojakaost, st 0,1 MWh akna m² kohta aastas;
- kui tõmbad külmal ajal akendele kardinad ette, on efekt sama mis kolmanda klaasi puhul;
- tihenda ja soojusta korteri ning maja välisuks ja sulge see väljudes alati;
- lühiaegne risttuulutus on efektiivsem kui ruumi pidev tuulutamine;
- 1°C võrra ruumi temperatuuri vähendamine annab aastas 5% energia säästu, 2°C võrra vähendades on kokkuhoid 10%;
- soojusarvesti võimaldab tarbijal maksta realselt tarbitud soojuse eest.

ELEKTRIENERGIA KOKKUHOIUKS TASUB MEELES PIDADA JÄRGMIST:

- kustuta asjatult põlevad tuled ja lülita välja tarbetult mängiv raadio või teler;
- ostes uusi kodumasinaid, tee kindlaks nende elektritarve ja vali ökonoomsem;
- paigalda valgustus ruumidesse läbimõeldult, eelista kohtvalgustust üldvalgustusele;
- säästulambid tarvitavad mitu korda vähem elektrienergiat kui hõõglambid;
- puhasta valgusteid tolmust, kuna määrdunud lamp annab 10–15% vähem valgust;
- sulata külmikut regulaarselt, ära lase jääkihil kasvada üle 1 cm. Puhasta külmiku radiaatorit tolmust;
- kasuta toiduvalmistamiseks 5–7 mm paksuse ja sileda põhjaga keedunõusid, mille põhja läbimõõt on plaadi omaga võrdne või suurem, sellega hoiad kokku 15–20% elektrienergiat;
- kasuta ära elektripliidi plaadi soojusmahtuvus, lülita vool välja 5–15 min enne toidu valmimist.

SÄÄSTVAKS VEEKASUTUSEKS PEA MEELES, ET:

- korrastades kodus veekraanid, hoiad kokku päris palju vett, kuna:
 - aeglaselt tilkuv kraan kulutab ööpäevas ca 20 l vett;
 - kiirelt tilkuv kraan ca 80 l;
 - nirisev kraan ca 270 l;
 - lekkiv WC loputuskast ca 550 l;
 - jooksev WC loputuskast ca 5500 l;
- dušši kasutades kulutate 5 korda vähem vett, kui vanni võttes;
- hoides kokku sooja vett, säästate ka suure koguses soojusenergiat.

SÄÄSTVASSE JÄÄTMEMAJANDUSSE SAAD KODUSES MAJAPIDAMISES ANDA OMA PANUSE:

- jäätmete tekke vähendamisega, kasutate nii vähe kui võimalik pakendatud tooteid ja ühekordse kasutusega tooteid;

- jäätmete sorteerimise ja taaskasutamisega. Eraldi koguda orgaanilised jäätmed, paber, klaas, metall ja ohtlikud majapidamisjäätmed. Orgaanilistest jäätmetest vabanemiseks saab loodussõbraliku võttena rakendada kompostimist.

4.2. Arutelud ja vaidlused. Visiooni loomine. Prioriteetide seadmine

Kohaliku Agenda 21 loomise esimeseks tööks on taustinformatsiooni kogumine. Kui vajalik teave on esitatud hõlpsasti kasutataval kujul (kaardid, praktilised näited jms), tuleb läbi mõelda, kuidas järgida kogukonna arengus säästvuse printsiipe ja luua eeldused üheaegselt nii inimeste heaoluks kui keskkonna säilitamiseks.

TEGEVUSTE LÄBIVIJJAD

Edaspidises tegevuses peaksid kohalikud omavalitsusjuhid kujunema elanikele partneriteks ja konsultantideks. Samuti peab neile kuuluma algataja ning infolevitaja roll, tegevuse kestel protsessi käiguhoidja ning toetaja ülesanded. Kohaliku omavalitsuse võimalikeks partneriteks on kindlasti ettevõtjad, mitmesugused seltsid ja ühendused, õpetajad ja koolilapsed.

INITSIAATIIVGRUPPI VÕIKSID KUULUDA:

- kohalik omavalitsus – juhirollis, sest säästev areng on oluline teema nii riigi kui kohaliku tasandi seisukohast. Algatus ettevõtmisteks võib tulla kõikidelt, nii üksikisikutelt kui organisatsioonidelt.
- koolitatud erialainimesed töögruppide juhtidena, kes suudavad ettevõtmise vajalikkust põhjendada.
- volikogu arengukomisjon eestvedajana. Võib moodustada ka eraldi elukeskkonnakomisjoni. Parema tulemuse saavutamiseks peaks kohalik omavalitsus ja volikogu kindlasti olema töögrupis esindatud. Samas tuleb tähelepanu pöörata sellele, et kohaliku Agenda 21 küsimused ei jääks arutamiseks ainult volikogu istungitele, mis toimuvad reeglina tööajal ning seetõttu ei saa kõik huvilised neis aruteludes osaleda.

JAGAME OMA TEADMISI TEISTEGA

Kui on olemas piisav kogus informatsiooni ja sellele on antud selge ning lihtsalt mõistetav kuju, on võimalik informatsiooni teistega jagada ja analüüsida. Tuleb tuua välja lahendamist nõudvad probleemid ja leida suunad edasiseks tööks. Tuleb meeles pidada, et erinevad inimgrupid võtavad teavet vastu erinevalt ning lähtuvad enamasti oma huvidest ja haridustasemest. See tähendab, et sama informatsiooni oleks kasulik erinevatele sihtgruppidele esitada neile huvipakkuval moel, loomulikult sisu muutmata.

On üldiselt teada põhimõtte, et:

- räägitud jutt ununeb kiiresti;
- näitlik mõte jääb kuulajale meelde;
- tegevusse haaratud inimesed mõistavad asja olemust.

Korraldades teabe jagamiseks ainult arutelusid või koosolekuid, peab arvestama, et elanikud tulevad tavaliselt siis kaasa, kui tunnetavad, et käsitletav probleem puudutab nende huve ja kavandatav tegevus võib neile kuidagi kasulik või kahjulik olla.

Parima tulemuse annab kohalike elanike, ettevõtete, koolide ja muude organisatsioonide kaasahaaramine praktilist tulemit andvasse tegevusse. Huvi ja initsiatiivi ergutamiseks tuleb tõestada näidete varal, mida säästva arengu põhimõtete järgimine toob igale elanikule eraldi ning kohalikele omavalitsusele tervikuna. Otsese või kaudse kasu saamise võimalus motiveerib ka kõige skeptilisemaid inimesi.

NÄITEKS:

- jäätmekäitluse päevad;
- ökoloogiliste tehnoloogiate päevad;
- ökoloogiliselt teadliku tarbimise päevad;
- autovabad päevad, jne.

Säästva arengu printsiipide lülitamisel tegevuskavasse on vajalik, et inimesed suudaksid eristada hetkeprobleeme pikaajalise arengu seisukohalt olulistest eesmärkidest. Sealjuures kuuluvad marjaks ära kõik ideed, isegi veidi iseäralikud ja utoopilised, sest just need ergutavad inimesi vaidlema ja arutlema ning lõppkokkuvõttes viivad sobivate mõttearendusteni.

ERGUTAME KÕIKI KAASA MÕTLEMA JA LAHENDUSI LEIDMA

Elanike koostööle kaasamiseks võib kasutada mitmesuguseid viise. Üheks võimaluseks uute ideede saamiseks on luua nn tuleviku töögrupid. Tavaliselt koonduvad neisse rühmadesse aktiivsemad ja ärksama mõttelaadiga inimesed, kelle ideedel, püüdlustel ja kogemustel kogu tegevus põhineb. Võtmeühendusteks tegevuses on seltsid, klubid, koolid, ühistud, eraettevõtted, mitmesugused organisatsioonid.

Enamasti läbib nende töögruppide tegevus kolm faasi:

- 1) **kritiseerimisfaas**, kus osalejad esitavad arutlusel olevate teemade kohta kriitilisi arvamusi ja ettepanekuid ning formuleeritakse ühised kriitilised seisukohad;
- 2) **fantaasiafaas**, kus lähtepunktiks võetakse määratlus “kõik on võimalik”. Siin püütakse eelnevalt antud kriitilisi hinnanguid näha soodsate võimalustena tulevikuarengu tarvis ja luuakse teemaga kooskõlas olevaid tulevikunägemusi;
- 3) **strateegiafaas**, kus täpsustatakse arengu seisukohalt olulised eesmärgid, määratletakse prioriteedid ning töötatakse välja pikaajaline strateegia ja lähemas tulevikus käivitatavad tegevuskavad.

Strateegia väljatöötamise üks vahend on teha paikkonna SWOT-analüüs (*strengths, weaknesses, opportunities, threats* – tugevused, nõrkused, võimalused, ohud), mis seisneb arengut soodustavate ning takistavate tegurite tuvastamises: millised on paiga tugevad küljed, millele saab tuleviku plaane üles ehitada; millised on nõrgad küljed, mille parandamiseks tuleb eesmärgid püstitada; millised on võimalused, mida peab püüdma ära kasutada ning millised on ohud, mida tuleb vältida?

Töögruppides osalevate inimeste ülesandeks on elanike informeerimine esialgselt väljatöötatud plaanidest. Aktiivselt kaasalõõnud elanike toel saab edaspidisesse tegevusse kaasata ka teisi.

Elanike kaasahaaramiseks ja tulemuste tutvustamiseks on oluline kasutada kõiki meediavahendeid, sest erinevatele inimestele mõjuvad erinevad kanalid. Televisioon, raadio, internet, trükised, seminarid – kõik täiendavad üksteist. Külatasandil levib informatsioon paremini teabetoa kaudu, valla- ja linnatasandil kohaliku ajalehe ja raadio vahendusel. Väiksemas paigas tulevad inimesed ka paremini kaasa, sest kohaliku Agenda loomine on üks vaba aja veetmise võimalusi. Suuremas kohas on oht, et see võib jääda üksnes ühe aktiivse algatusgrupi tööks.

ETTEPANEKUD ELANIKE KAASAMISEKS:

- Väga oluline osa agendatöö ettevalmistamisel on elanike küsitlemisel. Ka edaspidi võiksid jääda kirjakastid elanikele oma arvamuse avaldamiseks, nii tavalise kui elektronposti jaoks.
- Kasulikuks mõtteergutamise vahendiks on mitmesugused näitused, teemanädalad või ideekonkurssid, kus inimesed saavad east või positsioonist sõltumata välja tulla visioonidega oma kodukoha võimalikust arengust ja tulevikuperspektiividest.

- Võib kasutada stimuleerimise meetodit: **viktoriinide korraldamine, auhindade jagamine.**
- Tasuta **seminarid ja loengud.** Lisaks spetsialistidele kutsuda esinema kohaliku omavalitsuse, maavalitsuse ja riigiasutuste esindajaid. Päevakorda tutvustada ajalehes.
- Ühiskondlikes asutustes ja muudes käidavates kohtades, kus on aega lugeda, **stendid** (nt kino eessaalis), tasuta jagatavad **trükised** (nt raamatukogus), **plakatid** – informatsioon on silme ees ja mõte hakkab liikuma.
- **Videofilmid** säästva arengu põhimõtete rakendamisest igapäevaelus.
- **Säästva arengu alaste konverentside ja seminaride kokkuvõtted** ajakirjanduses, mille on koostanud spetsialistid. Ajakirjanik ei pruugi välja tuua seda, mida spetsialist rõhutaks.
- Säästva arengu põhimõtete tutvustamine **messidel.**

KAASAME ERINEVAID ÜHENDUSI

Kohaliku elu arendamisel on Eestis palju aktiivseid külaseltse: haridus-, kultuuri-, naisseltsid jt. Maakondlikke külade ühendusi ja teisi maaelu ning külade arengust huvitatud organisatsioone ühendab Eesti külade ja väikelinnade liikumine Kodukant. Kodukandi liikumisest on välja kasvanud Eesti Ökoturismi Ühendus, mis edendab koostööd ökoturismi arenguks Eestis ja ühendab sellest huvitatud üksikisikuid ja organisatsioone. Üks Kodukandi raames käivitunud alaprojekte on ka ökovaldade liikumine, mille kontseptsiooni lähtepunktiks on küla loodusressursid, looduslähedane elustiil ja majandusstruktuurid, mis lähtuvad kohalikest tegevusaladest.

Lisaks neile on Eestimaal veel palju muid ühendusi, kuhu liitunud inimestel on oma väljakujunenud maailmanägemine ja põhimõtted. Mida erinevamaid vaateid ja arusaamasid tegevuse kavandamisel arvestatakse, seda paindlikum, kohalikesse oludesse sobivam ja rohkemate inimeste poolt aktsepteeritud tulemus saavutatakse.

ETTEPANEKUD, KUIDAS SÄÄSTVA ARENGU PÕHIMÕTTED JÕUAVAD IGAÜHENI:

- Ideed levivad seda paremini, mida laiem on ideede kandepind. Selleks tuleb kindlustada ka kohaliku Agenda 21 protsessis võimalikult lai elanike osalus. Mida rohkem osaleb inimesi dokumendi koostamises, seda enam on kavandatud tegevuse järgijaid.
- Kui kohalik elanikkond muudab oma suhtumist, tagab see edu säästva arengu seisukohtade arvestamisel linna- ja vallatasandi tegevuste planeerimisel.
- Säästva arengu selgitustööd tuleb teha oma tasandilt nii ülespoole, allapoole kui horisontaalselt (ametnikud ametnikele, õpetajad õpetajatele jne).
- Inimese mõttemaailma tuleb kujundada lapseeas alates. Samas on väga oluline säästva arengu alal harida ka täiskasvanuid-otsustajaid.
- Kõike peab valgustama positiivsest küljest – tuleb tutvustada kordaminekuid ja vahetada kogemusi. Kui üks küla saab korda, siis hakkab ka teine küla koristama. Kui kiita naaberomavalitsust ja näidata, mida on võimaldanud säästva arengu põhimõtete rakendamine, siis levib mõte ka teises omavalitsuses.

VAIDLEME ASJAD SELGEKS

Parima võimaliku lahendi leidmiseks ühiste plaanide tegemisel tuleb palju vaielda ja arutleda. Nagu eespool nimetatud, on tähtis avalikkuse teavitamine ja informatsiooni jagamine, et kõik võimalikud huvigrupid, kelle edaspidist tegutsemist kavandavad otsused puudutavad, saaksid kaasa rääkida. Teavitamisele peaksid järgnema rahva arutelud. Varem loodud töögruppidesse on kasulik haarata uusi inimesi ja nende kaudu ka uusi mõtteid.

Probleemide selgeks vaidlemiseks on sobiv korraldada ümarlaudu, kus kõigil huvigruppidel on võimalus välja tuua oma seisukohad ja nägemused. Soovitav on ümarlaua juhiks kutsuda asjatundja väljastpoolt.

Arutelude korraldamiseks on eeltööna vajalik:

- lühidalt tutvustada kohaliku Agenda 21 loomise eesmärki;
- anda kokkuvõtlik ülevaade taustinformatsioonina kogutud andmetest ja analüüside tulemustest;
- esitada töögruppides valminud tulevikuvision(id) kodukoha arengu kohta;
- tutvustada mõnda kavandatavat ettevõtmist lähemalt;
- kirjeldada probleeme, mis võivad tekkida soovitava tulevikunägemuse realiseerimisel.

Igasugused näitused ja demonstratsioonid, mis tutvustavad säästvat käitumist erinevates situatsioonides on igati omal kohal, samuti kohalik ajaleht, raadio, TV

vms. Kindlasti tuleb ära kasutama üksikisikute või initsiatiivgruppide aktiivsust, toetama ja ära märkima iga algatuse.

Vaidluste ja arutluste järel määratletakse eri valdkondades visioonist lähtuvad prioriteedid.

ÜRITUSTE ETTEVALMISTAMISEL PEA SILMAS:

- Ettevõtmise kordaminek sõltub elanike õigeaegsest teavitamisest ja kutse koostamisest, seejuures võib kasutada ka psühholoogide abi.
- Inimestele on oluline individuaalne lähenemine, st tuleks saata isiklik kutse.
- Suurema ürituse puhul, kui kõiki ei jõua nimeliselt kutsuda, võib paluda kutsutul oma tuttavaid ja sõpru kaasa võtta.
- Üritused, sh koosolekud, tuleb kavandada töövälisele ajale, kui kõigil huvilistel on võimalik osaleda.
- Arutlusalused dokumendid peavad olema elanikele eelnevalt avalikus kohas kättesaadavad: teadetetahvilil, kaupluse aknal vm. Väiksemas kohas võiks need igaühele postkasti panna. Kohalikku omavalitsusse ei pruugi kõik inimesed dokumentidega tutvuma minna.

4.3. Tegevuse kavandamine. Ülesannete jagamine

Kui arutelud on toimunud, probleemide analüüs tehtud, tulevikunägemus esitatud ning prioriteedid määratud, järgneb otsuste langetamine ja tegevuskava kinnitamine.

OTSUSTE LANGETAMINE

Kohaliku elu korraldamiseks ja edendamiseks tuleb erinevates valdkondades langetada mitmeid otsuseid. Kui eesmärgiks seatakse arengu suunamine säästva arengu põhimõtetest lähtuvalt, peavad langetatavad otsused olema omavahel kooskõlas ning arvestama rohkem kui ühe valdkonna aspekte. Sotsiaal-, majandus- ja keskkonnavaldkonna ühildamise vajadus muudab otsustamise keerulisemaks ning seetõttu peab kavandatava arengu saavutamiseks olema kättesaadav kogu asjassepuutuv informatsioon.

Keeruliste küsimuste lahendamisel tuleb sageli kaaluda mitmete alternatiivvariantide vahel ning seepärast on mõistlik kogu olemasolev teave esitada võimalikult ülevaatlilikul ja kergesti võrreldaval kujul.

Kui tahetakse kohaliku Agenda 21 koostamisel ja elluviimisel reaalselt edu saavutada, tuleb elanikke pidevalt teavitada kavandatavatest sammudest, tehtavate otsuste taustast ja eesmärkidest. Sellega tagatakse inimeste huvi, osalemissoov ja ühise vastutuse kujunemine, mis ongi kogu tegevuse võti.

Otsuse tegemisel on kasulik pöörata tähelepanu aspektidele, mis avavad nii otsuse tausta kui tulevikumõjud. Olgu siinkohal näitena esitatud vaid mõned võimalikud küsimused, millele võiks enne otsuse tegemist tähelepanu pöörata:

- Kas kõik võimalikud koostööpartnerid on kaasatud?
- Kas arvestatakse kõiki mõjutavaid tegureid?
- Millised on alternatiivsete võimaluste head ja halvad küljed?
- Millised on otsuse võimalikud pikaajalised (10 aastat) mõjud?
- Kas on arvestatud erinevate valdkondade spetsiifikat (sotsiaal-, majandus- ja keskkonnaaspektid)?
- Kas otsus ei ole vastuolus mõne varasema otsusega?
- Kuidas teavitatakse otsusest elanikke?
- Kas otsus rahuldab kohalike elanike vajadusi?
- Kas jälgitakse tegevuse mõju keskkonnale?

KOKKULEPPELE JÕUDMISEKS ON VAJALIK:

- Ei tohi olla nõudev. Mitte ainult “olgu olla” või “peab olema”, vajadusi peab esitama koos põhjendustega. Kui inimesele lihtsalt öelda, mida ta peab tegema, võib tekkida tõrge. Kui aga ideed järjest põhjendada, siis võib ühiselt jõuda äratundmiseni, et idee on rakendamist väärt.
- Töögrupi tegevus peab olema igal juhul avalik. Kui on välja kuulutatud, et kõigi ideed on teretunud, siis võib tulla ka algatusi, mis on kaugel säästvast arengust. Kuid nende ideede algatajad ei pea seepärast töögrupist välja jääma, neile tuleb veelkord selgitada ühise tegevuse eesmärke.
- Tuleb tunnistada, et alati on ka endal juurde õppida ning üksi ei suuda midagi ära teha, sest Agenda 21 on ühistöö tulemus. Koostöö annab juurde uusi kogemusi, kontakte ja häid ideid.

KAS JÄRGIME VAJALIKKE PÕHIMÕTTEID?

Enne otsuse vormistamist on kasulik veelkord vaagida, kas tegevuskava on antud ajal ja kohas reaalselt teostatav ning millal võib loota esimesi konkreetseid tulemusi.

Seega tuleb tasakaalustatud ja säästva arengu tegevuskava koostamisel leida vastused küsimustele:

- kas see tagab säästva arengu majanduslikud, sotsiaalsed ja keskkonnaaspektid erinevates tegevusvaldkondades ning parandab üheaegselt majanduse konkurentsivõime kasvuga ka töö- ja elukeskkonda?
- kas paraneb keskkonnaseisund ning seeläbi piirkonna elanike tervis ja heaolu, samuti ökosüsteemide tasakaal ja liigiline mitmekesisus?
- kas toimub liikumine piirkonna majandusliku ja sotsiaalse tasakaalustatuse poole, väheneb erinevate valdkondade vaheline ebavõrdsus?
- kas plaanitav tegevus taaselustab majanduse äärealadel ja selle kaudu säilitatakse ning luuakse uusi töökohti ja kindlustatakse piirkonna elanike heaolu?
- kas ettevõtete juhtimisel peetakse silmas keskkonnakaitsenõudeid?

MIS PEAKS KAVAS SISALDUMA?

Kui kõik on läbi kaalutud, saab asuda kohaliku Agenda 21 koostamisele, arvestades juba konkreetsete eesmärkidega ja nende saavutamiseks seatud ülesannete ning tähtaegade. Välja tuuakse:

- 1) eesmärgid, kuhu tahetakse jõuda;

- 2) konkreetne tegevusplaan visiooni ehk tulevikunägemuse saavutamiseks, milles määratakse kindlaks iga osaleja ülesanded ning ajakava, samuti ettepanekud näitajate ehk indikaatorite kohta, mille põhjal oleks võimalik muutuste suunda jälgida.

Tegevuskava paneb kokku kohalik omavalitsus või töögrupp väljastpoolt, arvestades kõikide osapoolte seisukohti. Kava võiks sisaldada järgmisi punkte:

PRAEGUNE OLUKORD

- Kohalikud probleemid, millel võib olla mõju globaalses ulatuses (näiteks CO₂ emissioon ja selle vähendamise vajadus kohalikes ettevõtetes).
- Välised probleemid (näiteks välise saastekoormuse vähendamine, transiitliiklusest põhjustatud probleemide vähendamine vm).
- Siseprobleemid (näiteks energia kokkuhoid, reostuse piiramine, kohalike liiklustingimuste parandamine või sotsiaalprobleemide lahendamine).
- Nn kuumad teemad (kohest lahendamist vajavad kohalikud probleemid, ülevaade uutest arenevatest aladest ja alustatavatest projektidest).

TÖÖGRUPPIDES LOODUD NÄGEMUS TULEVIKUARENGUST

Üldised eesmärgid ja soovitusel nende saavutamiseks.

TÄIDEVIIMINE

Konkreetsed tegevused või projektid, prioriteedid, ajakava ja jälgimine. Iga osalise tarvis (omavalitsus, era- ja riigiettevõtted, organisatsioonid ja ühendused, kohalikud elanikud jne) välja tuua tema ülesanded, jagades need ajaliselt:

- lühiajalised;
- keskmise ajaperioodiga;
- pikaajalised.

Ülevaatlikkuse huvides võiks tegevusplaani esitada tabeli vormis, kus on näidatud ülesanded, nende täitmise tähtajad ja täitjad, samuti maksumus ja rahastamisallikas.

4.4. Elluviimine. Uute võimaluste loomine

Kui eeltöö on tehtud, järgneb kavandatud plaanide alusel ühine tegutsemine, mis nõuab energiat ja sihikindlust ning parajal määral kannatlikkust. Inimesed on teadlikud seatud eesmärkidest, igapäevane on teada ülesanded ja täideviimise ajakavad. Kohaliku omavalitsuse juhid peaksid toime tulema tegevuse algataja ja motiveerija rolliga, olema aktiivsete inimeste leidjaks ja toetajaks, protsessi juhtijaks ning käiguhoidjaks. Väga oluline on ka kõige väiksemate kordaminekute esiletoomine ja tunnustus tegijatele.

Kohalikus Agendas soovitud tegevused ja lahendamist vajavad probleemid on tihti peale mitmes omavalitsuses sarnased, see võimaldab teha koostööd nii kogemuste vahetamise kui ühise projekti ettevalmistamise kaudu. Ühine tegutsemine on ainuvõimalik viis, kuidas kohalik omavalitsus jõuab suuremate hangete või investeringute puhul soovitud tulemuseni. Ühistegevused, mida saab algatada Läänemere Agenda 21 raames, on näiteks bioenergia ja muude taastuvate ener-

gialiikide tootmise ja kasutamise edendamine, säästvaks arenguks vajaliku tehnoloogia hankimine jt.*

Järgnevalt on toodud mõned võimalikest rahastajatest, igäühel neist on oma nõuded rahastamise taotlusprotseduurile ja seepärast on vajalik täpsema informatsiooni saamiseks pöörduda otse rahastaja poole.

Keskkonnainvesteeringute Keskuse kaudu rahastatakse keskkonnaalaseid riiklike programme. Keskkonnateenistused koostavad taotluste alusel maakondlikud programmid, mis esitatakse Keskkonnaministeeriumi programmijuhtidele. Täpsem teave on maakonna keskkonnateenistuste spetsialistidel.

Eesti Regionaalarengu Agentuur (endine Eesti Regionaalarengu Sihtasutus) koordineerib regionaalse arengu programme. Põhilisi tegevussuundi on kaks: väikeettevõtluse arengu toetamine ning toetused avaliku ja mittetulundussektori poolt algatatud arendusprojektidele (<http://www.erda.ee>).

Euroopa Liidu Phare Piireületava Koostöö (CBC) programmi Väikeprojektide Fondile võivad taotlusi esitada kasumit mittetaotlevad era- ja avalik-õiguslikud organisatsioonid ning kohalikud omavalitsused. Lähemat informatsiooni võib saada Siseministeeriumi kohaliku omavalitsuse ja regionaalarengu osakonnast (<http://www.sisemin.gov.ee>).

Phare ACCESS programm on kavandatud Kesk- ja Ida-Euroopa valitsusväliste organisatsioonide jaoks, üksikorganisatsioonide poolt taotletavatele projektidele ja mitme valitsusvälise organisatsiooni koostööprojektidele eraldi. Täpsemat teavet annab Euroopa Komisjoni Delegatsioon Eestis (<http://www.euroopaliit.ee>).

Kesk- ja Ida-Euroopa Regionaalne Keskkonnakeskus (REC) toetab mittetulunduslike keskkonnaorganisatsioonide tegevust kohalike projektide ja ühisprojektide konkursi kaudu. Kohalike keskkonnaprojektide konkursile võivad projektitaotlusi esitada keskkonnakaitsega tegelevad valitsusvälised organisatsioonid. Igal aastal kuulutatakse välja teatud teemavaldkonnad. Eelistatakse erinevate organisatsioonide koostööprojekte.

Ühisprojektide konkursi kaudu toetab REC Kesk- ja Ida-Euroopa ning Sõltumatute Riikide valitsusväliste keskkonnaorganisatsioonide koostööd. Lisainformatsioon REC Eesti esindusest (<http://www.recestonia.ee>).

Projektide rahastamise kohta on mitmesugust materjali üleval ka omavalitsuste interneti kodulehekülgedel.

4.5. Tegevuse jälgimine. Hinnangud

Tegevuskava läbimõtlemissa ja koostamisega püstitasid kohaliku omavalitsuse juhid koos elanikega endale ülesande muuta majandamine ning areng senisest keskkonnasõbralikumaks ja säästvamaks. Tagasiside saamiseks ning võimalike muudatuste tegemiseks on vaja jälgida, kuidas kavandatud ülesannetega toime tulla.

* <http://www.seit.ee/projects/Baltic21.html>

Üheks võimaluseks on jälgida indikaatoreid (näitajaid, mille abil saab kindlaks määrata mingi nähtuse olemasolu või ligikaudse suuruse). Siin on toodud mõned võimalikud indikaatorid, mille eeskujul võib kohtadel välja töötada konkreetsetesse tingimustesse sobivad näitajad:

RESSURSIKASUTUS

- muutused veekasutuses, elektri- ja soojusenergia tarbimises sektorite kaupa
- taastuvate energiaallikate osa üldisest energiatoodangust
- muutused tekkivate jäätmete koguses, tüübis ja taaskasutamise hulgas sektorite kaupa

KESKKONNASEISUND

- õhu kvaliteet
- pinnavee olukord
- põhjavee varude suuruse ja kvaliteedi muutus
- metsade seisund (haiguste levik)

KESKKONNATEADLIKKUS JA TARBIMISHARJUMUSED

- kohalike keskkonnasõbralike toodete osakaal tarbitavatest kaupadest
- ühekordsete toodete kasutamine
- keskkonnajuhtimissüsteeme rakendavate ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide arv

TÖÖSTUS

- tööstusjätmete ja -heitmete keskkonnohtlikkuse vähendamine
- jätmete ettevõttesisene taaskasutamine
- keskkonnasõbralike materjalide kasutamine ja nende osakaalu suurendamine kogutoodangus

TRANSPORT

- tööjaotus erinevate liikumisvahendite vahel
- ühistranspordi kasutajate arv
- muutused erasõidukite, ühistranspordi ja taksode kasutamises

Loomulikult võib seiresüsteem ja tagasiside saamine põhineda ka muudel näitajatel. Need võivad olla mis tahes kohaliku elu muutusi iseloomustavad näitajad, milles eelnevalt omavahel kokku lepitakse ja mida on võimalik fikseerida.

4.6. Tagasiside. Tegevuse korrigeerimine

Vastavalt püstitatud eesmärkide täitmisele ning olukorra ja tingimuste muutumisele tuleb läbi vaadata ka tegevuskava. Kohapealne situatsioon võib muutuda ka mõne välise mõjuri toimel. Seega peab alati jääma võimalus tegevust korrigeerida ja vastavalt vajadustele täiendada. See kuulub kohaliku omavalitsuse pädevusse (kui dokument on omavalitsuses juba kinnitatud) ning eeldab omavalitsuse ja elanikkonna vastastikust kokkulepet.

PÄRAST DOKUMENDI VASTUVÕTMIST:

- Kohaliku Agenda 21 seisukohad tuleb arvesse võtta omavalitsuse arengukava ja üldplaneeringu koostamisel. Nende dokumentide koostamine on kohustuslik ja mida kindlama vundamendi kohaliku Agenda 21 tegevuskava loob, seda kergem on neid dokumente ette valmistada.
- Kohalik Agenda 21 avaldada Riigi Teataja Lisas, võimaluse korral ka internetis ja ingliskeelse tõlkega.
- Agenda 21 töörühm peaks oma tööd jätkama ka pärast dokumendi vastuvõtmist. Vähemalt kord aastas tuleb teha kokkuvõtte tegevuskava täitmisest, läbi töötada laekunud parandus- ja täiendustepanekud ning esitada volikogule ettepanekud täienduste tegemiseks dokumendi teksti.
- Omavalitsustes võib korraldada ka iga-aastaseid küsitlusi, mis seisus on kohaliku Agenda 21 tegevuskava ja säästva arengu põhimõtete rakendamine. Nt pärast selle raamatu läbilugemist küsida, kas midagi tehakse või on raamat jäänud kellegi sahtlisse seisma?
- Koondada Agenda 21 regionaalsed ja kohalikud kavad ühtsesse raamatusse või raamatusarja, et need oleksid kõigile kättesaadavad.

**KOKKUVÖTTES VÕIB ÕELDA, ET OMA AGENDA 21 TEGEMINE
ANNAB KOHALIKULE ELANIKULE JA OMAVALITSUSELE:**

- kogukonna identiteeditunnetust;
- koostöökogemust;
- arutlemisuskust;
- julgust kasutada oma kodanikuõigust – oma arvamust avaldada ja sellega kodukoha ning kogu ühiskonna arengule kaasa rääkida;
- osalusdemokraatia õpetamist – enne elanike teavitamine, seejärel otsuse tegemine;
- uusi teadmisi – kohaliku Agenda 21 tegemise protsess harib nii koostajaid kui kõiki elanikke, kes on ettevõtmistesse kaasatud;
- avardub arusaamine oma toa ja oma õue probleemidest laiema ringi huvide teadvustamiseni.

Näited

KURESSAARE

Kuressaare Agenda 21 on Eesti esimene omavalitsuse tasandil vastu võetud säästva arengu üldprogramm.

ALGATAJAD JA EESTVEDAJAD

Kohaliku Agenda 21 loomise algatajad olid oma valdkondade entusiastid, kes tundsid muret Kuressaare heaolu pärast.

PÕHJUS JA EESMÄRGID

Põhjuseks, miks hakati kohaliku Agenda 21 loomisega tegelema, oli linnas toimuv majandustegevus, mis hakkas kahjustama elanike turvatunnet ja tervist. Oma tegevuskavas tõi töögrupp välja järgmised eesmärgid:

- 1) Agenda 21 põhimõtete kajastamine linna arengukavas ja üldplaneeringus, et seista vastu kahjulikele suundumustele ja pakkuda välja konkreetseid lahendusi linna olukorra parandamiseks;
- 2) alalhoidliku arengu ja tegutsemise põhimõtete levitamine lastest kuni vanuriteni. Eriline tähelepanu oli juhtivtasandi teavitamisel, et linnaelanike huvid jõuaksid otsustavale tasandile.

Kokkuvõttes on kohaliku Agenda 21 eesmärk kuressaarlaste jaoks kodulinna ja selle ümbruskonna maa, õhu, vee, haljastuse ja parkmetsade säilimine elamisväarse ja tervislikuna 21. sajandil.

TEGEVUSED

Ettevalmistus protsessi käivitamiseks kestis umbes aasta, kuni Kuressaare linnavolikogu otsustas 1997. aasta jaanuaris koostada lisaks üldplaneeringule linna säästva arengu kava ja moodustas selle tegemiseks töörühmad.

Töö käigus koguti informatsiooni linna keskkonnaprobleemide kohta ning korraldati küsitlusi linnaelanike hulgas. Kooliõpilased avaldasid oma mõtteid teemal "Kuressaare on minu kodulinn, kas ta on ka kodune linn?". Ettevõtmisi, sh Kuressaare Agenda 21 algvarianti, tutvustati ajakirjanduses, millest saadi tagasisidet väärtuslike täiendus- ja parandusettepanekute näol.

Tööst võtsid osa kohalikud elanikud, õpilased, erinevate huvigruppide esindajad, naabervaldade ja Saare Maavalitsuse spetsialistid. Protsessis osalejatest kõige aktiivsemad olid õpetajad.

Kuressaare Agenda 21 logoks valis töörühm musta leedri viljakobara – leeder on Kuressaarele ainuomane ja tooni andev taim.

RAHALISED VAHENDID

Kuressaare Agenda 21 valmis tänu entusiasmile ühiskondlikel alustel. Kuressaare Linnavalitsus rahastas dokumendi tõlkimist ja kirjastamist.

TULEMUSED

- Kuressaare Agenda 21 kinnitati ühehäälselt linnavolikogu määrusega nr 15 3. juulil 1997. Samas otsustati võtta esitatud seisukohad aluseks linna arengukava ja üldplaneeringu koostamisele.
- Kõige ulatuslikum Kuressaare Agenda 21 tegevuskavast lähtuv algatus on Kuressaare ühinemine Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) tervislike linnade liikumisega. Mõte on kogu Saaremaast kujundada tervisesaar – Bornholmi kui haridusesaare eeskujul. Eestis on Kuressaare esimene terviselinna staatusega linn. Kuressaare on ühinenud ka Euroopa Säästvate Linnade ja Muude Omavalitsusüksuste Kampaniaga ning Eluterve Eesti liikumisega.
- Kuressaare Agenda 21 loomisega on linnas kasvanud säästva arengu toetajakond, tänu paljude inimeste kaasamisele ja koolituste korraldamisele. Linna arengukava ja üldplaneeringu tegemisel arvestatakse säästva arengu põhimõtteid.
- Kuressaare Agenda 21 ei olnud ühekordne üritus. Töö jätkamiseks ning parandus- ja täiendusettepanekute siseseviimiseks moodustati linnavolikogu otsuse põhjal volikogu juures alaliselt tegutsev Agenda 21 ja keskkonnamisjon.
- Protsess õnnestus – tänu sellele, et suudeti erinevaid huvigruppe ja üldsust (eksperte, ametnikke, õpilasi, linnavolinikke jt) probleemidele kaasa mõtlema panna. Teiseks, Kuressaare Agenda 21 ei tehtud käsu korras, vaid vajaduse tekkimise ja sisemise veendumise järgi. Soovituseks teistelegi – igal juhul tasub algatada oma kohaliku Agenda 21 loomist, juba alustamine on pool võitu!
- Tänu Saaremaa pealinna Agenda 21 valmimisele käivitus agendatöö ka mitmes koolis ning ümbruskonna valdades – Muhus, Kihelkonnal, Pöides jm.

AGENDA 21 JA SÄÄSTVA ARENGU PÕHIMÕTETE RAKENDAMINE KURESSAARES

KURESSAARE SUPELRANNA EHITUS

Aeg: Supelranna rajamist alustati 1997. aastal. Kahe aasta pärast avati see linnarahvale.

Algataja: Kuressaare Linnavalitsus.

Põhjus: Kuressaares oli olemas puhketsoon ja ujula, kuid korralik supelrand oli merelinnas viimati enne II maailmasõda, nüüdseks oli see reostunud ja heakorrastamata.

Eesmärk: Pakkuda linnaelanikele ja külastajatele suplemis- ning puhkamisvõimalusi, ehitada lastele mängimiskohti.

Eestvedajad: Linnavolikogu ja linnavalitsus.

Protsessis osalejad: Linna mitmed ettevõtted.

Tegevused: Rannavöönd süvendati ja puhastati, kaldale toodi liiv. Lastele rajati atraktsioonidega mängu- ja spordiväljak.

Rahalised vahendid: Phare programm ja linna eelarve.

Tulemused: Tegutsemisest saadud positiivsed elamused kasvatasid kohaliku omavalitsuse eneseusku. Tuleb lihtsalt üks asi kätte võtta ja järjekindlust näidates valmis teha.

Probleemid, millele tuleks tähelepanu pöörata:

- Liiv erodeerub, mistõttu tuleb seda igal aastal juurde tuua. See on materiaalselt kulukas.
- Suvel hakkasid meres vohama vetikad, mis tekitavad lastele nahahaigusi. Põhjuseks on lahte suubuvad väikesed kraavid, mille kaudu tuleb merre puhastamata vett. Selle vältimiseks oleks tulnud paigaldada vee eelpuhastid.

OHTLIKE JÄÄTMETE KOGUMISKASTID

Aeg: 1996. aasta.

Algataja ja eestvedaja: Saare Maavalitsuse keskkonnaosakond, praegune keskkonnateenistus.

Põhjus ja eesmärgid: Projekti eesmärgiks oli luua kohad, kuhu inimesed saaksid viia oma majapidamises tekkinud ohtlikke jäätmeid, mitte jätta neid loodusesse. See oli algus jäätmetöötlemisprogrammidele maakonnas.

Protsessis osalejad: Kuressaare elanikud.

Tegevused: Kogumiskastid ohtlike jäätmete jaoks pandi üles paljudesse kohtadesse nii linnas kui valdades. Suuremate jäätmete kokkukogumiseks telliti auto.

Tulemused: Üritus läks korda – inimesed tõid kogumiskastidesse patareisid ja teisi ohtlikke jäätmeid väga aktiivselt. Projekti läbiviimine andis kogemuse, et organiseeritult ja üheskoos on võimalik mõndagi ära teha.

Soovitus edaspidiseks: Ohtlike jäätmete kogumine peab olema pidev protsess, mitte ühekordne aktsioon.

TEISI ALGATUSI

SOOJAMAJANDUSES:

- Puiduhakkekütte osakaalu suurendamine AS Kuressaare Soojus toodangus.

JÄÄTMEKÄITLUSES:

- Saaremaa Ühisgümnaasiumi heakorrakampania “Prügikoll”.
- Programm “Prügikast” – iga müügikoha juurde panna prügikast.
- Programm “Tualetid” – kesklinna, randa ja mujale vajalikesse kohtadesse rajada tualetid.

LINNAMAJANDUSES:

- Linna munitsipaalatlase koostamine – kõik vanalinna majad kaardistati, ühtlasi osutati nende arhitektuurilisele väärtusele ja sellele, millistele detailidele (ustele, akendele jne) erilist tähelepanu tuleb pöörata. Loodud on Kuressaare Vanalinna Säilitamise Sihtasutus.
- Jalgrattateede ja puhkealade rajamine.
- Kuressaare linnuse vallikraavide puhastamine.

LINNAELANIKE KAASAMINE:

- Igal aastal käivad lasteaialapsed Loode tammikus kevadet vastu võtmas. “Metsavana” räägib lastele sinililledest, mis parajasti õitsevad ja hülgepoegadest, kes samal ajal sünnivad. Lastele kingitakse kaardid.
- Aprillis tähistatakse metsanädalat.

TARTU

Tartu tegutseb säästva arengu ja kohaliku Agenda 21 alal nii Eestis kui rahvusvahelisel tasandil väga aktiivselt. Esimese Eesti linnana ühines Tartu 1994. aastal Ålborgis algatatud Euroopa Säästvate Linnade ja Muude Omavalitsusüksuste Kampaniaga ning astus esimese Eesti kohaliku omavalitsusena Kohalike Keskkonnaalgatuste Rahvusvahelise Nõukogu (ICLEI) liikmeks (1997).

ALGATAJAD JA EESTVEDAJAD

Tartu Agenda 21 juured on Eesti looduskaitseliikumises. Konkreetse tegevusega alustati 1995. aasta 28. juunil, kui Tartu linnavolikogu tegi otsuse algatada Tartu Agenda 21 koostamine.

Linnavalitsuse korraldusega 1997. aastal loodud juhtrühma kuulusid inimesed linna administratsioonist, Tartu Ülikoolist, Eesti Põllumajandusülikoolist, Tartu suurima tehnilise infrastruktuuri ettevõtte juhatuse esimees, maavalitsuse keskkonnaosakonna juhataja, riigi keskkonnakaitse esindaja, keskkonnakaitseinspektsiooni Tartu osakonna juhataja, tippettevõtja, keskkonnaajakirjanik ja valitsusväliste organisatsioonide esindajad.

PÕHJUS JA EESMÄRGID

Tartu Agenda 21, nii nagu teistegi kohalike agendade aluseks, on 1992. aastal Rio de Janeiros ÜRO keskkonna- ja arengukonverentsil vastu võetud kokkulepe, millega kutsuti üles kõiki omavalitsusi koos kohaliku kogukonna esindajatega läbi töötama säästva arengu põhimõtted ja strateegilised valikuvõimalused ning koostama nende elluviimiseks oma Agenda 21 tegevuskava.

Tartu Agenda 21 põhieesmärgiks on inim- ja keskkonnasõbralik ning säästvalt arenev Tartu. Üldeesmärgid on tervislik linnakeskkond, inimtegevuse võimalikult väike kahjustav mõju linna ja selle tagamaa loodusele, mitmekesine maastik ja elustik nii linnas kui selle ümbruses, loodusvarade kokkuhoidlik kasutamine, looduse enesetaastamisvõime soodustamine, Tartu looduse eripära säilimine ja rikastamine, linlaste keskkonnateadlikkuse, humaansuse ja ilumeele arendamine, armastuse õhutamine oma linna ja maa vastu.

TARTU AGENDA 21 LÄHENEMISVIIS EESMÄRKIDE SAAVUTAMISEKS

HALDUS:

- Kõikehõlmav mõtteviis säästva arengutee valiku keerukate tegurite ja asjaolude arvestamisel ning otsuse langetamine võimaluse korral just sellel haldustasandil, kus on loota parimat tulemust.
- Jagatud vastutus (valitsus ja riigiasutused, kohalikud omavalitsused, ettevõtted, organisatsioonid, inimesed) mitmekesise ja elujõulise majanduse olemasolu ja toimimise eest, igale inimesele rakendus- ja töövõimalusi pakkuva hariduse saamise võimaluste eest.

MAJANDUS:

- Majandusliku arengu tasakaalustatus ja eriti majandustegevuse laiendamise kiiruse vastavus majandusliku allakäigu pidurdamiseks tehtavate kulutustega.
- Ettevaatlikkus otsuste tegemisel, kuni ollakse veendunud kavandatava tegevuse tagajärgedes.

KESKKOND:

- Olemasoleva elukeskkonna seisundi säilitamine ja parandamine nii praegu elavate inimeste kui tulevaste põlvete elamisvõimaluste tagamise nimel.
- Looduskeskkonna taluvusvõime piiride ületamise ohuga ja loodusvarade otstarbeka ning säästva kasutamise vajadusega arvestamine nii arengukavade koostamisel ja maakasutuse kavandamisel kui tootmise ja tarbimise korraldamisel.

ÜHISKOND:

- Erilise tähelepanu pööramine inimese tervisele ja taluvusvõimele kiirete muutuste ajal, pidades silmas inimese sotsiaalseid, kultuurilisi, eetilisi, esteetilisi ja vaimseid ning majanduslikke vajadusi.
- Sotsiaalse tõrjutuse vähendamine kõigi vahenditega. Vaeste, vanurite ja puuetega inimeste vajaduste arvestamine kõigil haldustasanditel ning haldusalades. Vastuolude ja raskuste üldine teadvustamine, iga inimese iseendaga toimetuleku soodustamine ja toetamine.

TEGEVUSED

Tartu Agenda 21 koostamise tagas säästva arengu juhtidee kinnistamine Tartu linna põhimääruses. Agenda 21 lähtekohtadeks olid Tartu looduskaitsekontseptsioonis määratletud eesmärgid. Protsess sai täieliku elujõu 1997. aastal, kui linnavalitsuse korraldusega kinnitati Tartu Agenda 21 juhtgrupi koosseis, logo, moto ning strateegilise dokumendi koostamise ajaline plaan. Töögrupid olid selleks ajaks juba tööd alustanud.

I etapis selgitati välja omavalitsuse vaatepunktist nelja olulise sihtgrupi keskkonnalaialased arvamused ja hoiakud ning analüüsiti need statistiliselt. Rühmad, keda küsitleti:

- linnavalitsuse töötajad;
- linnavolikogu liikmed;
- Tartu ettevõtete tippjuhid;
- üks loodus- ja keskkonnanainete õpetaja igast Tartu koolist.

II etapis viidi läbi SWOT-analüüs, toimusid regulaarsed koosolekud ja seminarid, intervjueriti linnavalitsuse osakonnajuhatajaid, süstematiseeriti olemasolevat keskkonnateavet ning püstitati täpsustatud eesmärgid teemavaldkondade kaupa. Samuti kinnitati vastutajad ja täitjad – säästva arengutee rajajad tegelikkuses – ning toodi välja tartlaste roll. Iga probleemi juures määratleti teatud arv säästva arengu näitajaid ehk indikaatoreid, et oleks võimalik jälgida protsessi kulgu ja võrrelda kohapealse töö tulemuslikkust ja haldussuutlikkust teiste omavalitsustega.

Tegevuskava projekt valmistati ette koostöös toimetuskolleegiumiga. Tartu Agenda 21 dokument läbis arutelud linnavalitsuses, selle osakondades ja allüksustes. Avaliku väljapaneku ajal oli töö kättesaadav linna infopunktis, linnavalitsuse linnaplaneerimise osakonnas ning Tartu linna koduleheküljel internetis. Saadud kommentaarid ja vastukajad olid positiivsed, toetavad ja julgustavad, rõhutades töö vajalikkust.

RAHALISED VAHENDID

Tartu Agenda 21 ettevalmistamine algas ilma rahaliste vahenditeta. Esimene väike rahaline toetus keskkonnahoiakute ja -arvamuste uuringu teostamiseks tuli Eesti Linnade Liidu juures olevalt Kohalike Omavalitsuste Tugifondilt. Esimest foorumit aitasid läbi viia ÜRO Arenguprogrammi Eesti esindus ning projekt "Eesti 21". 1998. aastast alates on Tartu Agenda 21 protsessi rahastatud linna eelarvest. Olemasolevatest nappidest vahenditest hoolimata on Tartu Agenda 21 raames tehtud tööde ja uuringute loetelu väga pikk.

TULEMUSED

- Tartu Agenda 21 kiideti heaks linnavolikogu määrusega nr 67 17. detsembril 1998. a. Tartu Agenda 21 põhimõtteid ja eesmärgi on arvestatud linna arengu kavandamise muudes dokumentides, planeeringutes ja projektides.
- Töö säästva arengu põhimõtete rakendamisel toimub samm-sammult, seda jälgitakse vahekokkuvõtete tegemisega. Igal aastal korraldatakse ka teema-aastaid, mille vältel on suurema tähelepanu all üks teema:
 - 1999 – puhta vee aasta;
 - 2000 – loodusharulduste aasta;
 - 2001 – puhta õhu aasta;
 - 2002 – haljastuse aasta;
 - 2003 – puhta pinnase aasta jne.
- Tartu Agenda 21 kui uuenduslik, erinevaid sihtrühmi kaasav ja säästva arengu põhimõtete rakendamisele motiveeriv arendusprojekt saavutas rahvusvahelise tunnustuse, võites esimese Läänemere Linnade Liidu poolt korraldatud konkursi "Parim keskkonnapraktika Läänemere maades 1999. aastal".
- Tartu Agenda 21 koostamise kogemused koos rahvusvahelise koostööpanusega on Eesti kohalikele omavalitsustele kättesaadavaks tehtud SAIL-projekti (teadlikkuse süvendamine kohalike Agenda 21 elluviimise edendamiseks Läänemere maades, *Spreading Awareness to foster the Implementation of Local Agenda 21 around the Baltic Sea – SAIL*) raames valminud materjalikomplektiga (2 voldikut, 5 teabelehte, 10 kilet), mille on kokku pannud Tartu Linnavalitsuse töögrupp koos projekti partneritega Jurmalast, Kaunasest, Gdanskist, Peterburist, Turust, Lahtist ja Freiburgist). Näited SAIL-projekti infokiledest on toodud ka käesoleva raamatu lisas nr 3.

PÄRNU

Pärnu on liitunud Euroopa Säästvate Linnade ja Muude Omavalitsusüksuste Kampaniaga ning osaleb Maailma Terviseorganisatsiooni Tervislike Linnade projektis (*Healthy Cities Project*, 1998–2002). Pärnu rand taotleb Euroopa Sinilippu, mis osutab sellele, et inimesed elavad keskkonna ja ohutuse nõudeid järgides. Koos Rootsi Maa Sõprade ja Eesti Rohelise Liikumise Pärnu grupiga käivitati 1998. aastal projekt “Pärnu Agenda 21”, mille raames korraldatakse keskkonnakoolitust, avalikke koosolekuid, keskkonnaalase kirjanduse levitamist jms. Projektist on välja kasvanud Agenda 21 alane tegevus Vana-Pärnus. Pärnu linnal on plaanis koostada ka oma Agenda 21, võttes aluseks Vana-Pärnu linnaosas juba algatatud kohaliku tegevuskava.

VANA-PÄRNU AGENDA 21 ALGATAJAD JA EESTVEDAJAD

Vana-Pärnu Agenda 21 protsess sai alguse 16. septembril 1998, kui toimus esimene koosolek lähteülesande püstitamiseks. Algatajad ja eestvedajad olid linnavalitsuse ametnikud, kes olid ka arvamussliidrite grupis (umbes 20 inimesest koosnev nn perekond) ja Vana-Pärnu elanikud.

PÕHJUS JA EESMÄRGID

Linnas (eriti Vana-Pärnus) oli keskkonnaprobleeme alates 1987. aastast, need süvenesid iga aastaga. Linnavalitsuse algatusel teostati aastatel 1997–1999 Pärnu linna keskkonnanaudit, mis andis hinnangu olemasolevale seisundile ning oli linna arengukava koostamise üheks aluseks. Erinevalt eelmisest linna arengukavast toetub uus arengukava (1999–2005) juba säästva arengu põhimõtetele.

TEGEVUSED

- Kolm küsitlust Vana-Pärnu elanike hulgas, mis läksid hästi korda. Seejärel toimus ümarlaud.
- Elanike kohtumised linnavalitsuse ametnikega.
- Osalemine Pärnu linna arengukava koostamises.
- Koosolekud, laupäevakud ja pühapäevakud, keskkonnamatkad sõjaväelastele ja koolilastele.
- Parkide ja koduümbruse korrastamine, millel on Pärnus juba pikk traditsioon. Linnavalitsus on toetanud transpordiga.
- Kahel kevadel on korraldatud ohtlike jäätmete kogumist. Agenda 21 töögrupi liikmed on aktsiooni reklaaminud.
- Vana-Pärnu keskuse kujundamine; linnaosa veevarustuse ja kanalisatsiooni projekteerimine; mereranna korrastamine.
- Pärnu Sadam tegi Vana-Pärnu elanikele jõulukungituse: iga pere sai kingituseks 750 krooni eest “Ehitusmaailmast” omal valikul keskkonnakaupu.
- Mitmed näitused, õppepäevad (näiteks komposteerimisest).
- Trükiste koostamine ja levitamine.
- Pärnu Noorte Loodusmaja tegevus:(näitused ravimtaimedest, seentest, viljadest; keskkonnasõbralikest toodetest ja pakenditest linnaelanikele ning

kooliõpilastele; pakenditest mitmesuguste esemete (mänguasjade) valmistamine; jäätmekäitluse tutvustamine lastele; Pärnu jõe reostuse mõõtmine ja hindamine paari kuu jooksul; lindudele pesakastide ehitamine jne).

- Moodustamisel on Vana-Pärnu nõukogu, kes hakkab Agenda 21 tegevust koordineerima ja ellu viima.

RAHALISED VAHENDID

Toetust on saadud Rootsi Maa Sõpradelt, interneti kodulehekülje tegemiseks Pärnu Sadamalt.

TULEMUSED

- Koostatud on trükis – dokumentaarium – ülevaatega Vana-Pärnu lahendamist vajavatest probleemidest ja tulevikuvisionidest. Teises etapis toimub kavandatud tegevuste elluviimine ja hindamine.
- Vana-Pärnu linnajao Agenda 21 aitab kaasa kogu Pärnu arendamisele, sest suurt linna saab juhtida läbi asumite, kus eri piirkondadele iseloomulikest majandus-, sotsiaal- ja keskkonnaprobleemidest sõltuvad ka kohalike elanike huvid ning vajadused. Vana-Pärnus on praegu enim tähelepanu sotsiaalvaldkonna arendamisel.
- Tekkinud on aktiivsete inimeste grupp, kes on võtnud linna arengu oma südameasjaks. Vana-Pärnu elanikud on jõudnud arusaamisele, et nende soove ja vajadusi on aktiivse tegutsemise abil võimalik linnavalitsuse plaanidesse sisse viia.
- Soovituseks teistele: peaasi on alustada, inimestes huvi äratada ja neid kaasa tõmmata. Negatiivseid kogemusi, mida ikka võib ette tulla, ei tasu meelde jätta. Kohaliku Agenda 21 tegemise juures on tugev aateline hoiak.

VALGA

Valgas tehakse linnavalitsuse eestvedamisel tööd kohaliku Agenda 21-ga 1998. aastast alates, kuid säästva arenguga seonduvaid ettevõtmisi oli juba varem.

ALGATAJAD JA EESTVEDAJAD

Valga Agenda 21 koostamise algatajateks olid linnavalitsuse keskkonnanõunik ja ehitusinsener koos vabatahtlike kaasalööjatega.

1998. aastal kinnitati linnavolikogus kohaliku Agenda 21 tugigrupi põhikiri. Sellega aktsepteeris volikogu tugigrupi tegevust. Tugigrupi liikmed on valitud Valga elanike seast, need on võimalikult erinevate elualade esindajad.

PÕHJUS JA EESMÄRGID

Põhjus, miks Valgas hakati Agenda 21-ga tegelema, oli huvi selle vastu. Linnaelanikele tahetakse arusaadavaks teha, mis on säästev areng ning kaasata nad linna arengukontseptsioonide väljatöötamisse, et kodulinna oleks hea elada, säiliks puhas loodus ja ka turistid näeksid Valga omapära.

Laiema eesmärgina peaks säästev areng olema kogu ühiskonna arengumudel. Kohalikud eesmärgid, kuhu tahetakse välja jõuda, saab püstitada vajaliku taustmaterjali olemasolul. Praegu ollakse Valgas põhiliselt informatsiooni kogumise staadiumis.

TEGEVUSED

- Linna keskkonna, majanduse ja sotsiaalvaldkonna kohta on kogutud vajalikku taustmaterjali ja lähteandmeid. Selleks on läbi viidud teste, SWOT-analüüs ning koolides on korraldatud küsitlusi. Näiteks tehti linnavalitsuse ja volikogu liikmetele keskkonnateadlikkuse test. Testid on anonüümsed, kuna sel juhul kirjutatakse rohkem. Idee pärineb Tartu Agenda 21 tegijatelt.
- Keskkooliõpilastele anti linnaplaan, kus neil paluti ära märkida kohad, mis nende arvates on meeldivad (heakorrastatud, seal on võimalus vaba aega veeta jne), samuti need kohad, mis ei meeldi (on pimedad, ohtlikud jne). Eesmärgiks oli saada informatsiooni linna transpordi, heakorra ja muude valdkondade parandamiseks. Saadud teave edastati linnavalitsusele.
- Linnaelanikele ja kooliõpilastele on korraldatud keskkonnateadlikkuse info-päevi. Näiteks "jäätmepäev", kuhu kutsuti nii ettevõtteid kui linnaelanikke, et jagada teavet jäätmelubade ja jäätmekäitlusfirmade kohta. Üritus läks korda, sest inimesed hakkasid tõesti asja vastu huvi tundma ja üksteisega kontakti pidama.
- Ülelinnalisel foorumil käsitleti Valga linna planeeringut ja arengut.
- Mitmed üritused on olnud seotud Valga ajaloo, sest kui inimene tunneb huvi oma kodukoha mineviku vastu, siis mõtleb ta kaasa ka kodukandi arengule. Näiteks korraldatakse kultuurimajas ja koolides linna ajaloo teemalisi foto-näitusi.

- Ajalehes avaldati linna tundmise viktoriin, kus tuli ära tunda tänapäevane koht ajalooliste piltide järgi. Viktoriin pani inimesed oma kodukoha vastu huvi tundma: hakati käima muuseumides, õpetajad pöörasid rohkem tähelepanu kodulinna ajaloo käsitlemisele koolis.
- Linnale logo leidmiseks korraldas linnavalitsus koolides plakativõistluse. Valga logo on nüüd mitmevärviline õis.
- Palju on tehtud heakorrastustöid. Kõige suurem töö on Pedeli jõe luha rekonstrueerimistööd. Samuti on taastatud maju, istutatud puid, rajatud lillepeenraid ning paigaldatud piisavalt juurde prügikaste. Korraldatakse heakorrakonkursse. Tänu kanalisatsioonivõrgu väljaehitamisele jõuab linna puhas joogivesi.
- Plaanis on moodustada säästva arengu alal tegutsev mittetulundusühing, kust inimesed saaksid teavet säästvast planeerimisest ja ehitusest, loodussõbralikest materjalidest, materjalide korduvkasutamisest, muinsuskaitsest jne.

RAHALISED VAHENDID

Esiialgu toimus kogu Agenda 21-ga seotud tegevus ainult eestvedajate oma vahenditega, hiljem on lisandunud rahaline toetus linna eelarvest.

TULEMUSED

- Valga Agenda 21 tugigrupp ja tegevuskava kontseptsioon on linnavolikogus kinnitatud.
- Enne kui hakatakse koostama kohaliku Agenda 21 lõppdokumenti, pannakse Valgas väga suurt rõhku säästva arengu alase hariduse andmisele, järjepideva säästva mõtteviisi ja säästva tarbimise põhimõtete selgitamisele ning elanike kaasamisele linna arengu kavandamisse.
- Väga positiivne on laste kaasamine ettevõtmistesse.
- Linna heakord ja haljastus on paranenud.
- Ka väheste rahaliste vahenditega on võimalik samm-sammult edasi liikudes midagi ära teha, näiteks linna heakorrastades.

MUHU VALD

Muhu valla Agenda 21 koostamine sai alguse tänu Kuressaare (esimese Eesti linna-agenda) kogemusele, mida sai eeskujuks võtta. Muhus alustati Agenda 21 koostamist 1998. aastal ning seda täiendati 1999. a.

ALGATAJAD JA EESTVEDAJAD

Algataja oli Muhu Rohelise Liikumise tugigrupp, kuhu kuulusid ka Muhu vallavalitsuse esindajad. Aktiivselt osalesid protsessis Muhu vallavolikogu liikmed ning oma nõuga olid abiks Kuressaare Agenda 21 tegijad.

PÕHJUS JA EESMÄRGID

Muhu Agenda 21 koostamise põhjuseks oli huvi saare elanike käekäigu vastu ja soov selle heaks midagi ära teha. Eesmärgiks seati saare elulaadi ja looduse omapära säilitamine ning ökovallaks saamine. Oma eesmärkide täitmise kindlustamiseks tuli säästva arengu põhimõtted kinnistada valla arengukavas.

TEGEVUSED

- Koostati Muhu saare tervisepass, mis sisaldab Muhu elanike haigestumiste registrit ja arstiabi võimalusi 1998. aastal.
- Peeti nõupidamisi vallavolikogus ja -valitsuses.
- Korraldati teabepäevi külavanematele.
- Külakoosolekutel jagasid külavanemad informatsiooni elanikele ja vastupidi – elanikud rääkisid oma probleemidest külavanematele. Nii said külavanemad saare elanikelt teavet valla arengukava koostamiseks. Ka arengukava projekti juht käis jalgrattaga külast külla arengukava jaoks materjali kogumas.
- Kooliõpilastele korraldati väljasõite ja aktsioone – nt prügipäevi, kus tutvustati prügimajandusega seotud probleeme. Saaremaa Roheline Kabinet viis Muhu Põhikoolis läbi looduskaitsepäeva ning küsitluse “Loodus ja õpilane”.

RAHALISED VAHENDID

Rahaliselt toetas valla Agenda 21 tegemist Saarte Roheline Liikumine.

TULEMUSED

- Säästva arengu programm on valmis ja vallavolikogule üle antud. Kuigi tegijad oli põhiliselt Rohelise Liikumise esindajad, on vallal võimalus programmi ise täiendada. 1999. aasta arengukava koostamisel arvestas volikogu Muhu Agenda 21 tegevuskava majanduslikke, sotsiaalseid, keskkonnakaitselisi ja psühholoogilisi aspekte.
- Kohaliku Agenda 21 tegemine andis väärtuslikke kogemusi ka koostajatele – tegevuse käigus õpiti püstitatud eesmärgid reaalselt hindama. Soovituseks teistelegi: kohaliku Agenda 21 esimene, tegevuskava loomise etapp ei tohiks olla väga pikk – vastasel korral võivad eesmärgid ähmastuda.

AGENDA 21 JA SÄÄSTVA ARENGU PÕHIMÕTETE RAKENDAMINE MUHUS

KATLAMAJA ÜLEVIIMINE KOHALIKULE KÜTUSELE

Aeg ja põhjus: Alates 1985. aastast korraldasid rohelised aktsioone väetisereostuse vastu saarel. Vana katlamaja oli amortiseerunud, 1995. aastal valmis katlamaja ümberehitamise plaan.

Algatajad ja eestvedajad: Roheline Liikumine, vallavalitsus ja valla kommunaalettevõtte.

Eesmärgid:

- kohaliku taastuva kütteaine kasutuselevõtt;
- tööhõive suurenemine;
- heakorra paranemine;
- õhureostuse vähenemine;
- rahaline tulu.

Tegevused: Aastatel 1993–1994 teostati katlamaja ümberehitamise eeluuringud, toimusid koosolekud ja arutelud.

Rahalised vahendid: Maailmapanga laen.

Tulemused: Kogu protsess ja tulemus olid positiivsed. Katlamaja töötab kohaliku loodussõbraliku küttega, jäätmeid osaliselt põletatakse ning vald ei sõltu enam sissetoodavast kütusest. Vallale tähendab see majanduslikku kasu, kuna kivi-õeõli enam ei kasutata, on saastemaksud oluliselt väiksemad.

Keskkond on puhtam, tänu reostuse vähenemisele ja hakkepuuidu kasutamisele, ka teeääred saavad võsast puhtaks. Puiduhakkurile on paigaldatud lisaseade plastjätmete hakkimiseks. Toitlustusettevõtete ja elanikega on kokkulepe, et nad viivad oma plastjätmed katlamajja või spetsiaalsesse konteinerisse. Sellega seoses on korrastamiskulud väiksemad, kuna prügimäele läheb vähem prügi. Viimase 4–5 aasta jooksul ei ole soojusenergia elanikele kallinenud. Tööhõive on paranenud.

Probleemid, millele tuleks tähelepanu pöörata: Lepingud laenuandjatega peavad olema väga täpsed ja arvestama kohalikke olusid (trassi võimalikud soojuskaod, majade soojapidavus jne). Vastasel korral võib tekkida raskusi lepingu täitmisega.

TEISI ALGATUSI

- Ühtse prügiveosüsteemi loomine, konteinerite paigaldamine eri liiki prügi kogumiseks.
- Seadmete ja tehnoloogia uuendamine eesmärgiga valmistada ja müüa saarel võimalikult palju valmistoodangut ning tooraine maksimaalselt ära kasutada.
- Säästva põllumajanduse põhimõtete rakendamine.
- Saare kultuuripärandi kogumine ja säilitamine. Põlispuud on üles otsitud ja tähistatud.
- Elanike kaasamiseks korraldatakse tervisepäevi, heakorraaktsioone, prügipäevi (esimesel päeval räägitakse prügimajandusega seotud probleemidest ja teisel päeval tehakse praktilist tööd). Kohalikus ajalehes käsitletakse saare keskkonna-, majandus- ja sotsiaalprobleeme. Teabepäevadel ja rahvakoosolekutel on igaühel võimalus teha oma ettepanekuid.

PÜHALEPA VALD

Hiiumaal on aktiivsed külad, kus tegutseb väga palju seltse ja teabetubasid. Tekib juba konkurents "vabade" inimeste pärast. Pühalepa vallas on elanike kaasamisel ja koolitamisel väga tähtis osa Palade Teabetoal ja Kärldas asuval sihtasutusel "Tuuru". Pühalepa vallavolikogus on moodustatud maa- ja külaarengu komisjon, mis koosneb 11 ärksast inimesest eri paigust. Külaelu komisjon korraldas näiteks elanike hulgas küsitluse "Kanname küla huvid kaardile". Vallas tegutseb külavanemate kogu.

Kuigi säästva arengu terminit kasutatakse vähe, on külade elu planeerimisel säästva arengu tunnused:

- elanike mõtteviisi muutumine;
- elanike kaasamine;
- keskkonnamõjudega arvestamine;
- ressursi säästev kasutamine.

TEGEVUSED

- Volikogu juhtimisel on vallas vastu võetud kaks säästva arengu seisukohast tähtsat otsust:
 - 1) ohtliku prügimäe sulgemine;
 - 2) osalemine ökovaldade liikumises.
- Toimuvad külade päevad, välja on töötatud külavanema statuut.
- Kavandamisel on projektid "Suuremõisa arenguruum", "Kuidas püüda turist kinni" jt.
- Palade teabetoas on korraldatud säästva arengu kursusi ja välja töötatud õppematerjale.
- Pühalepa vallas on pärit üks positiivne kogemus rahvakoosolekute pidamisest – koosoleku materjal ja osalejate nimekiri saadeti ka neile, kes alguses tulla ei tahtnud. Järgmisel korral olid kõik kohal!

KABLI KÜLA

SIRJE PALLO, EESTI RAHVA MUUSEUM

Pärnumaal Kabli küla elanike hulgas viidi 1998. aastal läbi sotsioloogiline küsitlus selgitamiseks, kuidas inimesed näevad ja hindavad oma elu hetkel, mil endised sotsiaalmajanduslikud suhted on likvideeritud ja uute suhete väljakujunemine pole veel lõpule jõudnud. Küsitluse põhjal valmis 1999. aastal uurimus “Kabli küla 1998. aastal. Sotsiaalne, majanduslik ja kultuuriline ülevaade”, mis on aluseks käesolevale peatükile.

VÄLITÖÖDE METOODIKA

Uurimuse kirjutamise aluseks olid kümnepäevased välitööd Kabli külas. Välitööde käigus küsitlesid kaks inimest eelnevalt kindlaksmääratud valimit. Küsitlus põhines ankeedil, mille koostamisel oli abiks 1994. aastal Hiiumaal korraldatud sotsioloogilise uuringu jaoks väljatöötatud ankeet (Hiiumaa ja hiidlane: Sotsioloogiline uurimus. Kärkla 1996). Ankeedis esitatud küsimused jagunesid järgmistesse valdkondadesse:

1. INIMENE JA TEMA PERE

- pereinfo (pere suurus, struktuur, laste arv, vastaja vanus jne)
- eluase (tüüp, suurus, mugavus, rahulolu)
- suhted maaga (omab maad, tahaks omada, milleks kasutab)
- majanduslik aktiivsus (töötab, ei tööta, kellena töötab, töövorm, rahulolu)
- majanduslik toimetulek (sissetulek, selle allikad, piisavus, rahulolu)
- sotsiaalsed suhted (kellega suhtleb, üritused, ringid jne.)

2. LÄHIÜMBRUS JA KOGUKOND

- Kabli küla kui (mitte)elamisväärne koht (mis meeldib, mis mitte)
- Kabli küla inimesed
- suhted kohaliku võimuga (vald)
- suhted looduskeskkonnaga
- probleemid ja mured
- tulevikuväljavaated (ettevõtlus ja enesetäiendus)

3. KÜLAELANIKE HOIAKUD (TURISMI SUHTES) JA TEADMISED (MITTE-TULUNDUSÜHINGU “KABLIRAND” TEGEVUS, SÄÄSTEV ARENG)

- Ankeet täideti intervjuu käigus. Intervjuu oli mõeldud ankeedi laiendamiseks. Välitöödelt saadud kirjalik materjal säilitatakse Eesti Rahvamuuseumi arhiivis.

KÜSITLUSES OSALENUD VALIMI ISELOOMUSTUS

Valimi koostamisel lähtuti:

- küsitletavate elukohast (kas eramaja või korter),
- külas elamise ajast,
- vanusest,
- sotsiaalsest staatusest.

Jälgiti, et esindatud oleksid võimalikult erinevate rühmade esindajad. Küsitluses osalenud inimesed jagati kahte gruppi. Gruppidesse jagamise aluseks oli Kabli külas

elatud aeg. Lähtuti perekonnast kui ühest majapidamisüksusest. Nende kahe küsitlutegrupi vastused said küla sotsiaalse, majandusliku ja kultuurilise uuringu aluseks. Esimese grupi moodustasid Kabli külas üle 20 aasta elanud inimesed ja põliselanikud. Siia rühma kuulus 10 küsitletut. Need olid inimesed vanuses 41–60 aastat, kõik elasid eramajas, neil oli oma aia- ja õuema ning isiklik majapidamine, peres oli nii alaealisi kui täiskasvanud lapsi. Teise grupi moodustasid alla 20 aasta Kablis elanud inimesed. Rühma kuulus 12 küsitletut. Need olid 20–40 aastased inimesed, kes elasid isiklikus korteris; maad (õue-aiamaad) oli üksikutel, neil olid alaealised lapsed.

RAHALISED VAHENDID

Lisaks Eesti Rahva Muuseumile olid uurimusest huvitatud Pärnu Maavalitsus, Häädemeeste Vallavalitsus ja mittetulundusühing “Kablirand”, kes aitasid välitöid rahastada.

Alljärgnevalt esitatakse käesoleva raamatu teemat silmas pidades valik uurimuse tulemustest.

VALIK VASTUSTEST

KÜSITLETUTE ARVAMUS ENDA ROLLIST KÜLAELU ARENDAMISEL NING HUVI VALLAS TOIMUVA VASTU.

1. grupi vastajatest arvasid pooled, et nad mõjutavad oma küla arengut. Sinna gruppi kuulus nii eraettevõtjaid, kes on külas tööandjad, kui ka Häädemeeste vallavolikogu liikmeid. Leiti, et kohalike elanikke on vaja kaasata küla arengu kavandamisse, see ei ole siiani olnud piisav. Põhjuseks toodi külaelanike endi passiivsus ning arvati, et ka vallavalitsus on liigselt Häädemeeste-keskne.

2. grupp oli külaelu mõjutamise suhtes väga pessimistlik – leiti, et nemad ei saa kuidagi küla elu mõjutada. Üks vastaja arvas siiski, et koos mõttekaaslastega ehk oleks see võimalik. Samas leiti, et kohalike elanike kaasamine küla arengu kavandamisse on vajalik ja ei ole senini piisav olnud, kuid keegi vastajatest ei avaldanud soovi sellega ise tegeleda.

Selleks, et oma küla elus sõna sekka öelda, peaks teadma ka seda, mis vallas toimub. Küsitlusest selgus, et mõlema grupi vastajad, keda vähegi huvitas elu vallas, olid sellega ka kursis. Peamiseks informatsiooniallikaks nimetati valla lehte, järgnesid suuline teave teiste külaelanike käest ja teave vallavalitsuses töötavate oma küla inimeste käest. Mõlema grupi vastajad arvasid, et külas peaks olema külavanem, kes täidaks tühiku suhtlemises külaelanike ja valla vahel. Külavanema ühe ülesandena nähti ka küla heakorra eest vastutamist. Külavanema töö võiks olla ühiskondlik ning temalt oodatakse diskreetsust. Samas oldi pessimistlikud, kas külast leiab sellise inimese.

Üks vastaja arvas, et mitte külavanemat pole vaja, vaid sotsiaaltöötajat-psühholoogi, kes inimesed ära kuulaks ning vajaduse korral neid nõustaks. Inimestel on palju selliseid probleeme, millest ei ole võimalik isegi oma suhtlusringkonnas rääkida, sest küla on väike.

SUHTED LOODUSKESKKONNAGA.

KÜSITLETUTE ARUSAAMAD KESKKONNAPROBLEEMIDEST.

Teades Kabli küla elanike majanduslikku olukorda ning arvestades, et iga päev räägitakse ajakirjanduses, raadios ja televisioonis majanduslikest raskustest, võivad

majandusprobleemid tunduda esmatähtsatena. Küsimusele, kas majandusprobleemidega võrreldes on looduskaitse ja keskkonnaprobleemid tähtsamad, sama tähtsad või vähem tähtsad, leidsid mõlema grupi küsitletavad, et need on võrdselt tähtsad.

1. grupi vastajaid pani kõige rohkem muretsema rannareostus ja prügimajanduse puudulikkus. Kaks inimest arvas, et erilisi keskkonnaprobleeme külas pole, sest sovhoosi lautadest enam solki ning põldudel väetist merre ei voola.

2. grupi vastajad paigutasid keskkonnaprobleemide hulka ka spetsiifilisi, s.o kortermajades elavate inimeste probleeme – näiteks joogivesi pole kõige parem. See on seotud pigem vana veetorustikuga kui põhjavee reostusega. Keskkonnaprobleemidena pakuti välja veel rannareostust, prügimäge, korrastamata küla, organiseerimata turismi. Üks inimene arvas, et erilisi keskkonnaprobleeme külas ei ole.

Vastustest tuleb välja, et vastajad näevad peamise keskkonnaprobleemina saastumist ja korrastust. Hävimise ja pöördumatute kahjustustega seotud probleeme nägi vaid üks inimene, kes kuulub 1. grupi vastajate hulka, tal on kõrgem põllumajanduslik haridus. Tema pakkus keskkonnaprobleemina parandatud maade tulevikku – ühelt poolt on hea, et praegu maid aktiivselt ei kasutata ega väetata, maa puhkab. Samas, kui maid ei kasutata ja korras ei hoita, ootab parandatud maid soostumine.

Järelikult ei kujuta inimesed päris täpselt ette, kuidas mingi osa loodusest võib jäädavalt hävida. Selgusetuks jäi, kas vastajad näevad keskkonnaprobleemi tekitajatena ka ennast või ainult teisi, kelle tõttu peavad nad käituma nii, nagu tegelikult ei tahaks. Näiteks, kuigi vastaja väidab, et talle ei meeldi korrastamata prügimägi, paneb ta ehk ise ikka oma prügi sinna, kuhu juhtub, sest olude sunnil ei pääse ta prügimäele?

Häädemeeste vallavalitsuses selgus, et nii Häädemeestel kui Treimanis on juba biopuhasti (1999. aasta kevadel rekonstrueeriti biopuhasti ka Kabli külas). Prügimägi ei kujuta endast põhjaveele ohtu ning niipea kui valmib Paikuse piirkondlik prügil, jääb Häädemeeste valda vaid sorteerimispunkt. Probleem prügimäega on pigem esteetiline ja tuleneb sellest, et Kabli külas ei ole ühtegi roomiktraktorit, mis prügimäge korrastaks. Keskkonnale võivad ohtlikud olla küla mahajäetud puurkaevud ning põhjata kuivkäimlad. Öhu saastumist külas ei ole, kuna katlamaja ei tööta ning kortermajade ahjusid köetakse puudega. Põllumajanduslikust suurtootmisest tulenev reostus kadus koos sovhoosi kadumisega.

KÜLAELANIKE TEADMISED MITTETULUNDUSÜHINGU "KABLIRAND" TEGEVUSEST JA SÄÄSTVAST ARENGUST.

Aktiivsemate külaelanike eestvedamisel on loodud mittetulundusühing (MTÜ) "Kablirand", eesmärgiga teha küla ja mererand korda, et Kablis oleks ilus elada nii endal kui teistel. Teiste all on mõeldud peamiselt turiste. Turistid võiksid külale tööd ja raha pakkuda – esialgu suviti, hiljem külasse loodavate turismitalude kaudu aastaringiselt. MTÜ "Kablirand" on juba astunud esimesi samme sellel teel: kõigepealt renditi vallalt mererand, et see jääks kogu küla käsutusse, koostati mereranna ja sellega piirneva ala kaitseks säästva arengu projekt (1996, vt lk 73) ning organiseeriti rannas koristustöid.

Küsitletud võib nende teadmiste ja suhtumise poolest MTÜ "Kablirand" tegevusse jagada 4 võrdsesse gruppi:

KABLI RANNA KAITSE JA SELLEGA PIIRNEVA ALA SÄÄSTVA ARENGU PROJEKT

AJALOOLINE TAUST

Elanikke 680	Ettevõtmised 35 talu (keskm. 20 ha), 12 rannakalurit, laevaehitus, meresõit, veski, saeveski, meierei	Õppimisvõimalused Kabli 6-klassiline kool, Häädemeeste Kihelkonnakool, Heinaste Merekoool, Pärnu gümnaasiumid	Ühised ettevõtmised Laevaomanikud ja kaptenid ehitasid ja majandasid koolimaja. Koos ehitati küla seltsimaja. Korraldati tuluõhtuid. Tegutsesid näitering ja rahvatantsuring. Töötas pritsimeeste selts. Rannaala oli ühiskasutuses.
------------------------	---	---	--

PRAEGUNE OLUKORD

Elanikke 427	Ettevõtmised 4 talu, 6 rannakalurit, muuseum, 3 puiduettevõtet, autoteenindus, kauplused, pagar, kohvik-baar	Õppimisvõimalused 4-klassiline kool, Metsapoolse Põhikool Häädemeeste Gümnaasium, Pärnu gümnaasiumid	Ühised ettevõtmised Kabli ajaloo jäädvustamine. Kodukandi liikumine. Kabli kooli juubel ja külapäevad. Töötab laulukoor ja näitering. Käsitöö ja kunstringid, laste isetegevus.
------------------------	--	--	---

ESMASED PROBLEEMID

Rannaala veereostus.	Rannaala roostiku ekspansioon. Kauni kivise ranna täielik kinnikasvamine roostiku ja võsaga.	Luitepealse õrna taimkatte kahjustamine "metsikute" autoturistide poolt.	Mereranna majandamise puudulikkus.	Söötis põllumaa.	Tegevuseta ringilonkivad noored, neile mõeldud huviringide puudumine.	Töölase väljaõppe puudumine kohapeal. Oskustöölise puudus ettevõtmiseks.	Tööpuudus. Töökohtade nappus.
----------------------	--	--	------------------------------------	------------------	---	--	-------------------------------

LAHENDUSTEED

Veepuhastusseadmed asulale ja kool-lasteaiale.	RANNA PLANEERING			Tervislike toiduainete tootmise ja ümbertöötlemise propageerimine ja organiseerimine. Oma veski, pagar ja meierei. Aiandusõpe.	Huviringide organiseerimine: algne mereõpe, arvutiõpe, aktiivne keeleõpe.	Õpilaskohtade organiseerimine kohalikes ettevõtetes.	Informatsioon töökohtadest ja täiendõppest. Algteadmised majandamisest. Tutvumisreisid.
	Roostiku piiramine. Ranna haljastuse kujundamine. Süstemaatiline koristamine.	Valvega parkla ehitamine. Telkimisala kujundamine. Tualettide ehitamine. Prügikonteinerid.	Paadisilla ehitamine. Tee ehitamine randa. Rannakaluritele paatide ja püünisekuuride ehitamine.				

VAJADUSED

Asula puhastusseadme rekonstrueerimine asulale ja kool-lasteaia puhastusseade ... EEK	Inimtöötunde ... Transpordikulu ... EEK Kütuse ja määrdeainete kulu ... EEK Mehhanismide rentimine ... EEK	Inimtöötunde ... Transpordikulu ... EEK Ehitusmaterjalid ... EEK	Inimtöötunde ... Transpordikulu ... EEK Ehitusmaterjalid ... EEK		Õpperuumi kohaldamine ... EEK 2 arvutit ... EEK Õppematerjalid ja vahendid ... EEK Õpetaja töötasu ... EEK/kuus		Konsultandi töötasu ... EEK Reisikulud ... EEK
---	--	---	---	--	--	--	---

POTENTSIAALSED INVESTEERIJAD

Häädemeeste Vallavalitsus	Ühingu liikmete vahendid ja tööpanus	Hasartmängufond	Kohalike ettevõtjate ühendus	Loodetavad sponsorid EU-REC	Teised fondid
---------------------------	--------------------------------------	-----------------	------------------------------	-----------------------------	---------------

- inimesed, kes olid ühingu tegevusega seotud;
- inimesed, kes isiklikult ühinguga seotud polnud, kuid midagi ühingu tegevusest teadsid;
- inimesed, kes ei olnud ühingu tegevusega seotud, ei olnud ühingu tegevusest teadlikud, aga suhtusid ühingu tegevusse negatiivselt;
- inimesed, kes olid ühingu tegevusega seotud olnud, hetkel ühingu tegevuse vastu huvi ei tundnud, teadsid ebamääraselt, millega ühingus tegeletakse.

Kahte viimasesse vastajate gruppi kuulusid küla nooremad elanikud.

Ühingu tegevuse positiivse näitena toodi koristustöid rannas. Arvati, et ühing võiks terve küla korras hoida ja külasse sauna ehitamist organiseerida. Ühing on seadnud eesmärgiks tegeleda külas säästva arenguga ning on liitunud projektiga "Eesti 21". Üks küsimus puudutas ka külaelanike teadmisi säästvast arengust. Kuigi ühing on proovinud säästva arengu ideed külas tutvustada, ei ole see kõigini jõudnud. Vastused võib kokku võtta ühe lausega – *ei tea, pole kuulnud, võiks tutvustada*. Lisati, et koosolekutel inimesed ei käi. Selleks, et inimestes huvi äratada, oleks vajalik individuaalne lähenemine.

TURISM

Kabli elanikud väärtustavad oma elamiskeskonda – merd ja metsa. Peale positiivsete elamuste, mida pakuvad meri ja rand, peaksid need tulevikus kujunema külale alternatiivseks elatusallikaks.

Pärnu maavalitsuse arengukavades nähakse maapiirkondades turismi osatähtsuse kasvu võimalusena majandustegevust mitmekesistada ja traditsiooniliste majandusharude kadumist leevendada. Arvatakse, et paljud maaelanikest on võimelised oma harituse, avatuse ja ettevõtlikkuse tõttu tegutsema turismiettevõtjana ning turismimajandusega alustamine ei nõua kohe suuremahulisi investeeringuid – *tootmisvahendid on juba olemasolevad vaatamisväärsused ja objektid; toode on kohalikul tasemel pakutav elamus tervikuna ja tarbija tuleb ise toote juurde*.*

Ka Kabli küla üks alternatiivsetest arenguteedest võiks olla loodus- ja ökoturism. Loodusturismi all mõeldakse jalgratta-, hobu-, paadi-, bussi- jt matku, mille käigus külastatakse looduskauneid paiku, samuti matku erihuvidega inimestele (linnuvaatlused, jaht, kalastus jne). Ökoturismi all mõistetakse sellist reisimise korraldust, mis tagab nii kohalike elanike heaolu kui ka kohaliku looduse ja kultuuri-pärandi säilimise. Piirid kahe turismiliigi vahel on ebamäärased.**

Küsitletute arusaamad öko- ja loodusturismist on üsnagi segased. Ökoturismist ei teatud midagi. Loodusturismi kohta arvas üle poole vastajatest (13), et see on loodust säästev turism ning ainuvõimalik elamisviis. Tänu ilusale rannale nähti Kablis võimalusi tegelda loodusturismiga. Samas ei suhtunud külas turismi arendamisse ja turistidesse sugugi üheselt. Turismis nägid üht võimalikku sissetulekuallikat ettevõtjad, teeninduses töötavad inimesed ja need, kellel olid oma majapidamised. Turismi kui oma võimaliku sissetulekuallika välistasid kortermajades elavad väikeste lastega pered.

* <http://www.mv.parnu.ee/planeering/visioon2010.htm>

** A. Ruukeli ettekanne "Säästva arengu edendamine kogukonnas" 1998. aastal Kablis peetud seminaril

TULEVIKUPERSPEKTIIV

Kabli küla elanike tulevikuperspektiiv on lapsed. Niimoodi vastati küsimusele, milles nähakse küla tulevikku. Loodetakse, et lapsed saavad parema hariduse – eelkõige õpivad võõrkeeli ja arvuti käsitsemist. Samas kardetakse, et haritud lastel pole külas midagi peale hakata ja nad lahkuvad sealt. Igatahes loodetakse, et laste elu on parem kui praegustel vastajatel.

TULEMUSED

Uuringut võib lugeda kordaläinuks. Küsitlus õnnestus, tänu inimeste suhtlemisvalmidusele. Teiseks kontrolliti nendel välitöödel sotsioloogilise ankeedi laiendusvõimalusi eesmärgiga suurendada etnoloogiliste uuringute kasutajate ringi. Selgus, et ankeediküsimused haarasid tõepoolest inimeste elu väga erinevaid tahke. Õigustatud oli ka ankeedi täitmine intervjuumeetodil, sest nii oli võimalik küsimusi täpsustada, jälgida küsitletavate reaktsiooni, hääletooni jms, inimeste tunded ja emotsioonid ei läinud kaduma. Võib öelda, et analoogsete ankeetidega läbi viidud etnoloogiliste küsitluste tulemusi on võimalik kasutada erineva eesmärgiga analüüside tegemisel.

SAAREMAA ÜHISGÜMNAASIUM

Eesti esimene kooli Agenda 21 sai valmis 1998. aasta oktoobris.

ALGATAJAD JA EESTVEDAJAD

Agenda 21 tegemise pakkus Saaremaa Ühisgümnaasiumile välja Saaremaa Roheline Liikumine.

PÕHJUS JA EESMÄRGID

Kooli Agenda 21 on dokument, mis võiks iga kooli arengukava juurde kuuluda. Et loodushoid ja praktiline keskkonnakaitse muutuksid koolis, kodus ja kodulinna igapäevase elulaadi osaks, tahetakse korraldada mitmesuguseid üritusi ja jagada informatsiooni. Õpilase seisukohalt on oluline eneseharimine, oma kooli ja linna tundmine ning hoidmine. Kooli seisukohalt – elukeskkonna ja loodushoiu traditsioonide kujundamine ja elavdamine.

TEGEVUSED

Oma kooli Agenda 21 tegemisele aitasid kaasa õpilaste kirjandid, uurimistööd ja esseed, küsitlus “Loodus ja õpilased”. Kooli Agenda 21-s toodud tegevused puudutavad nii õpilast kui õpetajat, nii kooli kui kodulinna – kogu elukeskkonda.

RAHALISED VAHENDID

Ürituste korraldamist on toetanud kool ja Saaremaa Roheline Liikumine.

TULEMUSED

Kahjuks ei jõudnud kõik ideed tegevuskavasse, kuna tööaeg jäi lühikeseks. Kooli Agenda 21, nii nagu ka kohaliku Agenda 21 täitmise jälgimiseks ja hindamiseks oleks vaja moodustada eraldi töögrupp, kes tegevuskavasse vajaduse korral täiendusi ja parandusi sisse viiks. Praegune kooli Agenda 21 koosneb üksikutest tegevustest, kuid välja pole toodud kaugemale ulatuvaid eesmärke.

Kooli arengukavas on Agenda 21 põhimõtetega arvestatud. Agenda 21 tegevuskava sisaldab rida ettevõtmisi, mis aitavad säästva arengu põhimõtteid kinnistada. Palju tähelepanu on pööratud kodulinna tundmisele, sest mida rohkem oma kodukanti tuntakse, seda enam teda armastatakse ja hoitakse. Õpilastel on rohkesti võimalusi osaleda linna elus – linna ajalugu uurides, heakorrastamisel, linna arengu kavandamisel kaasa rääkides.

AGENDA 21 JA SÄÄSTVA ARENGU PÕHIMÕTETE RAKENDAMINE SAAREMAA ÜHISGÜMNAASIUMIS

“PRÜGIKOLL”

Prügikolli aktsioon tähendab nii koolisiseselt korraldatud jäätmekäitlusega seotud ettevõtmisi kui ka osavõttu maakondlikest üritustest.

Aeg: Esimene "Prügikolli" aktsioon toimus 1998. a. Üritused toimuvad tavaliselt terve nädala jooksul.

Algatajad ja eestvedajad: Algatajad olid kooli loodusainete õpetajad. Kaasa löövad Kuressaare Linnavalitsus, Saare Teedevalitsus, Saaremaa Keskkonnateenistus, AS Prügimees.

Eesmärgid: Aktsioonil on nii teavitav kui praktiline eesmärk. Koduümbruse koristamise kaudu pööratakse tähelepanu säästvale arengule.

Osalejad: Kogu kool.

Tegevused: Kuressaare-Kuivastu maantee ääred puhastati prahist. Lapsed tegid maantee äärde plakateid: mida prahiga ette võtta, kuhu see viia. Plakatid kõitsidki möödaskõitvate autojuhtide tähelepanu – nad peatusid, pildistasid plakateid. Aktsiooni ajal tutvustati ka säästva arengu põhimõtteid ja jäätmekäitluse probleeme – kui palju prahti inimene toodab ja kui suurt osa sellest annab tegelikult veel kasutada. See tuli päris hästi välja.

Toimus klassidevaheline prügikollide meisterdamise võistlus – mitmesugusest prügist valmistati "prügikoll". Loodusklassid tõid prahi prügikolli jaoks kaasa rannikuvaatluse projekti täitmiselt Tagalahe äärest. Võistluses hinnati kolli valmistamise vaimukust ja kasutatud jäätmete mitmekesisust.

Loodusklasside õpilaste rannikuvaatlused ühendati ranna puhastamisega. Teised klassid jälgisid oma kodust majapidamist ning panid kirja, kui palju tekkis neil kodus kolme päeva jooksul prahti.

Maastikumängus märkisid lapsed linnas ringi käies üles, kus on prügi maas, kuhu oleks vaja prügikaste panna jms.

Koolis toimusid temaatilised loengud.

Rahalised vahendid: Koolilt, loodusmajalt, keskkonnateenistusest, teedevalitsusest jm.

Tulemused: Tulemused olid väga head – koduümbrus ja teeääred said puhtaks ning teadmisi tuli juurde.

Esimesest aktsioonist kasvas välja suurem üritus – järgmisel, 1999. aastal arenes "Prügikolli" aktsioon ülemaakonnaliseks ettevõtmiseks. Alustades ei teadnud õpetajad, kas õpilased löövad kaasa või peavad õpetajad ilma nendeta minema prahti koguma. Nüüd on julgus selliste ürituste korraldamiseks olemas. Lastele meeldib täiskasvanutega koos tegutseda.

Tänu täheks aktiivse keskkonnakaitselise tegevuse eest kinkis Saare Maavalitsuse keskkonnaamet koolile komposterkonteineri.

Probleemid, millele tuleks tähelepanu pöörata: Kindlasti teavitada koolis kõiki eelseisvatest üritustest, ka neid, kes kaasa ei tule. Siis ei teki arusaamatusi tundidest puudumise pärast.

ÕPILASTE KESKKONNAKONVERENTSID

Algus: Esimene keskkonnakonverents toimus 1990. Alguses peeti konverentse igal aastal, nüüd üle aasta.

Algatajad ja eestvedajad: Saaremaa Ühisgümnaasiumi loodusainete õpetajad.

Eesmärgid:

1) suhtlemisvõimaluste pakkumine ja keskkonnaalaste kogemuste vahetamine, sealtkaudu uute ideede saamine;

- 2) keskkonnahariduse edendamine, keskkonnaalaste teadmiste ja säästva arengu põhimõtete levitamine;
- 3) õpilaste võõrkeelepraktika, kuna konverentsid on rahvusvahelised.

Osalejad: Õpilasi ja õpetajaid on Eestist ja teistest Läänemereäärsetest riikidest: Lätist, Venemaalt, Soomest, Taanist, ka Sloveeniast. Kõige enam on olnud 8–10 kooli.

Tegevus: 1999. aastal toimus konverents Vilsandi Rahvuspargis. Peeti ettekan-
deid, millele järgnes küsimustele vastamine. Käidi matkal, toimusid ajurünnak
ning mitmed kohtumised.

Alati on konverentsi raames korraldatud laagreid, heakorraaktsioone, kultuuri-
üritusi ja viktoriine. Ekskursioonidel õpitakse spetsialistide juhendamisel tundma
loodust, taime- ja loomaliike.

Rahalised vahendid: Rahalist abi saadakse mitmesugustest fondidest, osaliselt
ka linna ja kooli eelarvest.

Tulemused: Konverentsi eesmärgid on täidetud ja osavõtjad on rahule jäänud.
Konverentsidevahelisel ajal kestab infovahetus edasi. Olulisi läbikukkumisi
pole olnud, kuigi suure asja korraldamisel on ju kerge eksida ja negatiivseid
kogemusi saada. Veelgi rohkem tuleks osalejatele anda võimalust oma
teadmiste ja aktiivsuse näitamiseks – ümarlaua aruteludel, rollimängudes vms.

TEISI ALGATUSI

- Koostööd teiste koolidega tehakse ühisostude näol, see tuleb odavam. Näiteks koolimajadele uute katuste tellimisel. Kooli ettepanekul võeti linnavolikogus vastu otsus, et raha, mille kool kokku hoiab, jääb koolile kasutada.
- Säästulampide projekt. Nende ostmine on koolile suureks väljaminekuks, kuid edaspidi aitavad säästulambid palju kokku hoida. Raha lampide ostmiseks hankis kooli hoolekogu. Nüüd on projekt juba hinnangute ja tagasiside etapi juures.
- Koolimajas püütakse akende tihendamise jms abil vältida soojuskadu. See on andnud märgatavat efekti küttekulu vähenemisega.
- Igal nädalal ilmub kooli infoleht, mida jagatakse õpetajatele ja õpilastele tasuta. Esmaspäeva õhtuks on uudised ka interneti koduleheküljel, lapsevanemale lugemiseks. Kooli koduleheküljel sisaldab ka sisekontrolli peatükki.
- Kooliümbruse korrastamine.
- Maa päeva tähistamine 22. aprillil puude istutamise ja ekskursioonidega.
- Kavandamisel on telefonisüsteemi väljavahetamine eesmärgiga hoida kokku kulusid – koolisisese helistamise sisseseadmine ja välisnumbrite vähendamine.
- Süstemaatiliseks (kord poole aasta jooksul) tahetakse muuta ideede konkurss – igauks esitab kaks ideed, mida võiks koolis teha. See on hea võimalus altpoolt tulevate algatuste saamiseks.

KOKKUVÕTE

ARMAS LUGEJA!

Oleme koos läbi teinud loodetavasti huvitava vaimse rännaku kohaliku elu edendamise maastikul. Kui palju keegi rännaku jooksul tundis ära tuttavaid puid, põõsaid ja (komistus)kive, sõltub igaühe senisest tegevusest ja kogemustest. Meie rõõm on seda suurem, kui reisi jooksul kogeti ka *ahaa*-elamust, leides midagi uut, huvitavat ja seni mittekogetut, hakates aru saama, et *ka nii võib, aga miks ka mitte või selle peale pole me tulnudki, võiks ju proovida!*

Kui nüüd meenutada, mida õieti teada saime, siis kõigepealt kirjutas Marek Strandberg Eesti arenguvõimalustest 21. sajandil. Tema seostatud tekstidest ja visioonidest koorusid välja säästva elulaadi olulisemad märksõnad nagu keskkonnatasakaalu jälgimine, elukestev õppimine, kaugtöö, mahe maaharimine, taastuvenergia, puhta vee tootmine jne. Kõigil neil tegevustel on majanduslik, inimlik ja looduslik mõõde, mille koostoime mõjutab tulevikuarenguid planeedil Maa, Eesti riigis ja igaühe kodukohas.

Teises ja kolmandas peatuses tutvusime säästva ühiskonna arengutega rahvusvahelisel tasandil ja Eestis. Rahvusvaheline üldsus, nii valitsused kui ettevõtjad, suhtuvad säästva tsivilisatsiooni edendamisse tõsiselt. Eestil on praegu võimalus saada teistele võrdseks partneriks – meie kultuurilis-eetilised, majanduslik-sotsiaalsed ja looduslikud eeldused säästva ühiskonna ülesehitamiseks on suhteliselt head. Iseküsimus on, kas eri tasandite otsustajatel jätkub tahet, riigimehelikku mõtlemist ja ettenägelikkust jätkusuutlike valikute tegemiseks. Siin on võimalus omavalitsuste inimestele – teha kohalikul tasandil säästvad valikud ja tõestada, et nii on võimalik. Enamgi veel – näidata, et see on ettevõtlusele, inimestele ja keskkonnale kasulik. Kasulik mitte ainult ühemõõtmelises rahamõõdupuus, vaid tänapäeva mitmemõõtmelises ja -väärtuselises ajas.

Neljandas ja viiendas peatuses tutvusime kohaliku Agenda 21 teooria ja praktikaga. Meile tundub, et nendest peatustest oli ehk kõige rohkem kasu, kuna need sisaldasid näiteid Eesti elust enesest. Kas meie arvamus, et just see osa on uudne ja huvitav, ka õigeks osutub, sellest võiks lugeja meile julgelt teada anda – veel enam aga oma kogemustest ja näidetest, mis siia kaante vahele pole mahtunud.

Iga reisi lõppedes tekib tavaliselt küsimus – mis edasi? Kohaliku Agenda 21 raamatu “reis” läheb igal juhul edasi. Ka selle raamatu tegemist, tema lugemist ja kasutamist näeme protsessina, mille üks etapp on siia kaante vahele kokku võetud. Järgmise reisi edukus, aeg ja pikkus sõltub nii meist kui Sinust. Säästva elulaadi põhimõtteid arvestades, kohapealset arendustegevust alгатades, jätkates ja hinnates ning meid informeerides saab igaüks kaasa aidata sellele, et mõne aja pärast ilmub jälle meie raamatu uustrükk, kuhu on kirja pandud uued kogemused. Aga see on siis juba uus reis uute elamustega. Edu ja julgust kohalikuks arendustööks!

Igasugune “teisiti tegemine” on alguses kõige raskem, aga keegi peab ju järgmise kohaliku Agenda 21 välja töötama ja vastu võtma! Miks mitte Sinu kodukant?

KIRJANDUS

Agenda 21. 1992. Rio de Janeiro. <http://www.un.org/esa/sustdev/agenda21text.htm>

Agenda 21 for the Baltic Sea Region – Baltic 21. Baltic 21 Series No 1/98. Stockholm. <http://www.ee/baltic21>. Eesti keeles: Läänemere Agenda 21. *Baltic 21*, seeria nr. 1/98.

Agenda for Change. A Plain language version of Agenda 21 and the other Rio Agreements. 1993. Centre for Our Common Future, Geneva.

Agenda 21 for Slovenia. A Contribution of Non-Governmental Organizations. 1995. Ljubljana.

Ecology-based Planning & Construction in Sweden. 1994. Swedish Council for Building Research, Stockholm.

Eesti 21. sajandil. Arengustrateegiad. Visioonid. Valikud. 1999. Oja, A. (koost.); Raukas, A. (toim.) <http://www.agenda21.ee>

Keskkonnaraamat. 1997. Eesti Roheline Liikumine, Tartu.

Manual for Local Agenda 21 in Central and Eastern Europe. 1995. Ministry of Environment and Energy, Spatial Planning Department, Denmark.

SAIL-projekti teabelehed 1 – 5. 1999. Alakivi, I. (koost.) Tartu.

Sustainable Development – a handbook for municipalities. 1994. The Association of Finnish Local Authorities, Helsinki.

Sustainable Netherlands. 1994. Friends of the Earth Netherlands, Amsterdam.

Säästev areng ja kohalik omavalitsus. Kohalik Agenda 21. 1996. Vaht, Ü. (koost.); Kaasik, T. (toim.). Tallinn.

Säästva arengu põhimõtete rakendamise võimalused Eestis. 1999. Vaht, Ü. Tartu Ülikool, Geograafia Instituut. Magistritöö.

Säästva arengu sõnaseletusi. 2000. Säästva Eesti Instituut, Tallinn.

Ökoskaudist ökovallani. Past, H. (koost.) 1997. Rapla.

KOHALIK AGENDA 21 EESTIS

Kohalik Agenda 21 Narvas ja Daugavpilsis – kogemused ja soovitusel. Infoleht. Juuli 2000. Piiriülese Koostöö Keskus.

Kohaliku säästva arengu projektid Mustvees ja Kallastel. Infoleht nr 1/1999. Peipsi Järve Projekt. Piiriülese Koostöö Keskus.

Kuressaare Agenda 21. 1999. Kuressaare. Riigi Teataja Lisa, 1997, 116, 694.

Muhu valla Agenda 21. 1999. Käsikiri Saaremaa Rohelises Kabinetis. Koopia SEI-Tallinna raamatukogus.

Tartu Agenda 21. 1999. Tartu. Riigi Teataja Lisa, 1999, 12, 135. <http://www.tartu.ee/>

Kohalik_voim/tartu_kvvoim.html; Eesti õigusaktide elektrooniline andmekogu; Tartu linna õigusaktide elektrooniline andmekogu; Rahvusraamatukogu; Keskkonnaministeeriumi raamatukogu; SEI-Tallinn raamatukogu; Tartu Ülikooli raamatukogu ja muud Tartu raamatukogud.

KOOLI AGENDA 21

Saaremaa Ühisgümnaasiumi Agenda 21. Käsikiri Saaremaa Rohelises Kabinetis. Koopia SEI-Tallinna raamatukogus.

PIIRKONDLIKUD SOTSIAALSED, MAJANDUSLIKUD JA KULTUURILISED ÜLEVAATED

Kabli küla 1998. aastal. Sotsiaalne, majanduslik ja kultuuriline ülevaade. 1999. Pallo, S. Käsikiri Eesti Rahva Muuseumis. Koopia SEI-Tallinna raamatukogus.

Hiumaa ja hiidlane: sotsioloogiline uurimus. Uljas, J., Hellström, K., Sagara, K. 1996. Lääne-Eesti Saarestiku Biosfääri Kaitseala Hiumaa keskus, Kärdla.

Ida-Virumaa: inimene, majandus, loodus. Kaasik, T. (koost.) 1995. SEI-Tallinn, Ida-Virumaa Säästva Arengu Komisjon, Tallinn.

KONTAKTISIKUD JA AADRESSID

LISATEAVET SAAB JÄRGMISTEST ALLIKATEST:

KURESSAARE

Kaljo Ellik

Kuressaare Linnavalitsus

tel (045) 57 308

linn@kuressaare.tt.ee

Leo Filippov

Saare Maavalitsus

tel (045) 33 412

leo@saare.ee

TARTU

Irja Alakivi Tartu Linnavalitsus

tel (07) 440 157

Irja.Alakivi@raad.tartu.ee

PÄRNU

Jüri Tenson

Pärnu Sadam AS

Merebioloogia jaam

tel (044) 30 669

tenson@uninet.ee

VALGA

Ene Solom

Valga Linnavalitsus

tel (076) 69 965

valgalv@hotmail.ee

PÜHALEPA, HIIUMAA

Tõnu Otsason

Palade Teabetuba

tel (046) 94 525

t6nu@palfhs.edu.ee

Ruuben Post

Biosfääri Kaitseala Hiiumaa Keskus

tel (046) 96 276

ruuben@bka.hiiumaa.ee

KABLI

Sirje Pallo

Eesti Rahva Muuseum

tel (07) 421 279

pallo@novell.erm.ee

Mati Jürimaa

MTÜ "Kablirand"

tel (044) 59 822

kabli@uninet.ee

MUHU

Enda Naaber

Saaremaa Roheline Kabinet

tel (045) 33 171

enda.naaber@mail.ee

Ain Saaremäel, Heino Palu

muhu.vald@mail.ee

SAAREMAA ÜHISGÜMNAASIUM

Inge Vahter, Enda Naaber

inge@syg.edu.ee

Indrek Peil

peil@syg.edu.ee

MUSTVEE, KALLASTE

Tiit Hilpus

tel (07) 452 599

tiit@tartu.lake-peipus.net

NARVA

Andrei Peršin

Narva MTÜ Tugikeskus

Piiriülese Koostöö Keskus

tel (035) 60 152

peipsi@narvanet.ee

Lisa 1

INTERNETIVIIDAD KOHALIKE AGENDADE KOHTA MUJAL MAAILMAS

AMEERIKA ÜHENDRIIGID

San Francisco säästva arengu tegevuskava
(<http://www.ci.sf.ca.us/environment/sustain/index.htm>)

HIINA

Pekingi Agenda 21 (ingl k)
(<http://www.cernet.edu.cn/undp/ccp/cp4/cp4301.htm#Place>)

HOLLAND

Haagi Agenda 21 (ingl k)
(<http://www.wistp.murdoch.edu.au/communit/spn/denhague.htm>)

INDONEESIA

Pamulang Agenda 21 (ingl k)
(<http://www.vlsm.org/sdn/index.html>)

ISLAND

Kohalik Agenda 21 Islandil (ingl k)
(<http://www.samband.is/dagskra21/english.htm>)

KANADA

Säästev Calgary
(<http://www.telusplanet.net/public/sustcalg/index.html>)

ROOTSI

Linköpingi Agenda 21 (ingl k)
(<http://www.linkoping.se/agenda21/english.htm>)

Stockholmi Agenda 21 (ingl k)
(http://www.slb.mf.stockholm.se/agenda21/e_index.html)

Skövde Agenda 21 (ingl k)
(<http://www.skovde.se/Engelska/engelska2.htm>)

SOOME

Helsingi Agenda 21 (ingl k)
(<http://www.hel.fi/ymp/la21eng.htm>)

Turu Agenda 21 (ingl k)
(<http://www.turku.fi/ymp/eindex.htm>)

Tampere Agenda 21 (ingl k)
(<http://www.tampere.fi/ytoteto/yva/eng/index.htm>)

Vaasa Agenda 21 (soome k.)
(<http://www.vaasa.fi/ymparistokeskus/agenda21/default.asp>)

Vantaa Agenda 21 (soome k)
(<http://www.vantaa.fi/agenda/index.htm>)

Hämeenlinna Agenda 21 (soome k)
(<http://www.htk.fi/asteri/HSKK/yosasto/agenda/index.html>)

Oulu Agenda 21 (soome k)
(<http://www.ouka.fi/ymparisto/keke.html>)

SUURBRITANNIA

West Devon Environmental Network
(<http://www.westden.co.uk/>)

Cambridgeshire County Council
(<http://www.camcnty.gov.uk/sub/eandt/env/la21/geninfo.htm>)

Oldham Borough Environment Forum
(<http://www.oldhamagenda21.demon.co.uk/>)

Cambridge City Council
(<http://www.cambridge.gov.uk/services/agenda21.htm>)

York Agenda 21
(<http://www.york.gov.uk/environment/york/agenda/index.html>)

Cumbria Agenda 21
(<http://www.cumbria.gov.uk/environment/la21/index.htm>)

Sutton Agenda 21
(<http://www.surreyweb.org.uk/la21-sutton/index.htm>)

Lancashire Agenda 21
(<http://www.la21net.com/cla21.htm>)

Suffolk Agenda 21
(<http://www.suffolkcc.gov.uk/central/la21/>)

Wrexham Agenda 21 Forum
(http://www.newi.ac.uk/wrexham_agenda21/)

RUMEENIA

Kohalik Agenda 21 Rumeenias (ingl k)
(<http://www.sdn.ro>)

TAANI

Kohalik Agenda 21 Taanis
(<http://www.mem.dk/lpa/landsplan/agenda21/english/>)

Lisa 2

SÄÄSTEV EESTI 21 KOOSTAMISPÕHIMÕTTED*

Strateegia “Säästev Eesti 21” (SE21) väljatöötamise otsuse võttis Vabariigi Valitsus vastu oma istungil 11.07.2000. Vastavalt Eesti Keskkonnaministeeriumi pöördumisele koordineeris SEI-Tallinn “Säästev Eesti 21” lähteülesande tegemist. Koostöös Keskkonnaministeeriumi esindajatega moodustati 19-liikmeline ekspertgrupp, kelle kaasabil ning toetudes projekti “Eesti 21” raames loodud ettepanekutele ja materjalidele valmis SE21 lähteülesande kavand. Selle terviktekst asub nii SEI-Tallinnas kui Keskkonnaministeeriumis. Järgnevas väljavõttes lähteülesande kinnitamata kavandist on esitatud SE21 koostamise põhimõtted. “Täitja” all on siin mõeldud SE21 koostajat.

MIS ON “SÄÄSTEV EESTI 21”?

“Säästev Eesti 21” on Eesti ühiskonna ja riigi arendamise strateegia 21. sajandi lähiaastakümnetel (kuni aastani 2030) ja tegevuskava selle realiseerimiseks kuni aastani 2015.

SE21 põhimõtteks on ühendada globaalsest konkurentsist tulenevad edukusnõuded säästva arengumudeli ning Eesti traditsiooniliste väärtuste säilitamisega. SE21 sisaldab Eesti-keskse säästva arendamise strateegia sõnastuse ja näitab viisid, kuidas keskkonna ja arengu vastasmõjusid korraldades tagatakse ühiskonna elujõud ja tema liikmete heaolu.

SE21 kirjeldab ühiskonna kui terviku – majanduse (tehiskeskkond), keskkonna (looduskeskkond) ja rahvastiku (sotsiaalne keskkond) ning selle olulisemate alamvaldkondade jätkusuutlikke arengusuundumusi, neis seatavaid eesmärke ning teid eesmärkideni jõudmiseks, arvestades ülalmainitud kolme komponendi koosmõju.

TAUST

1990. aastatel töötati Eestis välja suur hulk valdkonnastrateegiaid. Ühiskonnas oli küpsenud vajadus määramatuse vähendamise järele, soov ennast tunnetada ning sellest johtuvaid tulevikuteid visandada. Praktiliselt kõik valdkonnastrateegiate täitjad on selle protsessi keskse raskusena esile toonud asjaolu, et Eesti üldiste arenguteede ja põhivalikute osas puudub kokkulepe.

EESTI KUI VÄIKERIIGI EDUFAKTORID

Eesti-suguse väikeriigi kriitiliseks probleemiks on õigete arengueesmärkide ja eelistuste valimine. Teistest edukamad on olnud need väikeriigid, kus:

* Kinnitamata kavand

- majanduses, sotsiaalsfääris ja keskkonnaküsimustes (ressursside kasutus ja kaitse) lahendamist vajavate probleemide käsitlemisel on demokraatlikel alustel suutnud kokku leppida pikemaajalistes visioonides ja prioriteetides ning asunud seejärel ühiselt tegutsema;
- väikeriigi kogukonnad on leidnud üksmeele ja pooldavad ühiseid väärtusi ning vaateid, seda olukorda soodustab avaliku sektori suurem läbipaistvus ja väiksem korrupsioon;
- investeeritakse järjekindlalt koolitusse, väljaõppesse ja nõustamisse, mis katab süsteemselt kõik vanusegrupid, kaasa arvatud täiskasvanud ja nende täiendkoolitus;
- tagatakse kvaliteetne meditsiiniline teenindamine ja tervisekaitse rahvastiku kõigi gruppide jaoks.

Eestis puudub üldine strateegiana vormistatud kokkulepe, mis integreeriks erinevad valdkonnastrateegiad ning sätestaks Eesti ühiskonna kui terviku strateegilised huvid, prioriteetid, sihid ja arenguvalikud. Üldiste eesmärkide sätestamine ning raamistiku pakkumine nende saavutamiseks on vajalik nii siseriiklikult kui välispoliitilises mõttes. Siseriiklikult annaks see orientiirid eri eluvaldkondades tegutsejatele, välispartneritele toob see selgust meiega suhtlemisel, andes ilmselgelt ka täiendava impulsi Eesti integreerumisel Euroopa Liitu.

KOOSTAMISPÕHIMÕTTED

SE21 DOMINANT

SE21 dominandiks on jätkusuutlikkuse põhimõtted kõigil elualadel. Mitte ainult säästev areng loodussuhetes, vaid ka ühiskonnaelu kujundamisel ning inimestevaheliste suhete kavandamisel. Esmatähtis on säästvus kui mentaliteet, mitte niivõrd regulatsioon või sund. SE21 liigub samas suunas tänapäeval Eestis ja maailmas domineerivate tendentsidega.

AVATUS

Kuna jätkusuutlik, tasakaalustatud arenguparadigma on avatud termin ja täieneb kogu aeg, siis järgitakse SE21 koostamisel avatuse printsiipi. Kogu SE21 koostamine lähtub käesoleval hetkel teadaolevast informatsioonist, uute teadmiste lisandumisel korrigeerib täitja nii säästva arendamise paradigmat kui seda kirjeldavat andmestikku.

SUBJEKTIIVSUSE FENOMENI TUNNISTAMINE

SE21 täitja arvestab, et säästva arengu alustõed baseeruvad subjektiivsuse fenomeni tunnistamisel. Seda nii faktide ja sündmuste seletamisel ja mõtestamisel kui ka eesmärgikindla tegevuse kavandamisel.

ISEREGULATIIVSUSE ARVESTAMINE

Ühegi ühiskonna ega riigi areng pole täiel määral suunatav. Arengu põhisuund kujuneb iseregulatiivselt, SE21 on mõttekas ja tulemuslik vaid siis, kui ta lähtub nii globaalsetest kui ka Eesti tasemel toimuvatest iseregulatiivsetest protsessidest.

EDUKUS GLOBAALSES KONKURENTSIS

Eesti on osa maailma majandus-, kultuuri- ja keskkonnaruumist, meie areng saab toimuda vaid globaalseid protsesse ja suundumusi adekvaatselt tajudes ning arvesse võttes. Kõrvuti globaaltrendidega on paratamatu lähtuda ka Eesti sisemistest (spetsiifilistest) huvidest ja vajadustest. Eelkõige vajadusest olla edukas globaalses konkurentsisis, samal ajal säilitades ja arendades Eesti kultuuriruumi. SE21 annab võtme vastuolu lahendamiseks, kuidas olla üheaegselt edukas globaalses konkurentsisis ja samal ajal säilitada ühiskonnasisene stabiilsus ning jätkusuutlikud keskkonnasuhted.

EESTI KUI JÄTKUSUUTLIKU MAJANDUSPOLIITIKA PILOOTRIIK

Täitja määratleb Eesti rolli jätkusuutliku majanduspoliitilise elukorralduse loomisel. On selge, et praegune olukord maailmas ei suuda tagada arengu jätkusuutlikust. Eesti võiks olla pilootriigina teistele eeskujuks ning võidelda aktiivselt parema ühiskonnakorralduse eest.

KAPITALIDE KOOSKASV

SE21 tagab, et Eesti looduskapital, tehiskapital ja inimkapital, mille üks põlvkond pärandab järgnevale, ei kahaneks, vaid pigem võrdeliselt kasvaks. Praktikas toimuvad kõigi kolme kapitaliliigi piires paratamatud kõikumised. SE21 pakub tegutsemisviise ja vahendeid ka ajutiste ebakõlade kompenseerimiseks.

LOODUSKAPITALI LÕPLIKKUS

Täitja arvestab looduskapitali (ressursside) lõplikkuse fakti. Taastuvatel ressursidel on oma puhverdusvõime, mida ei tohi ületada, taastumatuid ressursse juurde ei teki. SE21 tunnuseks on ressursside kasutamise efektiivsus ja dematerialiseerimistase suurenemine, samuti ökomajanduslike mehhanismide põhimõtted, mis suudavad arengut suunata jätkusuutlikumale teele.

KESKENDUMINE LAHENDUSTELE

SE21 keskendub riigisiseste juhtimis- ja haldusmehhanismide käivitamisele, mis võimaldaks Eesti jaoks edumeelsed lahendused lühikese ajaga kasutusse võtta. Täitja annab eluvaldkonniti hinnangud sellele, mida peaks valima ja mida saaks edukaks pidada. Eesti säästva arengu strategiadokument "Säästev Eesti 21" on vahend tegevuse planeerimiseks ja täideviimiseks.

ÜHISKONNAKESKSUS

SE21 on ühiskonnakeskne, mitte fokuseeritud mingi konkreetse eluvaldkonna (keskkonnakaitse, haldussüsteem vms) probleemidele ning arengusuundadele. SE21 lähtematerjaliks on konkreetsete eluvaldkondade strateegiad ning arengukavad. SE21 on neid arvestav, kuid mitte pelgalt summeeriv vahedokument.

EESTI KUI SIIRDEÜHISKONNA ERIPÄRA

SE21 kui strateegilise protsessi ja kui strateegilise dokumendi kavandamisel arvestab täitja, et Eesti ühiskond on üleminekuühiskond koos selle eripäradega, ja programmeerib vastavalt sellele agendatöö nii terve riigi kui ka sektorite tasandil. Täitja analüüsib üleminekuperioodist lähtuvat mõju strateegilistele eesmärkidele ja tegevustele kõigis käsitletavates valdkondades ja kajastab vastavalt järeldustele neid kõigis strategiadokumendi analüüsivates ning konstruktiivsetes alajaoostes.

KOKKULEPE, MIS VORMISTATAKSE DOKUMENDINA

SE21 ei ole akadeemiline uuring, vaid pikaajaline poliitiline kokkulepe, mis vormistatakse dokumendina. Selles on fikseeritud ühiskonna tahe, teed selle realiseerimiseks, eri osalejate panus eesmärkide saavutamisel. SE21 loomine on ühiskondlik protsess, kus osalevad ühiskonna kõik huvigrupid ning üksikisikud, kel on selleks soovi. Ühiskondliku protsessina toimub ka SE21 ellurakendamine.

FOOKUS

SE21 ei süüvi ühegi kitsama eluala spetsiifilistesse probleemidesse, vaid määratleb Eesti kui terviku liikumist suhteliselt üldistel skaaladel: individualism-solidaarsus, mobiilsus-püsivus, elitaarsus-egalitarism, avatus-suletus, innovaatus-traditsionaalsus jne. Samas seostab SE21 üldist arengut lahenduste ja programmidega konkreetsete eluvaldkondade jaoks.

IGAL VÕIDUL ON HIND

SE21 lähtub arusaamast, et igal võidul on hind ning iga muutuse eest tuleb maksta. SE21 ei ole unistustepildi joonistamine, vaid realistlike arenguvariantide pakkumine ning võitude ja kaotuste (muutuste hinna) väljatoomine. Prioriteetide sätestamisel käsitleb SE21 oodatavaid/soovitavaid arenguid ja ka nende ebamugavaid, kuid paratamatuid kõrvalmõjusid.

MANDAAT

Täitja lähtub eeldusest, et SE21-le omistatakse kõrgeim seadusandlik jõud ja hili-
semate strateegiate ning tegevuskavade koostajatelt asutakse nõudma SE21 arves-
tamisel järjepidevust.

Lisa 3

SAIL-PROJEKTI* INFOKILED

1. NELJA PÕHIVARAMU MUDEL

Säästvalt arenevas ühiskonnas on kõik neli varamut -
loodus-, inim-, sotsiaalne ja toodetud varamu
ühevõrra hästi kaitstud ja välja arendatud

* SAIL – Spreading Awareness to foster the Implementation of Local Agenda 21 around the Baltic Sea

2. SÄÄSTVA ARENGU EESMÄRKIDE PÜSTITAMISE KUNST

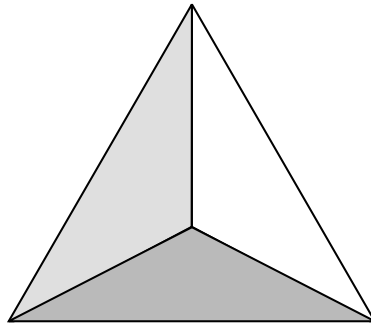
Maailmapanga uus lähenemisviis – *kõikehõlmav lähenemisviis*

Majanduslikud eesmärgid

- kasv
- õigluspärasus
- tõhusus

Sotsiaalsed eesmärgid

- osalusdemokraatia kasv
- sotsiaalne areng
- ühtekuuluvustunde edendamine
- kultuurilise eripära säilitamine
- institutsionaalne areng

Keskkonnahoiu eesmärgid

- ökosüsteemilaadne toimimine
- taluvusvõimega arvestamine
- looduslik mitmekesisuse säilitamine
- ülemaailmsete probleemide teadvustamine

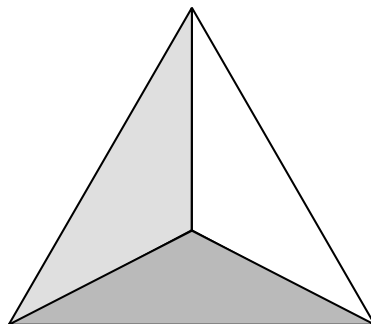
Kitsalt majanduslik lähenemisviis

Majanduslikud eesmärgid

- kasv
- tõhusus

Sotsiaalsed eesmärgid

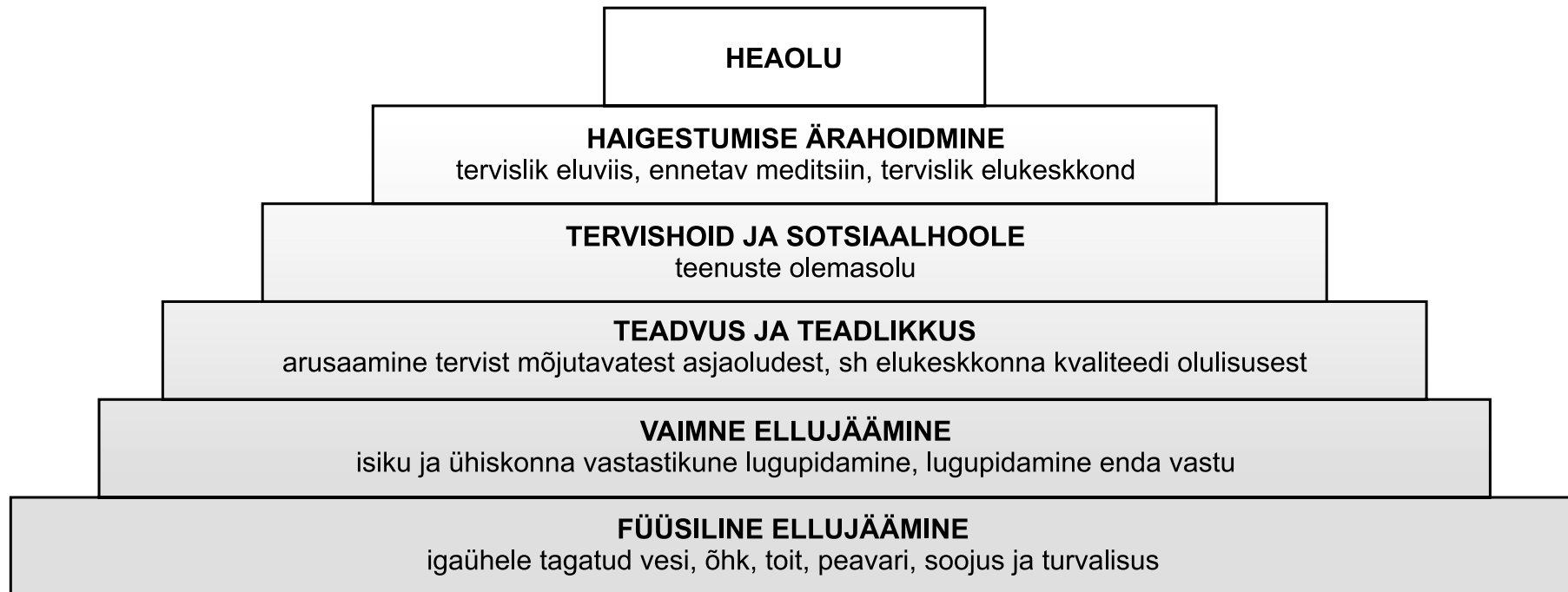
- võrdsus
- vaesuse leevendamine

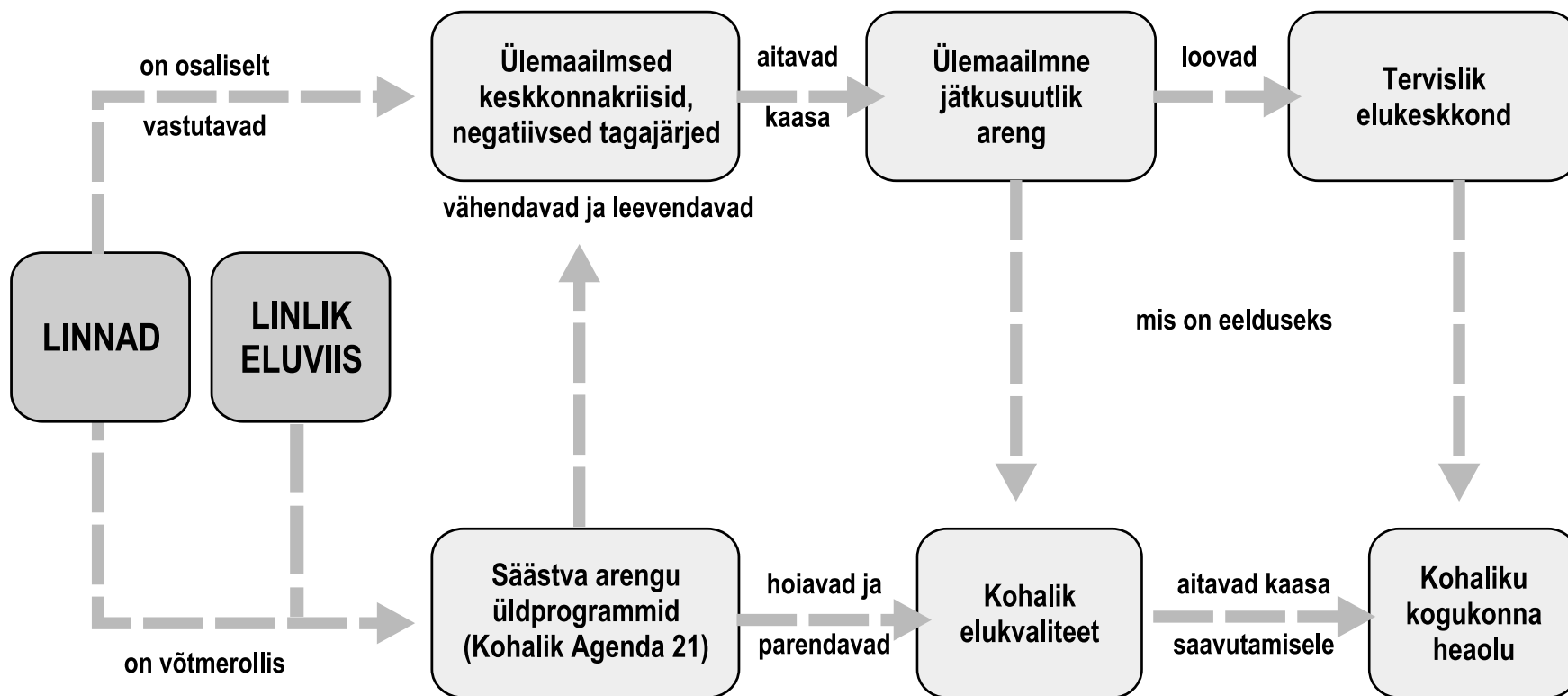
Keskkonnahoiu eesmärgid

- loodusvarade kasutamise korraldamine

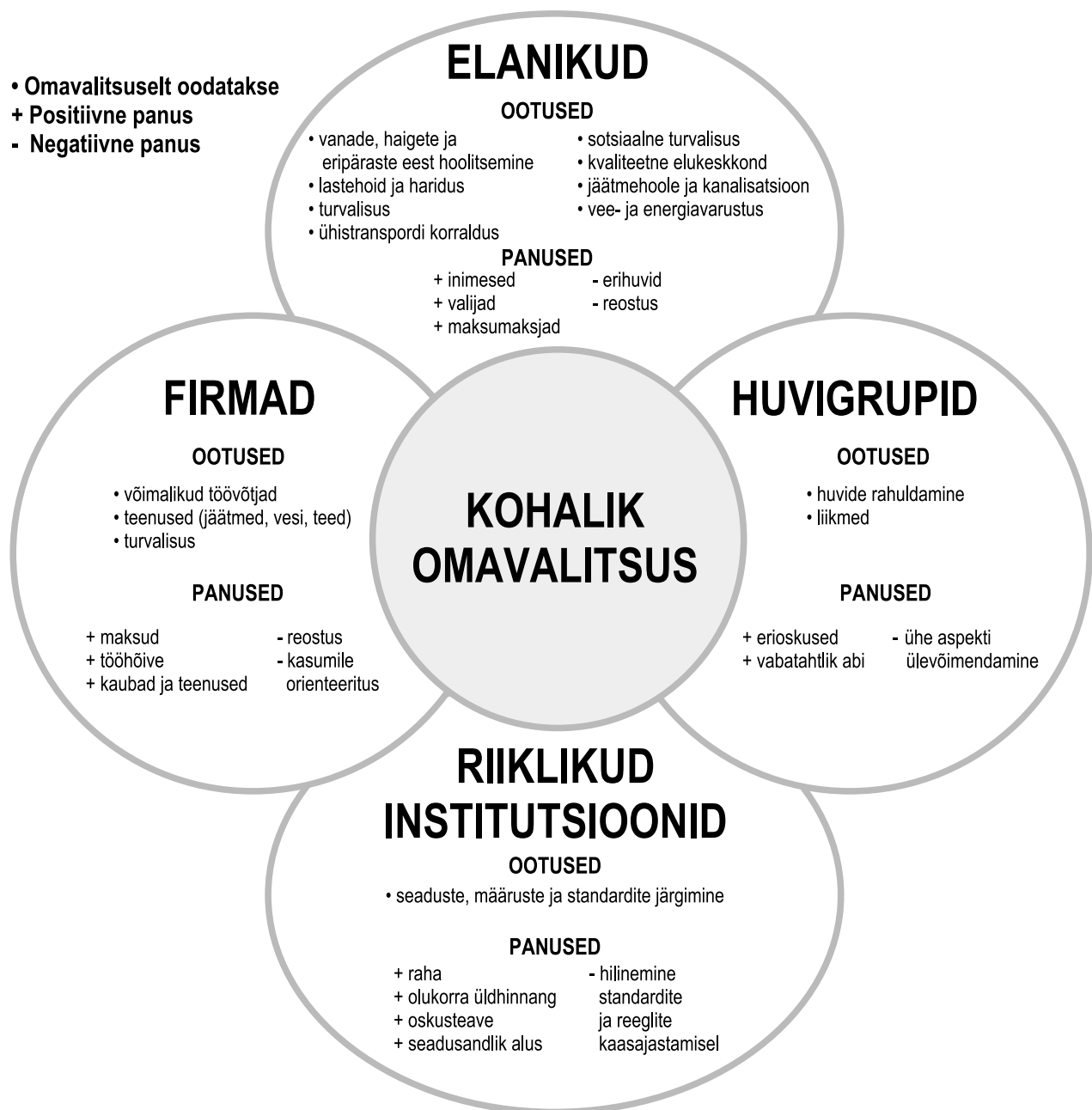
3. IGAÜHEL ON VÕIMALIK MIDAGI TEHA, leides oma rolli ja tunnetades oma missiooni

4. MURE JA HOOL – eesmäärke ja seoseid

6. ERINEVATE SIHTRÜHMAD OOTUSED JA PANUSED (NÄITEID)

SEI VÄLJAANNETE SARJAS ON ILMUNUD 2000. AASTAL :

NR 1
SÄÄSTVA ARENGU SÕNASELETUSI

NR 2
KOHALIK AGENDA 21